

Универзитет „Св Кирил и Методиј“

Филозофски факултет, Институт за Социологија

Последипломски студии по Европска интеграција и комуникации

ОДРЖЛИВ ГРАД ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Магистерски труд

Кандидат:

Наташа Илијева – Ацевска

Ментор:

Проф. д-р Илија Ацески

Скопје, Република Македонија

Октомври, 2011 година

ОДРЖЛИВ ГРАД ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

Градовите веројатно се едни од најкомплексните твроби на човештвото,
никогаш завршени, никогаш дефинитивни.
Тие се како пат кој никогаш не завршува. Нивната еволуција е определена од
искачувањето кон големината и возвишеноста или од нивниот пад надолу.

Градовите се минатото, сегашноста и иднината.

УНХАБИТАТ, *Состојбата на светските градови*

СОДРЖИНА:

1. ВОВЕД.....	5
2. ОПИС НА ПРЕДМЕТОТ, ЦЕЛИТЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО И МЕТОДОЛОШКАТА РАМКА.....	8
2.1. Предмет на истражувањето	8
2.2. Цели на истражувањето и хипотетичка рамка	8
2.3. Методологија на истражувањето	9
2.4. Структура на трудот.....	11
2.5. Релевантност и значење на истражувањето.....	12
3. ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ – ГЛОБАЛНА ИДЕЈА ЗА ЛОКАЛНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА	14
3.1. Одржливиот развој – идеја за заедничката глобална иднина	14
3.2. Локалните заедници – клучен фактор за реална примена на концептот на одржлив развој.....	17
4. ОДРЖЛИВ ГРАД: ПОИМ И ПРИНЦИПИ.....	20
4.1. Дефиниции на поимот одржлив град	20
4.2. Неодржливи градови.....	23
4.3. Општи принципи на одржливите градови	25
4.4. Основни програмски елементи на системот на одржлив град	34
4.5. Инструменти за реализација на концептот на одржлив град: стратегии, политики и партнерства.....	38
4.6. Предизвици на патот кон одржлив град	40
4.7. Заклучни белешки	41
5. ОДРЖЛИВ ГРАД ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА	44
5.1. Одржливиот развој на агендата на Европската Унија.....	45
5.2. Специфични проблеми и варијации на локални приоди кон градење на одржливи градови во ЕУ	52
5.3. Политики на Европската унија поврзани со одржливиот развој на градовите.....	57
5.4. Повелбата и обврските од Алборг – траса за европските одржливи градови...	62
5.5. Алатки на Европската Унија за поддршка на концептот на одржливи градови	68
5.6. Механизми за финансирање на проекти за одржливи градови	70
5.7. Заклучни белешки	71

6. УСПЕШЕН ПРИМЕР НА ОДРЖЛИВ ГРАД ВО ЕУ - ВИЕНА	73
6.1. Зошто токму Виена?.....	73
6.2. Административни карактеристики.....	74
6.3. Планирање на одржливиот развој на градот Виена.....	75
6.4. Водата во Виена	77
6.5. Отпадот како енергија	79
6.6. Градски транспорт и мобилност	80
6.7. Енергија – намалување на потрошувачка и алтернативни начини на производство.....	82
6.8. Урбанистички интервенции за одржлив град.....	83
6.9. Интегрирано социјално домување во комбинација со пренамена на урбанистички простори	84
6.10. Јавен простор пристапен за сите	85
6.11. Заклучни белешки	86
7. ГРАДЕЊЕ НА ОДРЖЛИВИ ГРАДОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА	88
7.1. Урбанизацијата и економско-социјалните состојби во РМ	88
7.2. Национална стратегија и врската со градовите.....	91
7.3. Процесот на децентрализација и одржливиот развој на градовите	95
7.4. Скопје на патот кон одржливоста.....	99
7.5. Одржливиот развој при центрите на планските региони	102
7.6. Заклучни белешки	106
8. ЗАКЛУЧОК.....	108
9. РАБОТНА БИБЛИОГРАФИЈА И ЛИТЕРАТУРА.....	112

1. ВОВЕД

Деветнаесеттиот и особено дваесеттиот век беа обележани со невидено брз економски и техничко-технолошки развој што доведе до големи промени во начинот на живот на луѓето, како во однос на местото и условите за живеење и домување, така и во однос на животниот стил и социјалните интеракции во општеството. Од една страна продуктивноста на трудот, стандардите на живот, потрошувачка и домување драстично се зголемија, Но, од друга страна настана узурпација, изменување и загадување на животната околина на локално и глобално ниво и т.н „урбана револуција“ при која луѓето низ целиот свет се преселуваат во малите и големите градови (Ацески, 2000). Како концептуален контрапункт на овие појави во осумдесеттите и деведесеттите години настана концептот на „одржлив развој“. Најприфатената дефиниција за одржлив развој е дадена во извештајот „Наша заедничка иднина – од една планета до еден свет“ изработен од страна на Обединетите нации во 1987 година. Според неа, одржлив развој е оној кој *„ги задоволува потребите на сегашноста без да ја компромитира можноста на идните генерации да ги задоволат своите сопствени потреби“* (ОН, 1987). Во современ контекст „одржливиот развој“ е проширен концепт и него го носат три главни оски: социолошка, економска и еколошка, а најновата литература додава и четврт аспект - владеењето.

Во дваесеттиот и дваесет и првиот век развојот се случува во градовите, па затоа во напорите за планирање и примена на концептот на одржливиот развој неизбежно се преплетува и контекстот на урбанизацијата и растечката улога на градовите во организацијата на животот на светската популација. Под урбанизација подразбираме „процес на транзиција од рурално во урбано општество“ (ОН, 2007, стр.6). Зголемуениот раст на стапката на урбанизација е неизбежен резултат на развојот. Имено, во 1800 г. само 3% од населението живеело во градовите, а Лондон со население од милион жители бил најголемиот град на светот. Во 2000 г. 47% од населението живеело во урбани населби, а веќе во 2007 година овој процент надминал 50 (ОН, 2007).

Овие рапидни промени значително ги изменија градовите и начините на кои тие се управуваат. Локалните власти се најдоа во централна позиција: тие се првото ниво на власт до граѓаните и првите од кои се очекува да обезбедат и добри услови за секојдневниот живот на своите жители, локалната економија, и да се грижат за јавниот

транспорт на граѓаните, за заштитата на културното наследство, за здравјето на граѓаните итн. Неизбежно, „локалните власти мора да го прифатат принципите на одржлив развој во нивните обиди за обезбедување на економски ефикасни, социјално инклузивни, културно свесни и еколошки здрави градови. Градовите мора да се развиваат одржливо и да промовираат одржливи заедници или се доведуваат во опасност воопшто да не се развиваат.“ (World Bank, 2010, стр.5).

Поради ваквото поместување на фокусот кон локалните нивоа, меѓународните организации од типот на Обединетите нации и Светска банка како и академските истражувачи почнаа да го стеснуваат фокусот на одржливиот развој и формираа еден нов концепт или гранка: „одржлив урбан развој“ или „одржливи градови“. Овој термин означува концепт на развој на урбаните средини. Одржливите градови се „...еластични, тие промовираат економски, социјални и еколошки промени и поподготвено се адаптираат на нив“ (World Bank, 2009). Одржливите градови се хармонични градови кои „...ги симболизираат соништата, аспирациите и надежите на општествата.“(UN-HABITAT, 2008).

Тоа во суштина значи дека градските власти мора да се посветуваат на разбирање на промените кои се генерираат во градовите и предизвиците кои тие ги носат. На пример, последните децении донесоа големи промени во формата и структурата на градовите како и патната инфраструктура и начините на урбан транспорт на граѓаните. Количеството на градски и економски отпад драстично се зголеми исто како и потрошувачката на фосилно гориво и електрична енергија. Подеднакво важно, се појавија и промени во социјалната структура на градското население, како и појава на нови културни матрици и животни стилови. Растот и урбанизацијата ја изменија и околината на градовите, одземајќи големи површини на земјоделско земјиште и претворајќи го во градежно. Конечно, овие трендови влијааа врз глобалната, но и врз микроклимата на урбаните центри. Сите овие промени се одразуваат врз начинот на кој треба да се планираат и управуваат градовите и главен предизвик за градските власти е справување со нив.

Европските градови не остануваат надвор од овие трендови и покрај тоа што очекувањата на Обединетите нации се дека урбанизацијата во следните две декади ќе биде ударен процес во Африка и Азија (ОН, 2007). Освен со притисокот на глобалните трендови, градовите во Европската унија се соочени со притисоци предизвикани од

самата евроинтеграција, кои се продолжуваат и видоизменуваат со секое идно проширување на ЕУ (Мега, 1996). Би додале дека со глобалната економска криза и ударот кој таа им го нанесе на буџетите на локалните власти низ Европа, само уште повеќе се актуелизира прашањето за одржлив развој на градовите и цената на одржувањето на висок стандард на градски услуги. Прашањето на штедење стана многу актуелно и повлече имплементација на активности од областа на енергетската ефикасност, ефикасност и ефективност на јавниот транспорт, собирањето и обработката на отпадот итн.

2. ОПИС НА ПРЕДМЕТОТ, ЦЕЛИТЕ НА ИСТРАЖУВАЊЕТО И МЕТОДОЛОШКАТА РАМКА

2.1. *Предмет на истражувањето*

Предметот на овој труд е истражување на поимот, планирањето и имплементацијата на „одржливиот развој на градовите“ од страна на локалните власти во рамките на Европската Унија. Основното истражувачко прашање е: што е одржлив урбан развој во европски контекст, какви се врските и интеракциите при планирањето и имплементацијата на одржливиот урбан развој на ниво на ЕУ и како тој концепт практично се имплементира во европските градови?

Трудот најпрво се осврнува на дефиниција на поимот и принципите на „одржлив град“, потоа се префрла на објасување на поимот одржлив град во контекст на Европската унија, prodложува со презентација на успешни примери на примена на концептот на „одржливи градови“ во ЕУ – студија на случај за градот Виена, а потоа се осврнува и на ситуацијата со одржливиот развој на градовите во Република Македонија.

2.2. *Цели на истражувањето и хипотетичка рамка*

Примарна генерална цел на истражувањето е изготвување на академски труд кој ќе изврши теоретски и практични анализи на концептот на одржлив урбан развој на европско ниво. Со тоа, трудот ќе обезбеди зголемување на знаењето во оваа област, релевантно и за теоретичарите и за практичарите во областа на локалната самоуправа и евроинтеграција во Република Македонија (градоначалници, централна власт, централна и локална јавна администрација, граѓански здруженија како и дизајнерите на програмите за претпристапна помош од ЕУ).

Конкретните истражувачки цели на истражувањето се:

1. Да направи преглед на теоретската мисла за концептот на одржлив урбан развој;
2. Да изврши анализа на современите сваќања и состојби во рамките на ЕУ во однос на планирањето и имплементацијата на одржливиот развој на градовите;
3. Да истражи и прикаже успешни примери на практична имплементација на концептот на „одржлив град“ во Европската унија преку приказ на практиките на градов Виена;

4. Да ја истражи состојбата во однос на планирањето и имплементацијата на одржливи градови во Република Македонија и да даде препораки врз основа на европските искуства,

Следствено на предметот и целите овој труд беше работен врз основа на следната хипотеза: *Властите на урбаните центри во Европската унија и организациите на Европската унија се силно заинтересирани за примена на концептот на одржлив развој на градовите и неговата имплементација ја планираат и спроведуваат систематски и сеопфатно.*

2.3. *Методологија на истражувањето*

Во насока на постигнување на поставените истражувачки цели беа применети квалитативни методи и техники на истражување, како и соодветни техники на прибирање на податоци.

И за четирите конкретни истражувачки цели беше употребен методот на квалитативна анализа на содржина на документи. Тоа воглавно беа документи на Европската Комисија, Обединетите нации, Светска банка, како и документи и прописи од оваа област донесени во Република Македонија.

За исполнување на првата истражувачка цел беше применето критичко проучување на претходни истражувања и соодветна научна и емпириска литература. Поширока листа на планираната литература која ќе се употреби во оваа насока е дадена во последното поглавје на трудот.

За втората истражувачка цел се примени дескриптивно истражување на содржината на правната регулатива релевантна за процесот на планирање на одржливиот развој на ниво на ЕУ. Исто така, се изврши и истражување на документите и начинот на функционирање на европските мрежи на градови за одржлив развој. Како извор на податоци се користеа и истражувачките ресурси објавени на интернет страниците на некои тела и агенции на ЕУ.

Третата истражувачка беше обработена според методот на Студија на случај затоа што тоа е метод кој помага да се објасни како и зошто одредени процеси се случуваат. Сметаме дека приказ на конкретни практики од областа на примената на

одржливиот урбан развој во европски град го заокружи истражувањето давајќи му апликативна димензија и доближувајќи го до практичарите од оваа област. Притоа се примени дескриптивно истражување на содржината на стратешките документи релевантни за процесот на одржливи развој на градот Виена. Извори на податоци беа и ресурсите достапни на официјалната интернет страница на градот Виена, статистички податоци, како и претходни анализи. Како извори на податоци се користени ресурси достапни на интернет страниците на градот, статистички податоци, претходни анализи, како и искуството од две студиски посети на јавните служби во Виена направени во март и мај 2011 година и интервјуата извршени за време на нивното времетраење. Виена е избрана како релевантен пример за Македонија затоа што тоа е град со средна големина, со богато културно - историско и живо градско наследство и се се наоѓа на „меѓата“ на старата и новата Европа и со тоа е најблизок европски центар до нашите простори. Денеска Виена е еден од најмодерните европски градови, кој исто така е мултиетнички конгломерат. Најголемите етнички групи во Виена се имигранти од поранешна Југославија и Турција.

За четвртата истражувачка цел се примени методот на квалитативна анализа и компарација. Направена е анализа на стратешки документи од областа на одржливиот развој и процес на децентрализација во Република Македонија. Земени се во предвид и претходни истражувања и анализи, особено во делот посветен на градот Скопје. Исто така, направивме истражување засновано врз информациите кои се достапни на веб страниците на репрезентативен примерок на 7 македонски градови – центри на планските региони на ниво НУТС 3 и тоа: Куманово, Штип, Струмица, Велес, Битола, Охрид и Тетово. Овие градови беа селектирани врз основа на следните критериуми:

- Урбани градски населби според Законот за територијална организација на РМ;
- Застапеност на по еден град од секој плански НУТС 3 регион на РМ;
- Имаат информативни веб-страници.

За потребите на ова истражување, а со помош на критичка анализа на изворот беа идентификувани официјални пишани извори – документи како извори на и тоа:

- Како примарни извори: правни документи и законски текстови изготвени од страна на Европската унија и Република Македонија (закони, договори,

стратегии, повелби, економски документи, нормативни и правни акти, и сл.), како и податоци од официјалните веб-страници на обработените градови;

- Како секундарни податоци: извештаи од проекти, заклучоци, книги, академски и стручни статии, извештаи од меѓународни организации, извештаи од конференции и сипозиуми и сл.

2.4. Структура на трудот

Овој труд го сочинуваат следниве главни теми:

1. *Вовед*;
2. *Опис на предметот, целите на истражувањето и методолошката рамка*;
3. *Одржлив развој – глобална идеја за локална имплементација*: Во овој дел ќе видиме како идејата за одржлив развој патувала од глобално до локално ниво и како се стигнало до концептот за одржлив град.
4. *Одржлив град – Поим и Принципи*: во ова поглавје даден е преглед на дефинициите на поимот одржлив град, а веднаш потоа се разгледува и неговиот антипод – неодржливиот град. Понатаму преоѓаме на објаснување на општите принципи според кои функционира еден одржлив град, а ќе ги прикажеме и најзначајните видувања за тоа кои програмски активности треба да ги спроведува еден град кој функционира по системот на одржливост. Следствено на тоа ќе ги разгледаме инструментите кои на локалните власти им стојат на располагање за да можат да се реформираат во одржливи градови, а ќе завршиме со предизвиците кои им стојат на патот на таа трансформација.
5. *Одржлив град во контекст на ЕУ*: Во овој дел од трудот се обидуваме да дадеме одговор на прашањата: како е сватен концептот на одржлив развој од страна на Европската унија, кои се нејзините надлежности во тој поглед, дали Унијата дава поддршка на градовите за имплементација на концептот на одржлив развој, каква е таа поддршка и на кој начин се спроведува. Се осврнуваме и на дискусиите околу спецификите на европските градови во контекст на концептот одржлив град.
6. *Успешни примери на одржлив град во ЕУ – Виена*: каде се прикажани процесите на планирање и имплементацијата на активности за поддршка на одржливиот развој на градот од страна на локалните власти на еден од европските урбани центри – Виена.

7. *Градење на одржливи градови во Република Македонија*: поимот одржлив град го разгледуваме од аспект на неговата примена во Република Македонија. За таа цел се осврнуваме на процесот на урбанизација во Република Македонија и состојбата која тој ја генерира, ги испитуваме аспектите од Националната стратегија за одржлив развој кои се однесуваат на градовите, а се осврнуваме и на влијанијата на процесот на децентрализација врз одржливиот развој на градовите. На крај ќе го разгледаме градот Скопје и ќе дадеме осврт на развојот на главните урбани центри во Македонија, според планските региони.
8. *Заклучок*
9. *Користена литература и библиографија*

2.5. Релевантност и значење на истражувањето

Проблемот кое е анализиран во овој труд е општествено релевантен заради следниве аспекти:

- Република Македонија не е изземена од процесот на урбанизација кој е карактеристичен како глобален тренд во XX век. Миграциските движења и кај нас веќе повеќе од 70 години одат во насока село-град, а исто така од помалите градови кон главниот град. Кај нас имало случаи на еколошки загадувања заради несоодветно планирање на урбаниот развој (пр. Велес, Скопје), а бројни се проблемите поврзани со водоснабдувањето, собирањето и обработката на отпадот, јавниот транспорт и зачувувањето на културното наследство. Менување доживеа и социолошката структура на градовите и животниот стил на граѓаните. Така, на ниво на генерално знаење за современите предизвици во планирањето на урбаниот развој ова истражување е релевантно и за Република Македонија;
- Особено е важно да се изучуваат европските практики при планирањето на урбаниот развој, поради тоа што тие во себе ги вклучуваат и стандардите кои преку своите механизми ги наметнува ЕУ, а кои РМ како земја кандидат допрва ќе треба да ги донесува и става во функција;
- Понатаму во тој контекст, единиците на локалната самоуправа кај нас, како и во остатокот на светот се и ќе бидат и понатаму одговорни за развојот на градовите. Ова истражување ќе придонесе за зголемување на протокот на знаење кон практичарите на планирањето на локалниот развој во Македонија;

запознавање со глобалните трендови во научната мисла, сваќањето на поимот одржлив град, европските механизми на планирање на одржливиот развој на градовите, како и запознавање со конкретните практики прикажани во студијата на случај;

- Индивидуалните очекувања на граѓаните и од процесот на евроинтеграција и од процесот на децентрализација се поврзани со едноставно и ефективно добивање на квалитетни услуги и висок стандард на колективното и индивидуалното живеење. Сите подготвителни и аналитички активности кои се превземаат во таа насока се релевантни за секој граѓанин на РМ.

Од аспект на субјективното значење, ова истражување е корисно за:

- истражувачи од областа на локалниот одржлив развој и евроинтеграција;
- практичарите во областа на локалниот развој, самоуправа и евроинтеграција во Република Македонија: градоначалници, централна власт, централна и локална администрација, граѓански здруженија;
- авторката на трудот, не само заради заокружување на нејзините магистерски студии, туку и заради продлабочување на нејзината деветгодишна работа во реформите на локалната самоуправа и стекнување на искуство за примената на академските истражувања и знаење во функција на конкретни реформи.

3. ОДРЖЛИВ РАЗВОЈ – ГЛОБАЛНА ИДЕЈА ЗА ЛОКАЛНА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА

Фразата „мисли глобално – делувај локално“ веќе долго време не е нова, но тоа нималку не ја намалило нејзината актуелност и употребливост. Иако оригинално употребена во областа на заштитата на животната околина, оваа фраза често се користи во сè поразлични контексти поради идејата која лежи во неа: дека било која посакувана глобална промена може да се постигне со локална, децентрализирана акција. Тоа се однесува и на процесот на одржлив развој. Во ова воведно поглавје ќе видиме како идејата за одржливост патувала до нивото на градови и како се стигнало до концептот за одржлив град.

3.1. Одржливиот развој – идеја за заедничката глобална иднина

Најосновната и најкористената дефиниција на поимот одржлив развој е дадена во извештајот „Наша заедничка иднина – од една планета до еден свет“ изработен од страна на Обединетите нации во 1987 година. Според неа, одржлив развој е оној кој *„ги задоволува потребите на сегашноста без да ја компромитира можноста на идните генерации да ги задоволат своите сопствени потреби“* (ОН, 1987). Овој извештај има огромна важност затоа што со него се постигна глобална популаризација на новиот концепт – одржлив развој. Претходно, економскиот развој и експанзија беа главните принципи за работа и критериуми за успех како на националните, така и на локалните власти. Традиционалните расправи пак во областа на „политиката на животната средина“ дотогаш орбитираа околу заштитата (Carter, 2004) како релативно изолорана активност.

Од овој т.н. Брунтландов извештај, Вилијам Лаферти излачува четири тежнења:

- Задоволување на основните човечки потреби и воведување на разумни стандарди на благосостојба за сите живи суштества (развој);
- Постигнување на еднакви животни стандарди внатре во секоја земја и меѓу глобалното население (развој);
- Тоа мора да се спроведува со голема претпазливост кон сегашната биолошка разноликост и регеренативна способност на природата и тоа и локално и глобално (одржливост);

- Тоа треба да се постигне без загрозување на можноста на идните генерации да постигнат слични животни стандарди и слични или подобри стандарди на еднаквост (одржливост), (цитирано во Carter, 2004, стр. 217).

Одржливиот развој всушност значи еден многу посложен и холистички пристап кон третирањето на планетата, развојот и луѓето. Со концептот на одржливиот развој промовиран во Брунтландовиот извештај се спојува грижата за економскиот, општествениот и еколошкиот развој (Carter, 2004). Тука не станува збор за идеолошки правец, туку одржливиот развој *„вклучува процес на промени во кои клучните компоненти на општеството – употребата на ресурсите, инвестирањето, технологијата, институциите, моделите на потрошувачка – ќе делуваат во поголема складност со екосистемите“* (Carter, 2004, 218 стр.).

Во научната литература и во документите изготвени од меѓународните организации се дефинираат три димензии на одржливоста на развојот: економско-финансиска, социјална и еколошка димензија. Постојат различни пристапи за тоа како овие димензии се преплетуваат и си влијаат една на друга, но едно интересно објаснување е дека: околината е неопходната основа за одржлив развој, економијата е алатка за постигнување на одржлив развој, а социјалната димензија (добар живот за сите) е целта на одржливиот развој (World Bank, 2010 a).

Redclift (2005) го поставува прашањето: *што е она што треба да се одржи со примена на овој концепт?* Систематизиран став кој може да послужи како одговор на ова прашање дава Roseland (2005), кој елаборира дека во последната декада постои тенденција одржливиот развој да се објаснува преку видовите на „капитал“ која една заедница ги поседува и кои треба да се труди да ги зајакнува и збогатува. Така, тој ги препознава следните видови на „капитал“ кој треба да се одржи:

- *Природен капитал*: подразбира резерви на природни ресурси кои што во иднината можат да донесат добра или услуги. Тука би спаѓале низини, шуми, или природен рибен потенцијал. Сите тие се капитал на заедницата кој треба да се чува и оплодува затоа што во иднина тие можат да даваат *„континуиран, одржлив род кој е природен приход“*. Развојот на природниот капитал исто така вклучува обработка и рециклирање на отпадот и водата, заштита на озонскиот слој итн.
- *Физички капитал*: не е природна, туку човечка творба. Во физички капитал спаѓаат сите конструирани и произведени алатки, фабрики, постројки и останато што може

да се користи за производство на други производи. Овој капитал се нарекува и „произведен“ капитал.

- *Економски капитал*: подразбира „начин и систем на кој ги алоцираме ресурсите“. Зајакнување на економскиот капитал во контекст на одржливиот развој би значело производство на повеќе со помалку, притоа користејќи ги постојните ресурси.
- *Човечки капитал*: според дефиницијата на ОЕЦД човечкиот капитал се состои од „знаење, вештини, компетенции и други атрибути вгнездени во индивидуите кои водат кон соодавање на лична, социјална и економска добросостојба.“ (цитирано во Roseland, 2005, стр. 8). Зголемувањето на човечкиот капитал значи вложување во здравјето на луѓето, образованието, прехраната, писменоста и стимулирање на блискост и кохезија во семејствата и заедниците.
- *Социјален капитал*: според дефиницијата на ОЕЦД, социјалниот капитал го сочинуваат „односите, мрежите и нормите кои фасилитираат колективна акција“ (цитирано во Roseland, 2005, стр. 9). Социјалниот капитал е всушност она што ги држи заедниците и групите заедно, во хармонична кохезија. Неговото зголемување значи поттикнување на позитивни и хармонични односи на сите нивоа на функционирање. Голем удел за зголемувањето на социјалниот капитал за одржлив развој лежи во граѓанските асоцијации и иницијативи, кои честопати функционираат као глобално-локални мрежи.
- *Културен капитал*: е производ на заедничко искуство низ традиции, обичаи вредности, наследство, идентитет и историја. Неговото зајакнување значи вплотување на традициите, уметностите, почитувањето на културните разлики и разноликости итн.

Клучните начела на одржливиот развој кои ги поставил Брунтландовиот извештај, според Carter (исто) се:

- *Еднаквост*: овде се испреплетуваат повеќе димензии – еднаквост на третманот на природата, луѓето и економијата, еднаквост на богатството на северната и јужната хемисфера, намалување на разликите помеѓу сиромашните и богатите и изедначување на потрошувачката.
- *Демократија*: ова начело бара политички систем кој граѓанското учество при донесувањето на одлуките ќе го постави како императив. Тоа значи дека одржливиот развој ќе се темели на инклузивни одлуки, при што и локалното население ќе има свој збор при, да речеме, просторното планирање или било која

друга област која подоцна ќе има влијание врз нивниот живот. Ова начело означува и априори запознавање на јавноста со сите нови политики, заради добивање на широка поддршка преку давање на доволно информации и вклучување во процесот на одлучување.

- *Внимателност*: значи дека, во комплексната област на заштитата на околината, недостатокот на докази (за загаденост или штетни последици од економски активности), нема да се смета за доволна причина за одлагање на мерки за заштита на луѓето и околината.
- *Интеграција на заштитата*: една од причините за ограничените ефекти на заштитата во класичниот пристап е фрагментираноста на надлежностите и одговорностите помеѓу различни сектори како индустрија, земјоделство, социјала итн. Националните министерства во основа се грижат секој за својата тесна област. Одржливиот развој како концепт нуди интегриран пристап кон изнаоѓање на решенија.
- *Планирање*: последното начело на одржливиот развој произлегува всушност од претходните четири и комплексноста која нивната примена ја бара. Доколку се сака имплементација на концептот на одржлив развој – мора да постои планирање и координација и тоа на сите нивоа на власт: наднационални, национални, регионални и локални.

Идејата за одржлив развој од 1987г. до денеска привлече голем број приврзаници и стана универзално значајна. Во меѓувреме од неа се развиле и неколку различни дикурси за „одржлив развој“, од кои некои се „взаемно исклучиви“ (Redclift, 2005, стр. 213). Бидејќи нема да навлегуваме подлабоко во општиот концепт на одржливиот развој, дискусијата ја продолжуваме во насока на примена на концептот во практичниот живот и она што од овој концепт ја отстранува опасноста тој да остане утопија: начинот на имплементација.

3.2. Локалните заедници – клучен фактор за реална примена на концептот на одржлив развој

Имплементацијата е клучниот елемент за успех, но патот до неа не е лесен. Тоа можеби најдобро го опишал поранешниот Генерален секретар на Обединетите нации Кофи Анан, кој рекол: „*Нашиот најголем предизвик во овој нов век е таа идеја која изгледа толку апстрактно – одржлив развој – да ја претвориме во секојдневна*

реалност за сите луѓе на светот.“ (UNESCO Germany, 2007). Овој предизвик го препознале и научниците. Така, Jepson & Edwards (2010) велат дека „Главен предизвик во развојот и планирањето на заедниците е конверзијата на одржливиот развој во реални принципи или стандарди на пракса, т.е. нивна примена на терен.“ (стр. 418)

Едно од клучните решенија за овој предизвик лежи во локалната акција, поттикната од локалните заедници и управувана од нивото на власт кое истовремено е најблиску до граѓаните, а тоа е локалната самоуправа. Но, патот до тоа ниво води низ повеќе глобални иницијативи. Така, ако Брунтландовиот извештај го сметаме за една светска стратегија за одржлив развој, следен документ кој се обидел да даде пооперативни препораки за имплементација на новиот концепт е „Агенда 21“ или извештајот од Конференцијата на животна средина и развој при Обединетите нации, одржана во Рио, во 1992 година и кој бил прифатен од страна на 178 национални држави.

„Агенда 21“ е обемен и сепфатен документ кој дефинира 29 области во кои е потребно превземање на глобални активности. За секоја од овие области во Агендата се дефинирани програмски области за акција, цели, препорачани активности, потреба од податоци, потреба од координација на меѓународно ниво, како и предвидени средства и ресурси за имплементација. Полињата за делување се поделени во три општи групи:

- *Социјални и економски димензии*, каде спаѓаат: меѓународна соработка, борба со сиромаштијата, менување на потрошувачките навики, промовирање на развојот на човечките населби, демографски динамики, промовирање на и заштита на човековото здравје и интегрирање на околината и развојот при донесување на одлуки.
- *Конзервација и управување на ресурсите за развој*, меѓу кои: употреба на земјиштето, борба со обезшумувањето, одржливо земјоделство и и рурален развој, биолошки диверзитет, управување со ранливите екосистеми, здрав менаџмент на биотехнологијата, заштита на океаните и морињата, заштита на свежите води, одговорно управување со токсичните хемикалии, опасни отпади, депонии и радиоактивен материјал.
- *Зајакнување на улогата на големите групи*: жените, деца и младина, невладините и граѓанските организации, работниците и нивните синдикати, зајакнување на

улогата на претпријатијата и индустријата, како и на научната и технолошката заедница (United Nations, 1992).

Самата Агенда 21 на локалните власти им дава посебна важност и улога во нејзината имплементација. Поглавјето 28 е посветено на оваа тема и таму стои дека „...учеството и соработката од локалните власти ќе биде детерминирачки фактор во постигнувањето на целите.“ (исто, 28.1). Препорачаните активности за секоја локална власт се да изработи „локална агенда 21“ преку консултација со своите граѓани и да ја подигнува свеста за одржливиот развој меѓу нив (исто).

За да можат локалните власти успешно да одиграат својата улога на управувачи со процесот на одржлив развој, треба да постојат некои предуслови за успех. На тоа се осврнуваат Evans et al (2005), кои при спроведено истражување во велика Британија ги идентификувале следниве фактори за успех:

- Високо ниво на фискална, правна и политичка автономија;
- Координација и поддршка со погорните нивоа на власт (регионални, национални);
- Клучни поединци кои ќе го водат процесот напред (типично, тоа се проактивните градоначалници со претприемачки дух и харизма на лидери);
- Институционален капацитет на администрацијата (човечки и организациски капацитети, капацитет за институционално учење и управување со знаење, капацитет за водство);
- Ангажирање на сите чинители во локалната заедница (граѓани, невладини организации, деловната заедница, итн.);
- Доверба, разбирање и неформални врски (доверба на граѓаните во локалната самоуправа, разбирање на заедничките цели од двете страни и отстранување на неформалните врски кои со време можат да исчезнаат и заменување со формални).

Се разбира, во реалниот живот не постојат готови рецепти за успешна примена на „мисли глобално – делувај локално“. Сепак, можеме да заклучиме дека иницијативите на локалните власти за примена на Агендата 21 и во поново време Милениумските развојни цели се клучен фактор за успех.

4. ОДРЖЛИВ ГРАД: ПОИМ И ПРИНЦИПИ

Колку што градовите се суштинска алка во примената на концептот на одржлив развој, толку и концептот на одржлив развој е суштински за самите градови. Неизбежно „локалните власти мора да ги прифатат принципите на одржлив развој во нивните обиди за обезбедување на економски ефикасни, социјално инклузивни, културно свесни и еколошки здрави градови. Градовите мора да се развиваат одржливо и да промовираат одржливи заедници или се доведуваат во опасност воопшто да не се развиваат.“ (World Bank, 2010, стр.5). Со други зборови, градот е еден од најсилните катализатори кој преку своите системи и механизми овозможува претворање на (да ги искористиме повторно зборовите на Кофи Анан) апстрактната идеја за одржлив развој во реалност. Градовите мора да ја изборат својата битка за да станат одржливи градови. Како концепт одржливиот град е нов и е прифатен подеднакво добро и во развиените земји и во земјите во развој. Претходно и теоретичарите и практичарите и политичарите се обидуваа со концепти на „дезурбанизација“ или враќање на процесот на урбанизација наназад, но сфаќајќи колку недостижно е враќањето на овој процес наназад тргнале во промоција на новиот концепт - одржлив развој на градовите (Murphy, 2000).

Во продолжение на овој дел ќе направиме преглед на дефинициите на поимот одржлив град, а веднаш потоа ќе го разгледаме и неговиот антипод – неодржливиот град. Понатаму ќе прејдеме на објаснување на општите принципи според кои функционира еден одржлив град, а ќе ги прикажеме и најзначајните видувања за тоа кои програмски активности треба да ги спроведува еден град кој функционира по системот на одржливост. Следствено на тоа ќе ги разгледаме инструментите кои на локалните власти им стојат на располагање за да можат да се реформираат во одржливи градови, а ќе завршиме со предизвиците кои им стојат на патот на таа трансформација.

4.1. Дефиниции на поимот одржлив град

Во научната литература не се чести дефинициите кои се однесуваат исклучиво на поимот одржлив град (Satterthwaite 1997, Murphy, 2000). Satterthwaite (1997) тврди дека постои само привидна согласност или спремност за реформи за градење на одржливи човечки наслеби и дека поради тоа и покрај сите самити и конференции не

се постигнала единствена, јасна и исклустаризирана дефиниција за одржлив град. Тој смета дека широкиот ранг на цели кои треба да се постигнат: економски, социјални, еколошки, демографски, политички итн. се само дел од општите напори за одржлив развој, а дека идејата за одржливиот град е сеуште замаглена. Blassingame пак, причините за овој недостаток на дефиниции го гледа во фактот што *„не постои еден единствен модел. Различни места имаат различни физички и климатски параметри. Различни луѓе имаат различни економски и социјални потреби и желби.“* (1998). Сепак, при прегледувањето на дефинициите на одржлив град наидовме на неколку концептуални линии:

Најзастепена група на дефиниции се оние кои што тесно се врзуваат за основните постулати на одржливиот развој и се осврнуваат на постигнување на конкретни резултати во трите клучни области: социјала, екологија и економија. Една поприлично сепопатна дефиниција од оваа група вели дека: *„Одржливата заедница бара подобар квалитет на живот за сите свои жители истовремено одржувајќи ја способноста на природата непречено да функционира низ времето, преку минимизирање на отпадот, превенирање на загадувањата, промовирајќи ефикасност и развивајќи локални ресурси за ревитализација на локалната економија. Донесувањето на одлуки во одржливата заедница вклучува богат граѓански живот и јавни информации кои се споделени со членовите на заедницата. Одржлива заедница одразува систем на живеење во кој човечките, природните и економските елементи се меѓузависни и својата сила ја влеат едни од други.“* (цитирано во Roseland, 2005, стр. 17). Во оваа група спаѓа и дефиницијата на Програмата за одржливи градови при Обединетите нации. Тука одржливиот град се дефинира како *„град каде достигнувањата во општествениот, економскиот и физичкиот развој се направени за да траат. Одржливиот град има постојана резерва на природни ресурси од кои зависи неговиот развој (и ги употребува само до степен на одржлив приход). Одржливиот град одржува трајна сигурност и заштита од опасностите врз животната средина кои можат да станат закана на развојните достигнувања, дозвојувајќи само прифатлив разик“* (цитирано во Whitehead, 2003, стр.1186). Слична дефиниција дава и Murphy кој вели дека *„Одржлив град е каде достигнувањата во физичкиот, економскиот, социјалниот и културниот развој на градот стигнуваат до сите негови жители без закани за виталноста на природните, изградените и социјалните системи од кои зависи постигнувањето на тој развој.“* (2000, стр. 241). Интересна дефиниција која се врзува за резултатите, но ја

зема во предвид и честата пракса на префрлање на грижата кај другите дава Satterthwaite кој заживувањето на концептот на одржливи градови го гледа „... не само преку подобрување на сопствените резултати на градовите во однос на подобрен еколошки квалитет во нивните сопствени рамки, туку исто така во смисол на намалување на трансферот на еколошките трошоци врз други луѓе, други екосистеми или во иднината.“ (1997, стр. 1669). Особено позитивна конотација на поимот одржлив град ни дава и Beatley: „...зелените и одржливи градови претставуваат фундаментална прилика за аплицирање на нови технологии (како јавен транзит, заедничко греење, и еколошки дизајн и градби) и да донесат големи промени во животниот стил на луѓето (како пешачење, користење велосипеди и намалување на потрошувачката). Всушност, изгледа дека градовите ја носат најголемата надеж за постигнување на поодржлива иднина на нашата планета“ (2000, стр. 4).

Сличен концепт, но малку пошироко дизајниран од претходниот промовира UN – HABITAT. Во оваа организација се употребува терминот „хармонични градови“, кои „...ги симболизираат соништата, аспирациите и надежите на општествата.“ Под хармонични градови се подразбира „...синхронизација и интеграција на сите богатства на Земјата без разлика дали тие се физички, еколошки, културни, историски, социјални или човечки.“ (UN-HABITAT, 2008). Применувајќи ваков холистички принцип при дефинирањето на одржливите градови, се прави обид да се воведат и невидливите елементи кои го прават градот успешен, а тоа се културното налседство, чувството кое го буди градот кај жителите и посетителите или т.н. „енергија“ на градот. Овој концепт тежнее кон просторна хармонија, социјална хармонија и еколошка хармонија.

Трета група на дефиниции се оние кои се фокусирани на процесот на креирање на одржливите градови кој честопати опфаќа доста регулативни активности (воведување стандарди, донесување на правни регулативи и сл.). Во оваа група спаѓа и дефиницијата на Whitehead кој вели дека одржливите градови „се произведуваат низ комплексни дискурзивни процеси и социо-политички борби.“ (2003, стр.1187). Тој дообјаснува дека „Одржливиот град може да се смета за нешто што произлегува од регулативата – вклучувајќи во себе еден ранг на практики ситуирани во економскиот простор (пр. трудови процеси, урбано-регионални алијанси, меѓународни пазари), политички простор (локалната, регионалната, националната и наднационалната

власт) и еколошки простор (био-региони, еколошки влијанија, глобалната животна средина).“ (исто, стр.1189). Тука би го сместиле и објаснувањето кое Светската банка го стави во својата стратегија за урбан развој „Систем на градови“ и каде се вели дека одржливите градови се „...еластични, тие промовираат економски, социјални и еколошки промени и поподготвено се адаптираат на нив“ (World Bank, 2009).

Постои и еден скептичен правец кој одржливиот град не го гледа како нешто реално или опипливо, туку повеќе како идеја. Една од типичните дефиниции во овој правец е следната: „Одржлив град е повеќе политичка визија или социјален идеал – инкорпорирајќи ја сопствената морална географија и форми на еколошки практики – како да се некој опиплив предмет.“ (Whitehead, 2003, стр.1186). Во рамките на овој правец Blassingame (1998) идентификува две групи на теоретичари: првата група верува дека градовите едноставно не можат да бидат одржливи затоа што се премногу живи творби, а особени поновите форми на градови. Тие сметаат дека „...траекторијата на градскиот раст е надолна и деструктивна - води кон поголеми широкоиспружени предградија, поостра поделба помеѓу социјалните групи, зголемена еколошка штета и понатамошно расфрлување со ресурсите.“ Втората група на теоретичари верува дека во својата суштина идејата за одржлив град е утописка, т.е. „пожелна, но недостижна, па поради тоа невредна за сериозно размислување.“

4.2. Неодржливи градови

Пред да преминеме на елаборација на принципите на „одржливите градови“, ќе направиме обид да го објасниме поимот на одржливиот град преку краток осврт на неговиот антипод - „неодржливиот град“.

При неодржлив развој се јавуваат дискрапации помеѓу барањата на развојот и капацитетите на градот и така настануваат бројни негативни последици по населението, животната средина и економијата. „Неодржливиот град“ не мора да значи дека е сиромашен град, но тоа е град на нееднаков и неизбалансиран третман на своите граѓани, својот простор и своите ресурси. Тука енормното богатство и длабоката сиромаштија егзистираат непосредно едно до друго. Тоа отсликува длабоки нееднаквости во приходите на граѓаните на еден ист град што значи и различен пристап до образование, информациона технологија. Сето тоа е потенцијален генератор на насилство и екстремизам. Во реалниот живот тоа значи дека луксузни

населби со најсовремена инфраструктура и најкавалитетни услуги егзистираат на перифериите на градските јадра, непосредно до големите сиромашни населби изградени од картонски куќи, без основна инфраструктура. Такви градови во светот има многу: почнувајќи од Јоханесбург, Најроби, Њу Делхи, Дака, Рио де Жанеиро, Сао Паоло, Мексико Сити, итн (UN-HABITAT, 2008). Сериозни тенденции на гетоизација постојат и во Европа, иако овде ги нема класичните „градови на депонија“ или сламови. Во Европа, кога зборуваме за нееднаквоста на условите за живеење во градовите треба да се напомене дека градските области/населби каде живеат Роми систематски се со субстандардни услови за живот. Сите овие социјални разлики претставуваат сериозни пукнатини во функционирањето на градовите и се илустрација на социјална неодржливост.

Освен по општеството, неодржливиот град последиците силно ги чувствува и во својата животна средина. Градовите кои неадекватно го планираат и го управуваат сопствениот развој трпат сериозни последици како: загаден воздух, вода и земјиште, појава на нелегални и неформални депонии, уништување на зелените површини во градот и уништување на градската флора и фауна, како и узурпирање на земјоделското земјиште околу градот за креирање на широкораспространети населби со ниска густина на населениа, а со високи трошоци за одржување. Голем дел од домаќинствата во ваквите градови немаат добар водовод, канализација и имаат нестабилно електрично снабдување. Пристапот кон телекомуникации и интернет е изразено слаб. Отпадот и управувањето со него е особено болна точка, а голем дел од неформалните сиромашни населби во светот лежат покрај или на големите депонии. Луѓето кои таму живеат – без образование, без нормални шанси за вработување и подобри приходи остануваат осудени на живот во сиромаштија. Не треба да се испушти ни тоа дека во „неодржливите градови“ системите на јавен транспорт не се издизајнирани соодветно за да можат да го намалат степенот на сегрегација и честопати жителите на сиромашните населби имаат компликуван пат до градскиот или економскиот центар.

„Неодржливите градови“ не се грижат за климатските промени и не ги регулираат емисиите на штетни материи во атмосферата. Културното наследство го запоставуваат, а се случува уништување на стари и вредни објекти на сметка на изградба на современи станбени блокови, индустриски зони итн. Тоа е особено застапено кај градови кои доживуваат економски бум во краток временски период, како што се

градовите во Кина, но и транзициските градови од поранешниот источен блок. По нивото на неодржливост не заостануваат ни просторните предградија на англосаксонските мегалополиси окарактеризирани како „*најнеодржлива форма на населба создадена низ историјата*“ - со ниска густина на население, голем број автомобили и инфраструктура која е скапа за одржување (Roseland, 2005).

4.3. *Општи принципи на одржливите градови*

Во претходното поглавје видовме дека концептот на одржлив град е доста специфичен поради повеќе карактеристики меѓу кои можеби најсредишна е таа што самиот концепт или термин не подразбира некоја готова, завршена во состојба на градот. Концептот на одржлив град не опишува „производ“ кој треба да се појави на крајот на процесот, туку повеќе се фокусира на самиот процес и ги поставува параметрите или принципите врз основа на кои развојот на градот треба да се планира и имплементира. Поинаку кажано, специфичната и комплексна природа на концептот на одржливите градови си бара и специфични системи на работа за негово постигнување (European Commission, 1996). Следствено, дискусијата ја префрламе на прашањето – на кои начини тоа може да се постигне? Кои се принципите кои еден град треба да ги следи за да може да се престрои и да продолжи да се развива во стил на „одржлив град“?

Најпрво ќе прикажеме еден доста интересен пристап осмислен од група европски научници и експерти, при изготвувањето на извештајот Европските одржливи градови (European Commission, (1996). Во тој извештај потенцирани се следните шест општи принципи на одржливи градови:

- *Почитување на еколошките лимити на развојот и претпазливост*

Во практичниот живот, овој принцип треба да се земе во предвид при донесувањето на одлуки при кои се треба да се „вложи“ дел од околината заради добивање на некој добробит од друга сфера (пр. економски или социјален). Во тие ситуации, не треба да се заборави на ранливоста на природата и не треба да се преминуваат границите на она што природата може да го издржи. Се разбира, тие лимити на природата не се секогаш познати – затоа се препорачува внимателност, дефанзивен пристап при внимателно донесување на одлуки;

- *Управување (менаџмент) со побарувачката на јавни услуги*

Конвенционалниот метод на развој го ортодоксно го следи принципот на понуда и побарувачка и тука барањата на граѓаните (кои се јавуваат како конзументи, па дури и плаќаат монетарен надоместок за услугите од локалните власти) се земаат како основа за идна акција. При примената на концептот на одржлив град властите треба да иницираат процеси со кои ќе се намали или ќе се преусмери побарувачката за определни услуги доколку со тоа се загрозува околината. На пример, познат е примерот на градот Будва каде при навалата на руските инвеститори во недвижности, се продадоа делови од брегот кои во постарите времиња биле заптитени како природни убавини. Сето тоа тоа било направено, во основа, за да се задоволи побарувачката за градежни дозволи. Но наездата на инвеститори помина, а доста експерти за туризам сметаат дека долгорочно тоа бил лош потег затоа што природните убавини од рекламите и брошурите се урбанизирани и со тоа неинтересни за туристите на утрешницата;

- *Ефикасност во користењето на животната околина*

Овој принцип бара намалување на употребата на природни ресурси, издолжување на трајноста на ресурсите и градење на затворени кругови на употреба на ресурсите (т.е рециклирање). Тоа се прави преку воведување на алтернативни извори на енергија, стимулирање на рециклажа, поедноставување на процесите итн. Еден од посовремените трендови во оваа насока е користењето на отпадот за производство на електрична енергија и топла вода за градовите;

- *Принцип на елеганција*

Тоа значи решавање на проблемите со едноставни и економични потези и средства, т.е. симплифицирање наместо компликување. На пример, градот Виена сеуште го користи истот систем за пренос на водата за пиење (од Алпите до Виена) кој бил првобитно поставен пред повеќе од сто години. И покрај сите современи техничко-технолошки пронајдоци Виенчаните решиле да ги остават недопрени старите системи едноставно поради тоа што водата сеуште доаѓа во беспрекоран состојба;

- *Ефикасност на благосостојбата*

Овој принцип се однесува на социјалната димензија на одржливоста и бара добивање на максимална човечка (хуманистичка) добробит од секоја економска активност. Тоа би се постигнало низ два правца: повеќекратна употреба на економските средства/производи (за што поголем број на социјални употреби) или поразноврсна употреба на економските средства/производи за време на нивниот

животен век. Еден минорен пример за овој принцип се велосипедите на изнајмување кои што се голем хит во многу светски и особено европски градови;

- *Еднаквост - социјална солидарност*

Овој принцип се осврнува на солидарноста помеѓу богатите и сиромашните во рамките на една генерација граѓани, но притоа имајќи на ум мерки и политики за порамномерна распределба на богатството. Освен ова, принципот на еднаквост претпоставува и меѓугенерациска еднаквост – пред сè во однос на користењето на ресурсите.

Една друга група интересни принципи се *Мелбурншките принципи за одржливи градови*. Тие се всушност листа на аспирации за одржливи градови кои се развиле на конференција одржана во Мелбурн, во 2002 година, во пресрет на Самитот на планетата Земја одржан во Јоханесбург истата година (Newman S, Jennings, 2008). Мелбурншките принципи бараат одржливиот град да се заснова врз:

а) Визија:

Одржливиот развојот на градот треба да се темели на долгорочна визија која ќе поттикне позитивни промени. Визијата е многу важна затоа што токму низ процесот на нејзино дефинирање започнува свесен процес на поврзување на денешните генерации со идните. Битно за визионирањето на одржливите градови е што овој процес е темелен на силно граѓанско учество и вклученост на сите маргинализирани или малцински групи. Newman и Jennings (2008) упатуваат дека при формулирањето на визијата за одржлив град треба да се разгледаат следните прашања: „Што е она што ние го вреднуваме? Како го дефинираме човечкиот напредок? Што се тоа човечки потреби? Која е нашата етика? Како треба да се однесуваме едни кон други и кон природниот свет? Која е улогата на технологијата? Која е улогата на еден град во одржливоста?“ (стр. 15).

Steven Ames (1997, цитиран во Newman & Jennings (2008) ги наведува следните елементи на процесот на визионирање: инволвирање на клучните институции во градот (и владини и приватни); добивање на поддршка од клучните лидери на општото размилсување (т.н. opinion leaders); формулирање на јасни цели и задачи за процесот; алокација на доволно ресурси и автентично ангажирање на населението при процесот на визионирање.

б) Економија и општество:

Градовите настанале и се развивале претежно поради трговијата и други економски дејности (Norton, 1994). Економијата и до ден денеска е главната движечка сила на општеството, и одржливиот развој тоа го признава и го вplotува во своите принципи. Но, она што треба да се направи поинаку при примената на концептот на одржлив град е да не се заборави дека економијата не е цел на развојот, туку дека е средство за обезбедување на потребите на луѓето (Newman & Jennings, 2008). Некои од начините преку кои градската економија може да биде насочена кон поддршка на општеството се: олеснувања за локалните компании, развивање на оптинскиот простор, поттикнување на пешачењето, и надминување на зависноста од автомобили, поттикнување на урбано земјоделство и градски градини, кампањи за купување на локални производи, воведување на ознаки за еколошко потекло и поддршка за локалните уметници (исто);

в) Биодиверзитет:

Во одржливиот град важноста на биодиверзитетот и природните екосистеми е препознаена и градот прави напори за нивно зачувување и реставрација. Но, во одржливиот град тоа не се прави на традиционалниот начин преку сепарација на човекот и екосистемите или видовите кои треба да се заштитат. Новите методи се трудат да воспостават одговорно однесување на човекот кон загрозените видови преку:

- реставрација и одржување на здрави биорегиони на својата територија
- намалување на еколошките белези од градовите
- организација на настани во биорегионите и едукација за нивното значење
- дизајнирање на еколошка архитектура и инфраструктура;

г) Еколошки белези:

Градовите како сложени организми апсорбираат значајни количества на разновидни ресурси и така имаат влијание врз средината и надвор од својата територија. Еколошките белези се еден од начините на кои се мери тоа влијание, а концептот на одржлив град подразбира развивање на стратегии и активности за мерење, контрола и намалување на еколошките белези на градот во природата. Newman & Jennings (исто) наведуваат четири стратегии за тоа: снимање и процени на локалните екосистеми (реки, земја, воздушни движења), управување со растот на населението на градот соодветно на еколошкиот капацитет, управување со распространетоста на градовите и рационализирање на потрошувачките навики;

д) Моделирање на градовите според екосистемите во кои се сместени:

Карактеристиките на природните екосистеми каде се протега градот, како и проучување на традиционалните населби и начин на живот кој постоел во градот може многу да помогне за планирањето на одржливиот развој на градовите. Тоа значи дека нашите напори на оперирање на градот треба да ги приближиме што повеќе до природните и да направиме хармонија помеѓу градот и неговата околина. Некои стратегии за примена на овој принцип можат да бидат:

- употреба на сончевата енергија како ресурс и како принцип на архитектонските дизајни
- произведување на потребната енергија за градот од сопствени природни извори
- складирање на енергија и материјали преку акумулација на биомаса и контрола на ерозијата
- интегрирање на функциите
- циркулирање на материја за отстранување на загадувачките материји и ставање на хранливи материји и енергија
- употреба на механизми за редовен мониторинг и само-регулација на системот
- вмрежување на институциите

Овој принцип треба да проверува низ сите останати принципи на одржлив град за да може доследно да се следи. (исто);

ѓ) Чувство за место:

Овој принцип значи препознавање на специфичните човечки, културни историски и природни карактеристики на градот и градење на развојот врз основа на нив. Тоа значи дека развојот треба да биде копатибилен на вредностите, традициите, институционалните и еколошките реалности (Newman & Jennings, исто). Чувството за местото/градот треба да се изгради и инкорпорира во одржливиот развој за да се зачува и соодветно надгради историјата на тој град и неговиот „контекст“. Начините на кои тоа може да се направи вклучуваат: заштита на важни постојни елементи на природното и културно наследство, зголемена видливост на тековните исто како и на историските процеси, зајакнување на врската помеѓу урбаниот дел од градот и неговата поширока природна околина, употреба на културни практики и уметности

заради хранење на тоа „чувство за место“ и зачувување на традиционалните песни и други непипшани културни белези на градот (исто);

е) Еманципација:

Еманципацијата е често опишана како „насочена демократија“. Carson&Hartz-Karp (2005, цитирани во Newman & Jennings, 2008, стр. 158) тоа го дефинираат како процес кој опфаќа: капацитет да се влијае на политиките и одлучувањето, вклучување на разновидни гласови од населението, еднаква можност да се учествува и ослободување: отворен дијалог, пристап до информации, почит, градење на консензус, транспарентност. За да се реализира овој принцип потребно е да постои посветен однос кон еманципацијата и граѓанското учество од страна на локалните власти, поттикнување на едукација на граѓаните, користење на различни нивоа на ангажирање на граѓаните за разновидни урбани функции, вклучување на најнемоќните и создавање на база на ресурси потребни за спроведување на еманципацијата (Newman & Jennings, 2008);

ж) Партнерства:

Луѓето во градовите се клучните носители на одржливиот развој и поради тоа, имплементаторите на тој развој (локалните власти) мора да ја користат таа енергија на луѓето и да ја ставаат во насока на подобрување на животот во градот (исто). Тоа може да се постигне на ефективен начин доколку се градат и овозможуваат партнерства и мрежи на луѓе и организации во рамките на градот, но и да се поттикнува поврзување на тие мрежи со слични мрежи кои егзистираат на национално, регионално или глобално ниво. Партнерствата во градовите можат да бидат поттикнувани од владата, од бизнисот и од граѓаните и нивните организации, а корисни партнерства се и оние на ниво урбани-рурални заедници. Партнерствата се сложени механизми на соработка и за да може да се спроведуваат на корисен начин, треба да се вложува и во нивното истражување;

з) Одржливо производство и потрошувачка:

„Намалувањето на потрошувачката на ресурси од страна на богатите граѓани на светот и задоволување на основните потреби на сиромашните е од витално значење за одржливоста“ (исто, стр.189). Иако овдека изразена на глобално ниво, оваа карактеристика на концептот на одржлив развој е релевантна и на локално ниво. Одржливите градовите промовираат одржливо производство и потрошувачка низ адекватна употреба на здрави еколошки технологии и ефективно управување со

побарувачката на стоки и услуги. За постигнување на ваква рамнотежа на локално ниво Newman & Jennings ги предлагаат следниве стратегии:

- за одржлива потрошувачка: поттикнување на доброволно прифаќање на едноставни и скромни животни стилови, едукација на потрошувачите за алтернативни начини на задоволување на потребите, воспоставување на одговорни системи за јавни набавки, и превземање на принципите од т.н. „бавно движење“ кое промовира бавна наместо брза храна, бавни наместо хектични градови, бавен сообраќај итн.)
- за одржливо производство: користење на технологија заснована на локалните ресурси и биорегиони, т.н. биомимикрија (користење на форми од природата при конструирање или дизајнирање на производи), користење на еколошка ефикасност и индустриска екологија, и правење на проценка на технологијата од аспект на одржливиот развој и влијанието врз околината.

s) Владеење и надеж:

Овој последен мелнбуршки принцип за одржлив град се осврнува на локалните власти, нивната улога и начинот на владеење, како пат кон одржлив град. Локалните власти се тие кои треба да ја имаат визијата, храброста и надежта за трансформација во одржлив град, затоа што тие треба, заедно со своите граѓани да мислат и работата за сосптевните потреби, но подеднакво добро да ги застапуваат и интересите на природата и локалните екосистеми. Локалните власти треба да се стремат кон континуирано подобрување на владеењето базирано на познатите принципи на отчетност, транспарентност и добро владеење. Меѓу можните стратегии за постигнување на добро владеење и поттикнување на надежта како исконско колективно тежнење кон подобра иднина Newman & Jennings (исто) ги вбројуваат и следните:

- Комбинација на владеење на локално ниво и способност за осврнување и решавање на глобални прашања
- Структури и процеси на урбано владеење кои се инклузивни, кооперативни и еманципирачки и се насочени кон намалување на разликите
- Одржливоста како принцип треба да се вметне во секојдневните активности на локалната власт
- Мора да се воведат систем на индикатори и да се врши следење на развојот и
- Структурите на локалната власт треба да го поддржат и да поттикнуваат бум на иницијативи за одржлив развој предложени од страна на граѓаните, заедницата, граѓанските организации итн.

Barnett and Luloffs (1999, цитирано во Murphy 2000, стр.243) сметаат дека постојат четири столба на одржливиот град и тоа:

- *Силна економија*: од позиција на силна конкуренција, со големи индустриски магнати, и привлекување на инвеститиорите со даноци, одржливиот град се придвижува кон градење на стратешки алијанси, постојано унапредување на вештините и квалификациите на работната сила, бази за инфраструктура и информации и градење на привлечна околина;
- *Чиста животна околина*: од употреба на изобилството ресурси на располагање преминување на конзервација на ресурсите, превенција на загадување, создавање на нови паркови и зелени површини, зголемување на густината на населбите и сл.
- *Социјална еднаквост*: од состојба на сè повеќе растечки диспаритет помеѓу социјалните слоеви, придвижување кон состојба каде стратешките инвестиции во работната сила се гледаат како подеднаква одговорност на и на приватниот и на јавниот сектор;
- *Ангажираност*: од состојба на минимално граѓанско учество и централизирана власт, превземање на активности за поттикнување на граѓанското учество и зајакнување на автономијата на локалните власти во градовите.

Во продолжение само илустративно ќе прикажеме уште две научни гледања за принципите на одржливите градови кои во суштина се насочени кон зелени и еко градови, но кои сметаме дека се доста интересни, а воедно можат да се интегрираат во поширокиот контекст на одржлив град. Така, Beatley (2000), ги дефинира следните критериуми за зелени градови:

- Градови кои се обидуваат да живеат во рамките на своите еколошки граници;
- Градови кои што се дизајнирани да функционираат аналогно на природата;
- Градови кои воспоставуваат циркуларен наместо линеарен метаболизам;
- Градови кои се темелат на принципот на локална и регионална самодоволност користејќи ги ресурсите и производството на својата територија и користејќи ги предностите на локалното производство на храна, енергија, економија итн. ;

- Градови кои поттикнуваат одржлив и здрав животен стил на граѓаните;
- Градови кои креираат заедници и соседства во кои постои висок квалитет на живот .

Kenworthy (2006) дава десет критични димензии на еко-градовите:

- Градот има компактна форма која ефикасно го користи земјиштето и ја заштитува природната околина и областите за производство на храна;
- Природната околина е распространета во градскиот простор и е во склад со градот, и локално се обезбедуваат голем дел од сопствените потреби за храна;
- Автопатите и патната инфраструктура се де-акцентирани во полза на транзит, инфраструктура за пешачење и велосипедизам, и со специјален акцент на железницата. Автомобилите и моторите се минимизирани;
- Широка е употребата на еколошки технологии за третман на водата, енергијата и отпадот – системите за поддршка на животот во градот стануваат кружни системи;
- Центарот на градот и под-центрите во неговите рамки се хумани центри кои имаат пристап и циркулација на алтернативни начини на транспорт и абсорбираат висока пропорција од вработеноста;
- Градот има висококвалитетно јавно значење низ кое ги изразува јавната култура, заедницата, еднаквоста на граѓаните и доброто владеење;
- Физичката структура на градот и неговиот урбанистички дизајн, особено јавните површини се јасни, лесно проодливи, разноврсни , визуелно соодветни и пресонализирани кон човековите потреби;
- Економските перформанси на градот и вработувањето се максимизирани преку иновациите, креативноста и единственоста на локалната околина, култура и историја;
- Планирањето за иднината на градот е процес на визионерска дебата и одлука, а не на компјутерски предвидувања;

- Системот на донесување на одлуки е базиран на одржливоста, со интегрирање на социјалните, еколошките и културните аргументи.

4.4. Основни програмски елементи на системот на одржлив град

Во ова поглавје ќе продолжиме со анализата на концептот на одржлив град во насока на откривање на дејностите и програмите кои треба најакцентирано да се „управуваат“ од страна на градските власти заради поуспешно престојување кон концептот на одржлив развој. Таа анализа всушност ќе биде приказ на основните елементи на системот на одржлив град. Некои од нив веќе се разоткрија во претходното поглавје, кога зборувавме за основните принципи, а во продолжение ќе се обидеме да навлеземе малку подлабоко и посистематски во тие елементи, како и начинот на нивната интеракција, како синергиски ефект на патот кон одржливиот град.

Сепфатна и релевантна систематизација на основните програмски елементи за одржливост е дадена во Агенда 21. Самата Агенда 21 е всушност структурирана според релевантните програмски области кои се доста детално објаснети во однос на: целите, активностите кои треба да се проведат и начините на имплементација (United Nations, 1992). во Агенда 21 се обработени 29 програмски области, кои овдека само ги споменуваме а подетално ги елабориравме во поглавјето 3.2. Се разбира, градските власти (на било кој град) не можат подеднакво да се посветат на сите 29 области. Зависно од локалната ситуација, приоритети и капацитети, различни градови ставаат акцент на различни активности. Но, важно е дека се забележува светски тренд на приклонување кон Агендата 21 како патоказ кон одржливоста на локално ниво.

Roseland (2005) ги идентификува следните програмски елементи на одржливиот град:

- *Раззеленување на градот*: тука спаѓаат стратегии и техники кои ја заштитуваат и ја возобновуваат екологијата во урбаните заедници. На многу градови им недостига зеленило, а особено тоа е забележливо во посиромашните наслеби со висока концентрација на население. Поради тоа треба да се работи на преиспитување на зелениот простор во рамките на градот и тоа: јавните паркови, отворени простори, приватните имоти, итн. Некои од применетите мерки во оваа област се: отварање на заеднички градини каде граѓаните можат и сами да придонесат во одржувањето,

едукација на населението за цвеќарство и градинарство, уредување на бреговите на водените површини во градовите итн.

- *Водовод и канализација*: ова е една од клучните области каде локалните самоуправи вложуваат огромен дел од времето и ресурсите. Чистата градска водата за пиење е веројатно еден од најнепочитуваните ресурси во градовите, особено од нашиот регион. Кај нас водата не е скапа и затоа не го почитуваме нејзиното трошење, но во светот има сеуште места каде водата не е достапна 24/7. Силната урбанизација вообичаено резултира со постојани проширувања на водната мрежа, но во склад со концептот на одржлив град се предлагаат мерки кои ќе водат кон поефикасна употреба на водата и штедење. Тука спаѓаат: ревизии на водните и канализациските системи, финансиски мотивации за користење алтернативи на трева како дворно зеленило, едукација на граѓаните за ефикасна конзервација и користење на водата, детекција на одливи од водоводната мрежа и нивно санирање, фискални мерки, итн.

- *Намалување на отпадот и рециклирање*: некои од активностите кои се превземаат на ова поле, а се во согласност со концептот на одржлив град се: намалување на изворот на отпад, повторна употреба на отпадни компоненти, рециклирање, компостирање на биоразградливиот отпад.

- *Енергетска ефикасност и повторно користење на енергијата*: производството на енергија е голема и важна стопанска дејност која го „влече“ развојот напред и апсорбира голем број на вработувања. Сепак, цената која се плаќа за тоа е висока и се плаќа во форма на различни нарушувања на животната околина. Поради тоа, важен елемент во концептот на одржлив град е енергетската ефикасност. Во денешно време на финансиска криза, таа претставува топ-тема за секоја локална власт. Концептот на енергетска ефикасност значи добивање на повеќе моќност за истите средства, или обратно, користење на електрични апарати (клима уреди, фрижидери, индустриски машини, канцелариски машини, сијалици итн) кои имаат исти перформанси како и класичните, но притоа трошат само делче од енергијата која ја трошеле класичните апарати. Овој пристап генерира огромни заштеди и на ниво на домаќинство, установи, локални власти и национални економии.

- *Атмосферски промени и квалитет на воздух*: најновите кризи во светот настанати од страна на урагани, поплави и сл. укажуваат дека промената на климата на крај се сведува на катастрофи за градовите и нивните граѓани и дека одржливиот град апсолутно мора да ја вброи грижата за атмосферските промени и квалитетот на воздухот во својата агенда. Особено овде треба да се обрне внимание на квалитетот на

локалниот воздух и локалните активности кои доведуваат до појава на смог и кисели дождови, но и да влијаат на глобалната клима и нејзината промена.

- *Планирање на транспортот и управување со сообраќајот*: употребата на автомобили и нивното регулирање е сериозен предизвик за секој град. Како што расте стандардот на населението, постојано се јавуваат нови и нови автомобили, а патната инфраструктура е претесна без оглед на тоа колку се прошириува. Последиците од таквата ситуација се: загаден воздух, урбана бучава, нарушено здравје (поради гасови, но и поради недвижење). Концептот на одржлив град предлага изнаоѓање на алтернативни решенија: креирање на услови за користење велосипеди, формирање на што повеќе пеачки зони, зајакнување на начините на јавен транспорт (модернизација и диверзификација), користење на ИТ технологијата за работа од местото на живеење (и со тоа намалување на бројот на оние кои се превезуваат секојдневно), рестрикции за автомобили, воведување на патарини на локални патишта, сет на мерки ориентирани кон паркирањето и сл.

- *Употреба на земјиштето и урбанистичка форма*: Употребата на земјиштето на територијата на градот е клучна програмска активност на секоја локална власт. Новиот пристап на оваа тема е да се изнајдат начини за да може и во градот да се воведуваат новитети од типот на полиња со панели за користење на сончевата енергија, проширување на зелените простори и вклучување на заеднички градини, итн. Во доменот на оваа област е и прашањето на регулирање на урбаната густина на население, затоа што просторното и урбанистичко планирање го диктира и степенот на густина. Одржливиот град мора добро да ја управува густината на населението, избегнувајќи ги скапите пространи предградија и планирајќи поекономични, но сепак ергономски населби за своите граѓани. Екстра резултатот од сите овие активности ќе биде зачувување на што поголем дел од природната околина и земјиште на градот. За да се спроведе промена во оваа насока, потребно е ново гледиште на урбанизмот и урбанистичкото планирање, кое мора да биде интегриран процес кој во себе ќе ги опфати сите принципи на одржливост.

- *Домување и развој на локални заедници*: домувањето е еден од факторите на социјалната одржливост. Честопати изгледа како концептот на одржлив развој да става ограничувања врз стандардот на домувањето (на пр. заради критиките на големите предградија). Меѓутоа, одржливиот развој всушност бара поразумни стандарди на живот за сите и креирање на „маалски дух“ во градските населби – развој на добрососедство и соживот. Освен на социјалниот аспект, домувањето има влијание и

врз животната средина и нејзиното зачувување или уништување. Основна грижа на локалните власти е секој нивни граѓанин да има дом. Поради тоа се превземаат програми и мерки за дотации и субвенции за обезбедување на домови, но притоа се води грижа тие да се изградени или адаптирани според принципите на одржливоста. Во овој дел градските власти се грижат и за здрави услови на домување и генерално за доброто здравје на своите граѓани кое се управува во рамките на соседствата и заедниците.

- *Одржлив локален економски развој*: под овој поим се подразбира „процес според кој заедниците моѓат да иницираат и генерираат нивни сопствени решенија за заедничките економски проблеми и така да изградат долгорочен капацитет на заедницата за поттикнување и интеграција на економски, социјални и еколошки цели“ (исто). Тоа е концепт кој всушност промовира потпирање сами врз себе – диверзификација на локалното производство за да може да задоволи што поголем број локални потреби, да се намали отпадот и да се поставуваат врски со другите производни заедници. Меѓу активностите за стимулирање на овој концепт се: јакнење на соработката во рамките на локалните стопански комори, промовирање на потрошувачка на локалните производи, обуки на граѓаните за релевантни вештини, поттикнување на малите и средни претпријатија во градот, итн. Особено важно е што при превземање на овие мерки одржливиот град се грижи за зелената компонента на бизнисите кои ги стимулира: загадување, користење на локални ресурси, енергетско-ефикасни процеси на производство, рециклирање итн. Она што е особено дистинктивно за концептот на одржлив град е дека се стимулира корпоративната социјална одговорност – тоа значи дека претпријатијата кои функционираат на територијата на градот треба да се анагираат во решавањето на комуналните проблеми и на некој начин, да станат „граѓани- членови на заедницата“.

Слична селекција на програмски делови кои се во фокусот на одржливите градови е направена и од страна на UN-HABITAT (2008). Околу оската на „социјална хармонија“ се сместени: мерење и управување со нееднаквоста на ниво на градот, образование и вработување, решавање на градските сиромашни квартали (slums) и овозможување на адекватно домување за сите. Околу оската на „еколошка хармонија“ се поставени: загадување на воздухот, неадекватно управување со отпад, грижа за врската помеѓу условите на живот/околината и емоционалната состојба на граѓаните, справување со климатските промени, справување со опасностите од околината,

прокрајбрежни градови, проблемите на крајбрежните градови, потрошувачката на енергија во градовите и на ниво на домаќинства и урбана мобилност.

4.5. *Инструменти за реализација на концептот на одржлив град: стратегии, политики и партнерства*

Една од карактеристиките на концептот на одржлив град е што тој претставува мешавина на теорија и пракса, кои постојано се надополнуваат и надградуваат. Елементи од овој концепт се среќаваат насекаде низ светот и тоа се позачестено. Иако одржливиот град подеднакво е „носен“ и од граѓаните и од локалните власти, сепак, сметаме дека правната одговорност и лидерската улога за негова имплементација лежи примарно на страната на градската администрација. Таа своја улога градската управа ја реализира преку: а) стратегиите и плановите за одржлив развој кои ги донесува и кои претставуваат специфично визионирање на концептот одржлив град; б) политиките кои ги донесува како поддршка на тие стратегии и инструментите кои ги применува за имплементација на политиките и в) партнерствата кои ги склучува за полесна имплементација на тие политики.

Придвижувањето кон одржлив град е долгорочна и комплексна цел и овој процес не смее да се остави да се случува стихийно и така да подлегне под влијание на многу разновидни фактори (политики, економски интереси, влијанија на разни алијанси и лоби групи итн.). Планирањето на развојот и дизајнирање на долгорочни визии, стратегии и планови и нивната примена е клучна за успехот на еден одржлив град. Главните елементи на неговото планирање се: дефинирање на визијата за одржлив град, анализа и процена на постојната состојба, развивање на стратегии и оперативни планови. При процесот на планирање не треба да бидат запоставени принципите на одржлив град туку напротив, од тие принципи треба да се извлечат главните параметри, вредности и стандарди кои ќе служат како почетна точка.

Политиките кои се донесуваат на локално ниво по својата содржина се насочени кон програмските активности (од кои неколку опишавме во претходното поглавје). Една од најпопуларните и наједноставните дефиниции за јавна политика е онаа на Thomas Dye, според кој: „Јавна политика е сè она што владата избира да го направи или да не го направи“ (цитирано во Howlett&Ramesh, 1995, стр.4). Инструментите за

нивна примена се многубројни и со различна природа. Roseland (2005) ја прави следната поделба на инструментите за поддршка на јавните политики за одржлив град:

- *Регулативи*: правните регулативи се најдоминантните начини на поддршка на некоја политика. Колку повисок степен на автономија има локалната власт, толку поширока лепеза на правна регулатива ѝ стои на располагање. Најчесто употребувани од страна на локалните власти ширум светот се: локални акти за имплементација на националните закони а потоа акти за стандарди, дозволи и лиценци;
- *Доброволни инструменти*: тука спаѓаат активности кои локалните власти ги превземаат заедно со компании, индивидуалци или организации и кои се имплементираат на доброволна основа – без некои правни обврски или финансиски компензации. Најактивни пратнери во оваа област се граѓанските организации и фондациите, а исто така и волонтерските мрежи. Овие инструменти најчесто се користат за едукација на граѓаните во врска со некоја нова политика или пракса која треба да се промовира (пр. едукација во врска со рециклирањето, користење на алтернативни енергии, итн).
- *Наменски јавни расходи*: локалните власти средствата од буџетот може да ги користат во насока на поддршка на политиките за одржлив град. Во оваа група на расходи можат да се сместат: инвестиции во нови технологии (пр. за собирање и обработка на отпад, канализација или во јавно – приватни партнерства за решавање на комуналните прашања), следење на функционирањето на инфраструктурата за да има сигурност во правилното функционирање (пр. детектирање на одливи на вода), за набавка на стоки и услуги (пр. откуп на локално произведена органска храна за јавните кујни) или за формирање на нови претпријатија кои би извршувале дејности од областа на одржливиот развој;
- *Финансиски стимулации*: овие стимулации се доста згоден и флексибилен начин за поддршка на политиките за одржлив град. Често се доделуваат директно на граѓаните (пр. како дотации за набавка на сончеви колектори);
- *Локални фискални инструменти*: зависно од степенот на автономија на локалните власти, тие можат да стимулираат или дестимулираат одредени активности преку регулација на локалните даноци, такси и др. давачки. Така, во светот е доста честа употребата на т.н. зелени такси кои се воведуваат на продажбата на загадувачки материи. Некои локални власти даваат поволности при наплатата на данокот на

- имот за оние имоти кои се имаат циркуларни системи на енергија, а од друга страна бројни се и оние кои преку цената на паркингот во центарот на градот се обидуваат да ги намалата автомобилските гужви и да стимулираат користење на јвен превоз;
- *Други финансиски мерки*: награди за организации, поединци или компании, ваучери кои значат компензација на дел од трошоците при купување на одреден производ (пр. прозорска изолација), грантови, заеми итн. (Roseland, 2005).

Третиот инструмент кој е неопходен за реализација на концептот на одржлив град се партнерствата. Концептот на одржлив град е толку комплексен што склушувањето на локални стратешки партнерства е неопходно. Партнерствата на локалните власти не се непозната работа во светот. Теоретичарите забележале дека јавниот сектор често влегува во партнерства за да ги максимизира резултатите, да ги дополни капацитетите кои му недостигаат, да добие дополнителни ресурси, итн (Andrews & Entwistle 2010). Партнерствата кои може да ги склучува локалната самоуправа според секторската припадност на партнерите можеме да ги поделиме на: јавно- јавни партнерства, јавно-приватни партнерства, партнерства со непрофитни граѓански организации и партнерства со крајните корисници на општинските услуги. Било која форма на партнерство да се избере (во зависност од потребите и целите), битно е да се знае дека: за да можат да функционираат правилно, партнерствата мора да бидат базирани на јасни цели и дефинирани резултати, т.е. мотиви, кои се извлечени од реални потреби. Не треба да се дозволи партнерствата да станат „покритие“ за добрите намери и лошото управување (Dickinson & Glasby, 2010).

4.6. Предизвици на патот кон одржлив град

На патот до реализација на концептот одржлив град стојат многу предизвици. Ќе наведеме неколку од нив:

Murphy (2000) го лоцира првиот предизвик во самиот процес на донесување на одлуки. Имено, тој вели дека честопати треба да се донесуваат тешки одлуки заради целиот контекст на одржливиот град. Во таа смисла, оние кои одлучуваат треба да имаат капацитет да добијат согласност или прифаќање на тие одлуки од страна на широкото граѓанство. Втор предизвик кој го наведува Murphy (исто) а е од клучно значење, е тоа што одржливиот град треба да биде консензус или помирување помеѓу

економската конкурентност и одржливоста (иако тој самиот смета дека овие две работи се двете страни на истата паричка).

Roseland (2005) исто така наведува неколку предизвици: прво – што повеќе граѓани да сватат дека материјалните богатства, масовната потрошувачка и економскиот напредок по секоја цена не се вредни колку што вреди богатството на човечки односи, растоварување од конфликти и хармонија со природата. Друг предизвик што тој го идентификува е истражување на импликациите на концептот на одржлива иднина на локално ниво за да може да се рече дека концептот на одржлив град не се прифаќа само заради неопходност, туку заради тоа што тој носи подобар живот за граѓаните.

Еден важен предизвик лежи во нивото на автономија на локалните власти. Концептот на одржлив град бара толку многу промени во различни области, така да за негово спроведување од клучна важност е локалната власт да има сила да ги спроведе замислените решенија. Како што велат Osborne&Gaebler: *„Систем на влада при кој не се дава адекватна правна моќ на локалните власти и не им дозволува на локалните власти значителна флексибилност во користењето на финансиските средства – не може да се очекува дека ќе ги постигне целите поставени од локалните заедници.“* (1993, референцирано во Roslenad 2005,стр.40).

4.7. Заклучни белешки

После оваа дискусија за природата на одржливиот град заклучуваме дека тоа е всушност град по мерка на човекот – сегашниот и идниот. Одржливиот град е трајна творба и не само во поглед на достигнувањата, туку и во поглед на потенцијалите и ресурсите – тие мора да се зачувуваат за идните генерации. Одржливите градови не се планираат врз основа на шаблонизирани решенија, туку секој план за одржлив град е оригинално и уникатно уметничко дело со синергична испреплетеност на човекот, општеството и животната околина.

Одржливиот град е уникатен концепт и затоа што вклучува дизајн на развојот на градот според сопствените димензии и потреби и со нагласено граѓанско учество. Концептот на одржлив град нуди еден поширок концепт на локална демократија каде се слуша гласот и се почитува моќта не само на идните генерации граѓани, туку и гласот на природата, духот на општеството и на времето кое се движи напред.

Во литературата постојат доста обиди за дефинирање на принципите на одржливиот град но она што е заедничко за сите овие видувања е дека:

- Одржливиот градот се развива во согласност со природата каде е сместен и со која е опкружен и се грижи за постигне хармонична интеракција со неа;
- Одржливоста како принцип се интегрира во сите системи на работа и управување на градот;
- Одржливиот град стимулира видоизменување на локалната економија и потрошувачка и тежнее кон локално задоволување на потребите за стоки и производи;
- Одржливиот град се грижи за луѓето, стимулирајќи комуникација и доближување на различните социјални слоеви, а особено ги зема во предвид маргинализираните и малцинските групи на население;
- Одржливиот град има силна културна димензија и богат културен живот;
- Одржливоста значи грижа за зачувување на „духот на градот“, внимавајќи на традициите, но истовремено видоизменувајќи се според импулсите на совремието; и
- Одржливиот град има администрација која работи интерактивно со граѓаните и го стимулира граѓанското учество на разновидни начини.

Администарцијата на одржливиот град се занимава со повеќе програмски дејности меѓу кои раззеленување на градот и градската природа, енергетска ефикасност и повторно користење на енергијата, грижа за атмосферски промени и квалитет на воздухот, планирање на транспортот и управување со сообраќајот со вклучување на иновативни и неинвазивни форми на транспорт како и умна употреба на земјиштето и урбанистичка форма. Домувањето и развојот на локалните заедници се на централно место, а се промовира и одржлив локален економски развој со промовирање на „зелени“ економии, мали и средни претпријатија и употреба на знаењето како ресурс.

Процесот на визионирање на одржливиот развој на градот е клучен во процесот на трансформација кон одржливи градови, а граѓанското учество во него е централно. Заради успешно трансформирање локалните власти треба да ги користат инструментите кои им стојат на располагање: стратегиите и плановите за одржлив развој, политиките кои ги донесуваат како поддршка на тие стратегии и партнерствата кои ги склучува градот за полесна имплементација на тие политики.

Примената на овој концепт има многу предизвици, поради што скептиците критикуваат дека одржливиот град е само утописка идеја. Еден од тие предизвици е свеста – кај граѓаните и кај администрацијата дека долгорочните ефекти се повредни од краткорочните богатства.

5. ОДРЖЛИВ ГРАД ВО КОНТЕКСТ НА ЕВРОПСКАТА УНИЈА

„Европа е најнапред и пред сè урбана“ вели Вула Мега (1996). Европските градови датираат од античко време и имаат долга историја на урбан развој. Во современ контекст, споредени со азиските и американските конгломерати, европските градови имаат најдолга традиција на планирање на развојот, создавање на економски силен амбиент и организација по мерка на граѓанинот, притоа изобилувајќи со огромно културно историско наследство и традиција на демократија и почитување на човековите права. Како резултат на процесите на урбанизација и развој, денеска 80% од жителите на Европа живеат во град (Solidarite, 2009). Карактеристично за европските градови се наоѓаат во состојба на стабилизирани степен на раст и урбанизација, а кај некои се нотира дури и намалување на бројноста на населението поради намалениот природен прираст и воведувањето на деценетрализиран концепт на развој (UN – HABITAT, 2008). За илустрација, ниеден од стотте светски градови со население од над 1 милион жители кои имаат најголем раст на населението не е во Европа (исто). Но тоа секако не значи дека европските градови не се судираат со притисокот на глобалните трендови. Бројни се ефектите од современата динамика на глобално ниво кои се бележат и како нивни предизвици: тоа се ефектите врз природната околина, ефекти врз демографијата, ефекти врз економијата, ефекти врз транспортниот систем, ефекти врз потрошувачките навики и однесување и ефекти врз начинот на управување со градовите (Angel, 2005). Дополнително, градовите во Европската унија се соочени со притисоци предизвикани од самата евроинтеграција, кои се продолжуваат и видоизменуваат со секое идно проширување на ЕУ (Мега, 1996). Како што видовме и во претходните две поглавја, со глобалната економска криза и ударот кој таа им го нанесе на буџетите на локалните власти низ Европа, само уште повеќе се актуелизира прашањето за одржлив развој на градовите и цената на одржувањето на висок стандард на градски услуги. Прашањето на штедење стана многу актуелно и повлече имплементација на активности од областа на енергетската ефикасност, ефикасност и ефективност на јавниот транспорт, собирањето и обработката на отпадот итн. Сите овие фактори мора да бидат земени во предвид при планирањето на градовите, така да она што некогаш се подразбираше под урбанистичко планирање е само мал дел од современото разбирање на тој поим. Концептот на разбирање на градовите се измени, а се измени и пристапот кон нивното

планирање: градските власти сè повеќе целат кон компактни градски форми способни за самообновливост и самоодржливост.

Во овој дел од трудот ќе се обидеме да дадеме одговор на прашањата: како е сватен концептот на одржлив развој од страна на Европската унија, кои се нејзините надлежности во тој поглед, дали Унијата дава поддршка на градовите за имплементација на концептот на одржлив развој, каква е таа поддршка и на кој начин се спроведува. Ќе се осврнеме и на дискусиите околу спецификите на европските градови во контекст на концептот одржлив град.

5.1. Одржливиот развој на агендата на Европската Унија

Како генерален концепт и принцип, одржливиот развој е поставен како една од клучните цели на Унијата и тоа несомнено провејува низ сите договори почнувајќи од Мастрихт 1992, па сè до најновиот договор од Лисабон потпишан при крајот на 2007 година. Со тоа се постигнало принципот на одржливост да се надвива над сите политики и активности на ЕУ (Commission of the European Communities, 2009), што резултирало со многубројни интервенции во стандардите и правото на ЕУ. Но, пред да преминеме на потесно елаборирање на фокусот на ова поглавје – одржливиот град, ќе направиме краток вовед со напорите на ЕУ да го имплементира принципот на одржливост.

5.1.1. Стратегија на ЕУ за одржлив развој (2001, 2006)

После многу дискусии и консултации за тоа како заеднички земјите-членки можат да придонесат кон одржливиот развој на Унијата, но и глобално на планетата Земја, како и што покоординирано да ги исполнуваат обврските за одржлив развој превземени со ратификација на многу декларации и документи во 2001 годин е донесена првата Стратегија на ЕУ за одржлив развој. Сепак, динамичниот развој на прашањата околу глобалната промена на климата, светската сиромаштија и порастот на демографскиот притисок и стареењето на населението итн. доведоа до ревизија на тој документ и донесување на нова, обновена Стратегија на Европската унија за одржлив развој во 2006 година (Council of the European Union, 2006). Во продолжение ќе ги елаборираме нејзините главните оски.

Општата цел на Стратегијата е „*континуирано подобрување на квалитетот на живот и добросостојба на земјата за сегашните и идните генерации.*“ (исто, стр. 2). Принципите врз кои е ЕУ го засновува одржливиот развој се: демократија, родова еднаквост, солидарност, владеење на правото и почит за фундаменталните права, вклучувајќи слобода и еднакви можности за сите (исто).

Како клучни цели на одржливиот развој на ЕУ стратегијата ги наведува:

- *Заштита на животната околина*: ценење на ограничените ресурси и високо ниво на заштита и подобрување на животната околина преку превенирање и намалување на нејзиното загадување и промовирање на одржливо производство и потрошувачка;
- *Социјална еднаквост и кохезија*: тежнеење кон општество кое е демократско, социјално инклузивно, здраво и безбедно, со чување на фундаменталните права;
- *Економски просперитет*: оваа цел значи постигнување на економија која е базирана на знаење, која е конкурентна и иновативна и во истовреме еколошки ефикасна;
- *Пресретнување на меѓународните одговорности на Унијата*: значи дека Унијата ќе ги брани демократските институции низ целиот свет и ќе го промовира одржливиот развој на глобално ниво, воедно гарантирајќи дека и нејзините внатрешни и надворешни политики се конзистентни со меѓународните обврски во областа на одржлив развој.

Стратегијата за одржлив развој ги дефинира следниве принципи од кои треба се водат останатите политики на ЕУ кои е неопходно да бидат во согласност со оваа стратегија:

- Промоција и заштита на фундаменталните права;
- Солидарност во рамките на една и повеќе генерации;
- Отворено и демократско општество;
- Вклучување на граѓаните;
- Вклучување на деловните субјекти и социјалните партнери;
- Кохерентни политики и владеење;
- Интеграција на политиките;
- Употреба на најдоброто знаење кое е на располагање;
- Претпазливост и

- Загадувачот ја плаќа штетата.

Стратегијата сама по себе нагласува дека поставува нов, подобар пристап кон креирањето на политиките на Европската унија, со тоа што бара принципот на одржлив развој да биде интегриран во донесувањето на политики на сите нивоа. Имено, во Стратегијата се вели: *„Ова бара поддршка од сите нивоа на власт и координација на едни со други, имајќи ги во предвид различните институционални услови, култури и специфични прилики кои постојат во секоја од земјите-членки“* (стр.6, чл.10). Притоа, стратегијата упатува дека користењето на алатката на „проценка на влијанието“ треба да се употребува при донесувањето на важни одлуки, како и при распределбата на јавните финансиски средства.

Ваквата примена на принципот на одржлив развој, Стратегијата ја гледа како особено важна во следните програмски активности/политики:

- Климатски промени чиста енергија
- Одржлив транспорт
- Одржлива потрошувачка и производство
- Конзервација и управување со природните ресурси
- Јавно здравство
- Социјална инклузија, демографија и миграција
- Глобална сиромаштија и предизвици на одржливиот развој

Таканаречените попречни политики кои придонесуваат за општество на знаењето споменати во Стратегијата се образование, обука, истражување и развој. Со стратегијата се предвидени и финансиски и економски инструменти за имплементација на политиките.

Специјално внимание во Стратегијата за одржлив развој е посветено на врската и синергијата која треба да се постигне со Лисабонската стратегија за раст и вработување. Имено, овие два документи се гледаат како комплементарни: стратегијата за одржлив развој го покрива делот на животната околина и квалитетот на живот воопшто, а Лисабонската стратегија го трасира патот кон силна економија и вработувања. Само со нивна синергија можат да се достигнат целите на одржливиот развој т.е. *„да дадат поддршка за структурните реформи кои ќе им овозможат економиите на земјите членки да се справат со предизвиците на глобализацијата“*

преку создавање на простор каде динамизмот, иновацијата и креативното претприемништво процветуваат истовремено обезбедувајќи социјална еднаквост и здрава околина“ (исто, стр. 6, чл. 8).

ЕУ го признава значењето на одржливите градови и во овој документ – притоа гледајќи ги одржливите заедници како катализатори на подобриот живот за сите граѓани и како тела кои можат ефективно да ги управуваат и користат ресурсите, *„но и да го отворат потенцијалот на економијата и луѓето.“* (стр. 3). Во врска со концептот на одржливост на локално ниво во стратегијата се вели: *„Во поглед на важната улога на локалните и регионални нивоа во остварувањето на одржливиот развој и надградувањето на социјалниот капитал, сеопфатна цел на стратегитаа е да се градат одржливи заедници во урбани и рурални предели каде што граѓаните живеат и работат и заеднички креираат висок квалитет на живот“* (исто, чл.29, стр. 25). Агендата во овој дел ги поддржува пристапите како Локална Агенда 21 и слично, а воедно ги повикува општините и градовите да ги применат принципите од Алборг (за кои ќе зборуваме подетално понатаму во овој труд).

5.1.2. Ревизија на имплементацијата на Стратегијата на ЕУ за одржлив развој (2009)

Заради конзистентност на излагањето наведуваме дека во 2009 година Европската комисија превзеде ревидирање на имплементацијата на стратегијата за одржлив развој од 2006 година врз основа на што е изготвен и извештај (Commission of the European Communities, 2009). Овој документ е особено интересен заради тоа што работата на него започнала во 2007 година кога немало најави за економска криза, а завршен е во 2009, која што е веќе втора година од светската економска криза и кога последиците освен приватниот почна да ги чувствува и јавниот сектор. Во тој контекст оваа ревизија покажа две многу интересни поенти: дека принципите на одржливост треба да важат и за финансиските системи на државите, и дека имплементацијата на одржливиот развој е еден солиден одговор на економската криза. Враќајќи се на основната цел на ревизијата на спроведувањето на Европската стратегија за одржлив развој, ќе ги пренесеме следните констатации на оваа анализа:

- Сериозна посветеност на институциите за примена на Стратегијата за одржлив развој;
- Интегрирање на принципите на одржлив развој во сè поголем број на области;

- Успех во примената на алатката „процена на влијанието“ за нови политики или проекти;
- Најголем напредок кон остварувањето на целите е остварен во секторите за климатски промени и енергија, одржлива потрошувачка и производство, подобрена е ситуацијата со квалитетот на водата и воздухот итн.
- Оваа стратегија свој одраз имала врз Социјалната Агенда, Препораките за вработување од Европската стратегијата за вработување, стратегијата за здравство, Програмата за живеење потпомогнато од амбиентот и др.
- Нема доволно добри резултати во намалување на звучното и воздушното загадување, биодиверзитетот и натаму се намалува, нема доволно добри резултати во борбата против дискриминацијата (особено кога се во прашање имигрантите), вработеноста итн.
- Земјите членки и поединчено превземаат чекори кои се релевантни во однос на европската агенда за одржлив развој.

5.1.3. Европа 2020 – стратегија за развој на ЕУ во претстојната декада

Европа 2020 е најновата стратегија за раст на Европската унија за периодот 2010-2020 година. Оваа стратегија е јасно изразен обид на ЕУ што побрзо да се справи со последиците на економската криза која степенот на развој (според вработеноста и производството) го врати на ниво од дведесеттите години од минатиот век. *„Кризата ги избриша низата години на економски и социјален напредок и ги разоткри структурните слабости на европската економија. Во меѓувреме, светот се движи брзо а долгорочните предизвици како глобализацијата и притисокот врз користењето на ресурсите се интензивираат. ЕУ мора сега да ја земе својата иднина во свои раце.“* (European Commission, 2010, стр. 3).

Европа 2020 поставува три главни приоритети за Унијата и земјите-членки:

- *Паметен развој* - базиран на економија која се развива врз знаење и иновации;
- *Одржлив развој* – промовирање на економија која ефикасно ги користи ресурсите, која е конкурентна и „зелена“ (еколошки прифатлива);
- *Инклузивен развој* – поттикнување на економија која генерира високо вработување, социјална и територијална кохезија.

Европа 2020 е всушност агенда како да се делува за во следната деценија што полесно да се врати старото ниво на развој и да се продолжи со понатамошниот раст, за да се задржи местото на Унијата во глобализираниот свет. Поставени се 5 главни цели кои претставуваат персонификација на трите главни приоритети и кои треба да се постигнат до 2020 преку нивно преточување во европски политки, национални стратегии и политики и акциски планови во секоја земја-членка. Тие цели или состојби кои Европската унија сака да ги има постигнато во 2020 година се:

- 75% од населението помеѓу 20 и 64 години да биде вработено;
- 3% од бруто домашниот производ на ЕУ секоја година да биде вложуван за истражување и развој;
- Намалување на штетните атмосферски гасови за барем 20% споредено со нивото на 1990 година, зголемување на учеството на обновливите извори на енергија во финалната потрошувачка на енергија за 20% и зголемување на енергетската ефикасност за 20%;
- Нивото на малолетници кои го напуштаат образованието да биде помало од 10%, а барем 40% од генерациите кои имаат помеѓу 30 и 34 години да имаат завршено терцијарно (високо) образование;
- Бројот на европски граѓани кои живеат под нивото на национална сиромаштија да се намали за 25 % (или 20 милиони луѓе).

Заради остварување на овие цели Европската унија ќе воведи и седум нови програми и алоцирани средства преку кои ќе ги моделира и координира активностите. Тоа се:

- „*Иновативна унија*“: која треба да ги подобри рамковите услови и пристап до финансии за истражување и иновации и за полесно претварање на иновативните идеи во нови прозиводи, нови работни места и со тоа и раст на економијата;
- „*Младите на потег*“ ќе биде програма која ќе ги зајакнува образовните системи и ќе го олеснува влегувањето на младите луѓе на пазарот на работна сила;
- „*Дигитална агенда за Европа*“ која треба да го забрза ширењето на употребата на брз интернет меѓу граѓаните на ЕУ и да го поттине дигиталниот пазар за домаќинствата и за компаниите;
- „*Европа на ресурсна ефикасност*“ е програма која ќе помага да се зголемува употребата на обновливи ресурси на енергија, ќе помогне во одделувањето на

економскиот раст од трошењето на ресурсите, ќе промовира модернизација на секторот транспорт и ќе промовира енергетска ефикасност;

- „*Индустриска политика за ерата на глобализација*“ е програма која ќе ја подобрува деловната клима, особено за малите и средните претпријатија и ќе цели кон создавање на силна индустриска база на Унијата која ќе биде способна успешно да се натпреварува на глобалниот пазар на стоки и услуги;
- „*Агенда за нови вештини и работни места*“ е програма која ќе се занимава со модернизација на пазарите на трудот и развој на вештините и знаењата на работните луѓе и мобилноста; и
- „Европска платформа против сиромаштијата“ ќе биде програма која ќе обезбедува социјална и територијална кохезија .

5.1.4. Пат кон Европа 2050 – Европа на ресурсна ефикасност

Европа 2020 е само еден чекор до донесувањето на стратегијата за развој на Европската унија до 2050 година. Тоа е всушност еден амбициозен план за трансформација на Европа во одржлива економија. За таа цел Европската комисија подготви стратешки документ наречен Мапа кон Европа на ресурсна ефикасност. Ресурсна ефикасност е нова кованица која означува „*употреба за ограничените ресурси на Земјата на одржлив начин*“ (European Commission, (2011). Овој документ ги поставува маркерите кои покажуваат што е потребно за ЕУ да се стави на патот на одржлив развој базиран на ресурсната ефикасност. Во оваа анализа сосема накратко ќе се осврнеме на содржината на овој документ заради тоа што нашиот основен фокус е одржливиот развој на градовите. Овдека ја прикажуваме само визијата за Европа 2050 која ја содржи овој документ, а која гласи: „*До 2050 економијата на Европската унија ќе порасне на начин кој ги почитува ограничувањата на ресурсите и границите на планетата. Економијата е конкурентна, инклузивна и обезбедува висок стандард на живеење со многу пониски влијанија врз животната околина. Сите ресурси се управувани на одржлив начин – од репроматеријали до енергија, вода, воздух, земјиште и почва. Целите за климатските промени се постигнати додека биодиверзитетот и екосистемот кој го опслужува се заштитени , ценети и одржливо возобновени.*“

На крај на овие прикази, важно е да нагласиме дека и Европа 2020 и Европа 2050 се всушност трансформации и адаптации на концептот на одржлив развој, а двете

нови стратегии се природно продолжение на Стратегијата на ЕУ за одржлив развој. Имено, со текот на времето се појавуваат нови аспекти и фактори на одржливиот развој, а се појавуваат и нови историски и социоекономски контексти кои бараат адаптација на иницијалните концепти и принципи. Овие два нови документи на ЕУ го нудат токму тоа.

5.2. Специфични проблеми и варијации на локални приоди кон градење на одржливи градови во ЕУ

Повеќепати ги споменавме специфичностите на европските градови и соодветниот пристап кој е потребно да се примени заради таа нивна специфичност. Во ова поглавје подетално ќе се осврнеме на проблемите со кои типично се соочуваат европските градови од аспект на одржливиот развој.

Главно се споменуваат три типа на проблеми: од областа на животната околина, социјални прашања и разликите во структурните шеми на просторното планирање (Solidarite, 2009). Во однос на животната околина Европските градови имаат најголем проблем со високиот ниво на емисија на гасови кои придонесуваат кон ефектот на стаклена градина, а како главни предизвикувачи на тие емисии се секторите транспорт и градежништво. Други проблеми поврзани со животната околина во градовите се нивото на загадувањето на воздухот, звучното загадување и снижувањето на квалитетот на водата и земјиштето. Втора група проблеми карактеристични за европските градови се поврзани со социјалниот живот, особено во однос на тоа што не сите граѓани подеднакво ги користат придобивките на економскиот развој. Притоа, особено се истакнуваат процесите на гентрификација, развој на перифериите и групирање на луѓето според видот на живеалиште што можат да го дозволат со својот доход. Сите овие процеси доведуваат до територијално раслојување на градското население и намалување на социјалната интеракција помеѓу различните општествени слоеви – различни групи на граѓани водат сосема различни животи, живеат на сосема различни делови од градот и немаат практично никакви суштински контакти меѓу себе. Третиот тип на проблем кога се зборува за градење на заеднички пристап кон европските градови се разликите во нивното просторно планирање (низ историјата и во современото). Така, градовите од Јужна Европа и Медитеранот се разликуват од Скандинавските градови по тоа што имаат високосконцентрирани и живи центри, а во северните градови се поприсутни големите предградија (исто).

Градовите низ целата Европа треба врз себе да превземат повеќе улоги за да можат успешно да се справуваат со овие и другите проблеми од областа на одржливиот развој: директно или индиректно давање на услуги кон граѓаните, правен регулатор, лидер според сопствениот пример, информатор на заедниците, адвокат, советник, партнер, мобилизатор на ресурсите на заедницата, иницијатор на дијалог и дебата (European Commission, 1996, стр. 5).

Пред поблиску да ги разгледаме политиките на ЕУ во однос на одржливиот развој на градовите ќе прикажеме неколку теми од областа на концептот на одржливи градови кои се актуелни на локално ниво во Европа, сублимирани во анализата Градење на одржливи градови во Европа (Solidarite, 2009):

- *Самодоволни градови*: суштината на овој концепт е користење на што повеќе обновлива енергија за функционирањето на градот, која со правилно управување нема да „истече“ надвор од системите на градот. Имено, градовите на денешницата трошат многу енергија која често се „увезува“ во градскиот систем. Тежнеење кон самодоволност на градот значи тежнеење кон намалување на зависноста од овие надворешни извори на енергија и воведување на локално обновливи системи (пр. производство на топла вода или струја од обработката на градскиот отпад). Тоа финално би водело кон „финансиски заштеди при одржување на идентитен, ако не и зголемен квалитет на живот“ (стр.14). Покрај обновливите извори на енергија, пристапот на самодоволност вклучува и рационално управување со потрошувачката (пр. користење на штедливи светилки за градско осветлување) и стимулирање на локалниот економски развој преку воведување на локални системи за производство и обработка на енергетски ресурси.
- *Зелени градови*: оваа тема се однесува на проблемите на градовите во Европа поврзани со загадувањето, затоа што загадувањето е голем предизвикувач на предвремена смрт кај луѓето и живиот свет, а справувањето со неговите последици е многу скапо. Затоа, главниот предизвик на зелените градови е капацитет за превенција и справување со загадувањето при самиот извор, заради заштита на екосистемите и на граѓаните. Освен загадувањето на воздухот, во Европа е особено нагласено заучното загадување т.е. бучавата која е проблем за многу физиолошки и психолошки проблеми кај граѓаните (исто). Потоа следува и намалувањето на квалитетот на водата поради употреба на преработена вода, која честопати не е

доволно добро третирана. Загадувачка улога има и цврстиот отпад кој постојано се зголемува поради економскиот напредок и конзумеризмот. Во темата на зелени градови спаѓа и грижата за биодиверзитетот. Превенцијата и навремената рекација на загадувањето е главна задача на градските власти, како и поттикнување на граѓанска свест и акција за овие прашања.

- *Вреднување на градското наследство*: Европските градови имаат изоблиство од наследство – културното и природното. Наследството е важен аспект на процесот на управување со одржливиот развој затоа што економските активности и демографскиот раст вообичаено одат кон загрозување на наследството (кај природното – пр. зелени простори се претвораат во индустриски зони; кај културното – рушење на стари згради заради изградба на нови населби и сл.). Поради тоа градовите треба да превземаат активности за одржување на *“витално и пристапно”* наследство (стр.19). Тоа оди во директен прилог на принципот на одржливост затоа што токму тоа природно и културно наследство е она што треба да се предаде на идните генерации. За таа цел неопходен е еден интегрален пристап кој вклучува три видови на активности : *„заштита која се состои од одржување на интегритетот на доброто; промоција, која на наследството повторно му дава функција; и регенерација каде наследството е адаптирано и интегрирано во пошироката стратегија за развој на градот.“* (исто, стр. 19).
- *Ново просторно и урбанистичко планирање за градовите*: Оваа идеја значи вклучување на принципите на одржливост во процесот на просторно и урбанистичко планирање на градовите. Тоа е планирање кое се грижи за зелените простори и живото наследство и биодиверзитетот на градот, проценка на оптималната форма на градот во однос на потрошувачка на енергија по глава на граѓанин, транспортот, трошоци за сервисирање итн. Друг важен аспект е грижата за социјалната кохезија која треба да се огледа повторно преку планираната форми структура на градските архитектонски единици и транспортните врски. Ова прашање дури се проширува до ниво на поединечни градби, заради тоа што Европјаните денеска најголем дел од времето го поминуваат во затворени простории – домовите или канцелариите. Тоа значи дека дозволите за изградба и реупотреба на постојните згради треба повторно во себе да ги вклучува принципите на одржливост. Особено важен аспект на тоа е промовирањето на одржливи домови преку стимулирање на употреба на т.н. *„пасивни згради“* кои конзумираат минимални количества на комерцијална енергија и сл. Овие принципи треба особено да се однесуваат на

активностите/градбите кои се превземаат од страна на градските власти, т.е. да се практикуваат јавни набавки кои стимулираат примена на принципите на одржливост, да се комбинираат со принципите на социјална кохезија (мерки за населби кои имаат мешовит тип на население според приход и социјален статус), стимулирање на повторна употреба на запустени објекти во градското јадро заради јавни придобивки (културни и мултимедијални центри, клубови и сл.)

- *Одржлива градска мобилност*: употребата на автомобилите е најзастапен начин на урбан транспорт и одговорна за 40% од емисијата на штетни гасови. Освен загадувањето на воздухот, користењето на автомобилскиот сообраќај е одговорно и за празното и непродуктивно време на граѓаните поминато во чекање на улишните гужви, зголемената смртност како резултат на сообраќајни незгоди во градовите, предизвикување на бучава и стрес (исто). Јасно е дека оваа состојба не е одржлива и покрај постојаното проширување на улици и унапредување на патната инфраструктура во градовите. Едноставно кажано, колку повеќе улици има, толку повеќе автомобили се користат. Затоа европските градови (но и во светот) превземаат акции за подобрување на јавниот транспорт и создавање на услови за движењето на пешаци и велосипеди. Тоа е комплексан активност чиј најголем предизвик е градење на интегрирани транспортни системи во градот, постигнување на високо на ниво на пристапност до нив и користење на интелигентни транспортни системи (исто).
- *Управување со времето во градовите*: економскиот напредок и видоизменувањето на животните стилови доведува и до изменување на темпото и динамиката на градскиот живот и тоа и на ниво на граѓанин-поединец и на ниво на град. Имено, до пред неколку децении работното време и динамика на живот биле слични скоро низ цела Европа, но во сегашно време сè повеќе луѓе имаат по неколку работи одеднаш (секоја од нив со различен број на часови), а и работните времиња на голем број на вработени се флексибилни (поради промена на стилот на менаџмент и врзување на работникот за резултатот, а не за времето поминато на работното место). Тоа создава предизвици за локалните самоуправи во однос на тоа како да се организира градот за да одговори на мноштвото на стилови и организации на времето. Овде се за две генерални опции: сè пофлексибилно време на пружање на градските услуги (24/7 – што би вклучило и имплементирање на електронски услуги кон граѓаните), и накрсно планирање на организацијата на градот за да се земе во предвид времето кое им е потребно на разнбројните структурни делови од градското население.

- *Солидарност во градовите*: светскиот тренд на зголемување на нееднаквостите по основ на приходите на граѓаните и тенденцијата на осиромашување на средната класа не ја заобиколуваат ни Европа. Тоа зголемување на разликите е тренд директно спротивен на концептот на одржлив развој и заради тоа треба да претставува една од темите за кои треба да се грижат локалните градски власти, а социјалната инклузија е една од приоритетните теми и во рамките на ЕУ. За постигнување на тоа се препорачува „внесување на долгорочна социјална димензија во урбаната политика, делување во коренот на причините и на телата кои генерираат богатство и имплементирање на меѓународни проекти за солидарност.“ (исто, стр. 30). Тоа значи имплементирање на активности кои нема да се однесуваат и да ги вклучуваат излорано само сиромашните, туку промовирање на интергиран пристап и обуки. Активностите опфаќаат и локални програми за вработување на сиромашните граѓани, прилагодување на градскиот транспортен систем на потребите на сите граѓани подеднакво, и сл.
- *Диверзитет во градовите*: Европските градови се разнообразни во поглед на стилските на живот на нивните граѓани, бојата на кожата, етничкото и социјалното потекло и сл. Вековите на колонијализам и империјализам произвеле движење на луѓето во сите насоки, така да многу од европските држави и градови имаат богатство од различни луѓе кои во нив живеат. Во правец на одржлив град е негувањето на таа разновидност и стимулирање на разноврсни форми на интеркултурна комуникација во градовите и борба со насиството по основ на раса, етничка и родова припадност, територијалната сегрегација, разликите во условите на домување за имигрантското население итн. Локалните власти треба да обезбедат: „еднаков третман за сите, промоција на дијалог во „рамките на разликите“ и помош на оние кои се вклучени во управување со диверзитетот“ (исто, стр. 32). Посебно важна улога тука има соработката со граѓанскиот сектор.
- *Градовите и граѓаните*: дискусијата за демократскиот дефицит во ЕУ не е нова и таа потегнува дискусии кои се однесуваат и на локалната демократија. Од една страна, одлуките кои се носат на ниво на ЕУ со честопати критикуваното недоволно учество на националните парламенти понатаму мора да се применат како стандард во секоја услуга и кон секој енед граѓанин. Од друга страна, процесите на децентрализација кои не ја заобиколуваат ни Европската унија, на локалните власти, како на ниво на власт најблизу до граѓаните, им дава големи овластувања и надлежности. Важно е во тековите на овие два процеси да не се

„загуби“ граѓанството. И во принципите на одржливиот развој важно место завзема партиципативното одлучување и вклучувањето на граѓаните во работата на властите преку разновидни инструменти, а тоа вклучување треба да биде *ex ante*, т.е. пред донесувањето на одлуките и пред започнувањето на активностите. Особено важна улога во овој дел има негувањето на продуктивни односи со здруженијата на граѓани.

- *Одговорни градови*: во новиот контекст на функционирање мора да се применуваат и нови принципи на владеење. Тоа пред сè значи владеење според принципите на одговорност, транспарентност и отчетност. Слично како што од комерцијалните компании се бара „корпоративна општествена одговорност“ локалните власти треба грижливо да владеат, особено затоа што сите активности ги вршат со финансиски средства од своите граѓани собрани во разновидни форми на даноци и давачки. Анализата предлага дека тоа може да се постигне преку „*воспоставување на ново градско владеење и еко-одговорни активности и акции*“ (исто, стр. 37). Во практична смисла тоа значи многу силна соработка помеѓу секторите на локалната власт заради холистичката природа на концептот на одржлив развој, понатаму стимулирање на меѓуопштинска соработка за планирање на развојот и решавање на проблемите, склучување на партнерства со приватниот и граѓанскиот сектор, и превземање на лидерство во активностите кои се однесуваат на заштита на околината, одобено во примената на енергетска ефикасност, градење на социјална кохезија на локално ниво итн.

5.3. Политики на Европската унија поврзани со одржливиот развој на градовите

Претходно споменавме дека самата Стратегија на ЕУ за одржлив развој ја признава и потенцира клучната улога која ја имаат локалните власти при имплементацијата на овој концепт како нова филозофија, но и како воведување на нови стандарди и практики во реалниот живот. Притоа, градовите и Европската унија се поставуваат во еден специфичен однос исполнет со взаемна меѓузависност, потреба, но и ограничувања. Тој однос е повеќеслоен затоа што „*во Европа нема едно ниво на власт кое има монопол врз капацитетот – човечки, финансиски или во знаење; политички мандат или неопходност за да промовира одржлив развој на градовите*“ (Cameron J. & Joas M., 2008, стр.8).

Имено, ЕУ развива современи концепти и стратегии, но нејзината моќ во делот на имплементацијата е ограничена заради самата правно-политичка природа на Европската унија и механизмите и принципите според кои се имплементира „европската влада“. Како што е познато, Европската унија не може директно да соработува со градовите, туку само со државите. Сепак, најголем дел од нејзините директиви преку националните закони пристигнуваат за имплементација пред вратите на локалните власти, како ниво на власт најблиску до граѓаните. Од друга страна, поради почитување на принципот на субсидијарност, ЕУ не може да се меша во регулирање на оние прашања кои најдобро би биле решени на локално ниво. Сето тоа ја ограничува моќта на ЕУ за имплементација на своите сопствени политики. Ако ја погледнеме сега страната на локалните власти – тие не секогаш имаат доволно финансиски и човечки ресурси за да дејствуваат, а некогаш недостига и адекватно ниво на локална автономија. Националните влади честопати својата улога ја завршуваат со претворање на европските директиви во национални законски решенија.

Сепак, и покрај ваквата поставеност многу од активностите на ЕУ придонесуваат и одат во насока на реализација на концептот на одржлив град. Тоа пред сè се должи на сеопфатноста на програмските активности со кои се занимаваат локалните власти, а и поради тоа што најголемиот дел од населението и животот во ЕУ се случува во градовите.

Во продолжение, најпрво ќе се осврнеме на моменталната состојба и карактеристики на европските градови, па ќе направиме краток хронолошки преглед на активностите на ЕУ во однос на одржливиот развој на граѓаните, а потоа ќе ги испитаме и алатките со кои се служи ЕУ за интервенции на ниво на градови. Институционално, овие активности во рамките на Европската комисија се сместени во Директоратот за животна околина. Целта на овој оддел на Европската комисија е да „ја заштити, зачува и подобри околината за сегашните и идните генерации“ (интернет страница на Директоратот за животна околина, 25.09.2011). Тоа го постигнува преку „предлагање на политики кои гарантираат високо ниво на заштита на квалитетот на живот на граѓаните на ЕУ“ (исто). Притоа не треба да не збунува што урбаниот развој го наоѓаме сместен под околина, затоа што животната околина на град е еден потсистем во системот на животна околина.

5.3.1. Зелена книга за градската околина (1990)

Најстариот документ кој е фокусиран тесно на урбаната околина е Зелената книга за градска околина (Commission of the European Communities, 1990), изработен во 1990 година, а тенденциите да се направи фокус на специфичните потреби на градовите се појавиле уште во Четвртата акциона програма за животна околина (1987-1992). Причините поради кои е инициран овој документ лежат во свесноста од страна на Европската комисија дека во урбаните средини (градовите) настанува испреплетување на имплементацијата на многубројни еколошки, економски и социјални политики и дека заради тоа е потребна една интегрална политика која ќе се грижи сите тие гранкови активности да се одвиваат во синергија и координација. Овој документ го поставува градот како единка во центарот на активностите за подобрување на градската околина, притоа гледајќи ги националните и ЕУ мерки како неопходни за поддршка на овој пристап, а особено со финансиски средства.

Зелената книга за градска околина прави анализа на состојбата на европските градови и ги дефинира тематските целини кои се најважни за градската околина и тоа:

- *градско загадување*: загадување на воздухот, бучава, вода, отпад и загадување на почвата;
- *изградените структури во градската околина*: зградите, инфраструктурата, историските згради и квартали;
- *природата во градот*: паркови, градини, дрвореди, градските животни.

Како клучни фактори кои влијаат на динамиката на градот и кои ги откриваат причините за градските проблеми зелената книга ги идентификува (всушност истите оние фактори или подобро речено придобивки на современиот живот): урбани форми на области поделени според функциите (домување, индустрија итн) поврзани со развиена патна инфраструктура, производството и организацијата на работа, дистрибуцијата на производите и масовната потрошувачка, хотелите и рестораните како продолжение на животот организиран според работата, домувањето и демографската дистрибуција на населението, туризмот и мобилноста на граѓаните.

Зелената книга на ЕУ за градската околина ги дава и насоките за развој на стратегија за градска околина, принципите, програмските области каде треба Европската унија да интервенира, а предлага и конкретни мерки за секоја област, како и правни и финансиски инструменти за акција. Само да ги споменеме тие области во кои се препорачува акција:

- урбанистичко планирање;
- урбан транспорт;
- социјални активности;
- заштита и истакнување на културното наследство на европските градови;
- градска индустрија;
- управување со градската енергија;
- градски отпад;

5.3.2. Тематската стратегија на ЕУ за градска околина (2006)

„Тематската стратегија на ЕУ за градска околина“ е донесена во 2006 година и претставува еден од основните интегрални документи на ЕУ поврзани со развојот на градовите. Оваа стратегија е всушност стратегија за урбан развој и е темелена на долгогодишен процес на дефинирање: после Зелената книга на градската околина од 1990 формирана е експертска група за развој на градовите која го произвела извештајот „Одржливи европски градови“ во 1996-та година. Во следните две-три години се правени бројни експертски консултации и е зацртан патот кој ЕУ треба да го следи за да овозможи интегрирана примена на легислативата за животна околина релевантна за градовите. Во 2003 се дефинирани индикаторите според кои ќе се мери напредокот, а во 2004 година веќе е изготвена платформата за дефинирање на новата стратегија за таа конечно да биде прифатена во 2006-та година (интернет страница на Директоратот за животна околина, 25.09.2011).

Главна цел на Стратегијата на ЕУ за градска околина е да понуди мерки кои ќе придонесат за подобра примена на постојните политики и легислатива на ЕУ на локално ниво преку интегриран пристап кон управувањето градовите (Commission of the European Communities, 2006). Оваа стратегија уште еднаш силно нагласува дека урбаните области играат клучна улога во исполнувањето на задачите поставени со Европската стратегија за одржлив развој затоа што во градовите најмногу се испреплетуваат еколошките, економските и социјалните димензии. Градовите се најадекватни центри на акција и поради тоа што сите тие имаат свои специфики (историја, местоположба, клима, административни капацитети итн.) кои не трпат генерални решенија смислени во Брисел. Истовремено со ова признание, Стратегијата за урбана околина потенцира дека многу добри практики можат да се прошират само со

национално и наднационално дејствување кое ЕУ може да го управува, насочува, а и да го помогне финансиски преку своите инструменти.

Според овој документ сите обврски на градовите настанати на локално, регионално, национално или ЕУ ниво треба да бидат вметнати во локалните стратегии и акциони планови. Оваа препорака е донесена врз основа на широкото прифатеното признание дека најуспешните градови кои спроведуваат комплексни програми се користат со усвојување на долгорочни стратегии и планови. Според тоа, со Стратегијата за урбана околина се предлагаат неколку мерки за успешна примена на легислативата од страна на локалните власти заради *„постигнување на долгорочни подобрувања во квалитетот на околината и перформансите.“* Предложените мерки за кои ЕУ може да им понуди помош и поддршка на градовите се:

- *Поддршка за воведување на интегриран менаџмент со околината:* што значи планирање на повеќе мерки заедно (урбан транспорт, аерозагадување, образование итн.) заради нивно похармонични вклопување во плановите и буџетите на градовите. Притоа, интегрираниот пристап води кон полесно градење на визијата за развој на градот.
- *Поддршка за изработка на планови за одржлив транспорт:* оваа област е идентификувана како клучна, поради тоа што има директно влијание врз загадувањето на воздухот, бучава, затрупаноста на градовите и емисија на јаглероден диоксид. Сите овие области се од огромна важност за секој поединечен граѓанин. За градовите пак, ова се огромни зафати кои честопати се комбинација на повеќе елементи: од инфраструктурни инвестиции до капање за подигање на свеста кај граѓаните.
- *Поддршка за размена на најдобрите практики во рамките на ЕУ:* директното учење од искуството на другите честопати е најефективниот начин на градење на капацитетот на локалните администрации. Поради тоа во оваа стратегија е ставена и размената на најдобри практики но потпомогната заради пренесување на знаење кое е добро структурирано, лесно разбирливо и со вкученост на адекватни експерти. Тука се интегрираат иницијативи за креирање на мрежи на градови, демонстрација на проекти, информативни точки за урбани прашања во секоја земја членка.
- *Вклучување на информациите за урбаниот развој на веб порталот на ЕУ*
- *Обуки за администрациите на локалните и регионалните власти*

- *Поврзување со други програми на Унијата*: кохезионата политика (а особено за користење на средства од Кохезиониот и Структурните фондови за намена на урбаниот развој) и истражување.

Стратегијата за урбана околина е попречна и испреплетена од повеќе програмски нишки. Во неа се особено испреплетени тематските области на: климатски промени, природа и биодиверзитет, околина и квалитет на живот и одржлива употреба на природните ресурси.

5.4. Повелбата и обврските од Алборг – траса за европските одржливи градови

Данското гратче Алборг е многу значајно за концептот одржлив град во Европа. Таму во 1994 година беше лансирана Кампањата на европски одржливи градови и се лансира Повелбата од Алборг за одржливи градови. Десет години подоцна, во 2004-тата, повторно во Алборг се донесоа Обврските од Алборг за одржлив град. Во продолжение ќе ги раздвоиме и разјасниме овие акции и документи.

5.4.1. Кампања за европски одржливи градови

Кампањата на европски одржливи градови има примарна цел да изнајде начини за прифаќање на препораките и обврските кои се поставени во поглавјето 28 на Агенда 21, во кое се изложени обврските на локалните власти ширум светот за придонес кон имплементацијата на концептот на одржлив развој. Кампањата поврзува десет мрежи на локални самоуправи од Европа, кои даваат поддршка на локалните акции за одржливост. Кампањата започна со декларирањето на Повелбата од Алборг која е всушност и основачки документ на Кампањата.

Кампањата на европски одржливи градови делува кон внесување на концептот на одржлив развој во регуларните системи на функционирање на локалните самоуправи, како и барање на политичка поддршка на сите нивоа, примена на принципите изнесени во Повелбата од Алборг и Обврските од Алборг заради достигнување на видливи резултати во локалниот одржлив развој. Тоа го прави преку активности на две полиња:

- Промоција на Обврските од Алборг на територијата на Европа заради добивање на политичка поддршка и
- Примена на Повелбата и обврските од Алборг на територијата на Европа.

Активности кои се организираат под закрила на кампањата се конференции, работилници и обуки, проекти или награди за зајакнување на европската свест за одржливи градови (веб страница на Кампањата на европски одржливи градови, 25.09.2011).

5.4.2. Повелбата од Алборг за одржлив град (1994)

Според евиденцијата на Кампањата за европски одржливи градови, до јули 2011 повеќе од 2500 европски локални самоуправи од 40 европски земји ја потпишале Повелбата од Алборг, донесена во 1994 година, со што се означил почетокот на самата Кампања за европски одржливи градови (веб страница на Кампањата на европски одржливи градови, 25.09.2011).

Оваа повелба од нејзиното објавување до денеска станала основен европски документ кој го дефинира одржливиот развој на локално ниво и одржливиот град во европски контекст. Повелбата е составена од три главни делови: дефинирање на заедничко сваќање за поимот и значењето на одржливоста на локално ниво, вториот дел е всушност основањето на Кампањата, а третиот дел е посветен на начините за ангажирање на локалните власти во имплементацијата на Агенда 21.

Во првиот дел на повелбата, како што спомнавме, се дефинира консензуална дефиниција на поимот и значењето на одржливоста на локално ниво за европските градови. Притоа:

- се дефинира улогата на европските градови како клучни актери во процесот на решавање и на најситните проблеми со околината па сè до оние со глобално значење и фактори кои можат најмногу да придонесат за промена на животните стилови на граѓаните и старите матрици на производство и потрошувачка;
- се признава дека идејата за одржлив развој им помага на градовите да го базираат стандардот на живот според капацитетот за издржување на природата и да бараат социјална правда, одржливи економии и околина;
- ќе се интегрираат принципите на одржливост во сите политики на градовите, а специфичните силни страни на секој поединечен град ќе бидат основа за градење на локални стратегии;
- се признава дека одржливоста е процес кој треба да се шири низ сите области на локалните надлежности и градот да се разбере и управува како една органска

целина во чие управување ќе се вклучат и надворешни чинители, а при донесување на разни одлуки ќе се земаат во предвид и интересите на идните генерации;

- градовите нема да ги извезуваат и изнесуваат своите проблеми во пошироката околина или во иднината;

- се признава дека лимитирачки фактор за локалните економии е истрошеноста на природниот капитал и поради тоа ќе се превземаат инвестиции за негова ревитализација, зачувување и зајакнување;

- се декларира намера за интегрирање на основните социјални потреби на граѓаните со заштитата на околината и борба за што поголем број работни места (со претходна процена на влијанието на инвестициите врз околината и општеството);

- промовирање на мобилност на граѓаните со користење на одржливи и алтернативни форми на транспорт (пешачење, велосипеди) и ставање на овие принципи во напорите за планирање на развојот на градот;

- разбирање дека одговорност за глобалната клима започнува од локалното ниво и обврска за намалување на емисијата на штетни гасови во атмосферата и користење на обновливи извори на енергија;

- обврска за превенција на испуштањето на штетни материи во еколошките системи;

- како демократски избрани претставници на локалните заедници, градоначалниците ја прифаќаат одговорноста за реорганизирање на градовите заради постигнување на одржливост;

- признавање на улогата на граѓаните, претпријатијата и сите останати локални чинители во примената на концептот одржлив развој и обврска за нивно навремено и сеопфатно информирање;

- прифаќање на познатите и докажани инструменти и алатки за управување со градот во процесот на одржлив развој.

Вториот дел на Повелбата е всушност лансирање на Кампањата за европски одржливи градови, која е подетално прикажана во претходното поглавје.

Третиот дел на Повелбата од Алборг е посветен на ангажирањето на градовите во процесите на Агенда 21 т.е. во изработката на локални акциони планови за одржливост. Со повелбата градовите не се обврзуваат само на изработка на локалните акциони планови, туку се обврзуваат и на примена на специфична методологија која

вклучува признавање на претходните плански документи на градот, идентификување на пробелмите со помош на широки јавни консултации, приоритизација на задачите за решавање на идентификуваните проблеми, партиципативно креирање на визијата за одржлив град, разгледување на повеќе опции за градење на стратегија и нивна процена од аспект на принципите на одржливост, воспоставување на долгогодишен акциски план со вклучување на индикатори и мерки и воведување на систем на следење и контрола на имплементацијата на плановите.

5.4.3. Десетте обврски од Алборг 2004 - Европски принципи за одржливи градови

Овие обврски или завештанија кои ги прифаќаат локалните власти можат да претставуваат клучен чекор напред во имплементација на апстрактната идеја за одржлив развој на локално ниво. Со потпишување на обврските, градовите доброволно се согласуваат да направат една базична процена и преглед на нивниот град од аспект на одржливоста и тоа во рок од една година од потпишувањето. Во текот на следните две години градовите идентификуваат посакувани состојби или цели кон кои ќе ги насочуваат своите напори. Идентификацијата на тие цели мора да биде направена преку консултација и вклучување на сите чинители на локално ниво. Градовите исто така мораат да направат акциски планови за постигнување на тие цели и да преминат на имплементација, притоа одржувајќи ја блиската врска со своите граѓани (веб страница на Обврските од Алборг, 25.09.2011).

Обврските од Алборг нудат заедничка визија за иднината на европските градови како: *„градови кои се инклузивни, просперитетни, креативни и одржливи и кои пружаат добар квалитет на живот за сите граѓани и овозможуваат нивно учество во сите аспекти на животот“*. Обврските се поделени во 10 поглавја:

1. Владеење

Со оваа обврска градовите потписници на повелбата се обврзуваат на зајакнување на процесот на донесување на одлуки со воведување на механизми за учество на граѓаните. Тоа повлекува локални акции за: развој на стратегија за одржлив град, јакнење на капацитетот на граѓаните и на администрацијата за партиципативно одлучување, отворени, отчетни и транспарентни одлуки, и соработка со други градови или други нивоа на власт;

2. Локално управување кон одржливост

Оваа обврска значи дека ќе се спроведуваат локални акции за одржлив развој, преку зајакнување на Локална агенда 21 и слични процеси, интегриран тематски менаџмент кон одржливост, поставување на конкретни цели од обвските од Алборг и воведување на систем за негово следење и соработка со Европската кампања за одржливи градови;

3. *Природни заеднички добра:*

Потписниците со ова превземаат одговорност за заштита и презервација на природните заеднички добра и еднаков пристап до нив за сите граѓани. Тоа значи дека треба да се намали трошењето на примарна електрична енергија на сметка на зголемена потрошувачка на обновлива енергија, подобрување на квалитетот на водата, нејзино штедење и порционална употреба, промовирање на биодиверзитетот и зајакната грижа за оштетените подрачја, подобрување на квалитетот на почвата и промовирање на еколошки здраво земјоделско и шумско производство, како и подобрување на квалитетот на воздухот;

4. *Одговорна потрошувачка и одговорен избор на животен стил*

Прифаќањето на оваа обврска значи штедлива и ефективна употреба на ресурсите и поттикнување на одржлива потрошувачка и производство на локално ниво. Конкретните мерки би вклучувале: избегнување на создавање на отпад, а зголемување на степенот на негова повторна употреба и рециклирање, ракување со отпадот според највисоки стандарди, избегнување на прекумерно трошење на енергија и подобрување на енергетската ефикасност, вклучување на принципот на одржливост при спроведувањето на јавните набавки, и промовирање на органски, етички, еколошки и сличен тип на производи;

5. *Планирање и дизајн*

Градовите со оваа обврска се стремат кон надградување на концептот на урбанистичко планирање и дизајн на градовите со елементи на животната околина, социјална и економска сигурност, здравство, културни прашања и сл. Конкретните мерки опфаќаат: повторна употреба и регенерирање на запустените или неразвиените градски области, избегнување на огромни просторни предградија со ниска густина на население, приоритет на градење на постојни парцели отколку градење со земање на земјиште од природата, промовирање на мешана употреба на градбите со добра рамнотежа на работни места, домување и услуги, давање приоритет на резиденцијални населби во центрите на градот и заштита на културното наследство и промоција на градби

со архитектонски дизајн според принципите на одржливиот развој и нови архитектонски и градежни технологии;

6. *Подобро мобилност, помалку сообраќај:*

Шестата обврска значи признавање на важноста и меѓусебната зависност на транспортот на граѓаните, нивното здравје и здравата животна околина. За оваа цел градовите треба да ја намалат неопходноста за приватен моторизиран транспорт и промовирање на негови алтернативи, мерки за зголемување на локалните трансфери кои се направени со јавниот транспорт, на велосипеди или пешки, поттикнување на употреба на возила со ниска емисија на гасови, промовирање на план за урбана мобилност и намалување на влијанието на градскиот сообраќај врз здравјето на граѓаните и врз животната околина;

7. *Локална акција за здравство*

Тоа е обврска за заштита и унапредување на здравството на граѓаните. Предвидени мерки се: зголемување на свесноста за детерминантите на добро здравје, вклучување на секторот здравство во стратешкото планирање на градовите, намалување на сиромаштијата и интегрирање на здравствената димензија во урбаното планирање;

8. *Витална и одржлива локална економија*

Оваа обврска значи превземање на акции за одржување на силна локална економија која генерира вработувања, без притоа да ја оштетува животната околина. Тоа се постигнува преку: мерки за помош на почетни бизниси, континуирана соработка со локалните претпријатија, примена на принципот на одржливост при локацијата на бизнисите, и промовирање на одржлив локален туризам;

9. *Социјална еднаквост и правда*

Оваа обврска значи посветеност кон градење на локални заедници кои се солидарни и инклузивни, преку развој на програми за превенција на сиромаштија, обезбедување на еднаков пристап до јавните општински услуги како образование, обука, информации, културни активности, потоа промовирање на родова еднаквост и социјална инклузија, како и подобрување на јавната безбедност, обезбедување на добар квалитет на домување итн.;

10. *Од локално кон глобално ниво*

Последниот принцип претпоставува превземање на локална обврска за глобалниот мир, правда, еднаквост одржлив развој и заштита на климата. Оваа

обврка се извршува преку: развој и следење на стратешки и интегриран пристап кон климатските промени, вклучување на заштитата на климата во локалните политики, подигање на свеста за причините и последиците од климатските промени намалување на нашето влијание кон глобалната животна околина и зајакнување на меѓународната соработка на градовите за локална реакција на глобалните проблеми.

5.5. Алатки на Европската Унија за поддршка на концептот на одржливи градови

Освен како политики, Европската унија овозможува и давање на директна поддршка на градовите за имплементација на концептот на одржлив развој преку бројни алатки и инструменти. Тука спаѓаат (веб страница на Европска комисија):

- *Поддршка за воведување на индикатори и репери за мерење на перформансите на градот во областа на заштитата на животната околина:* оваа поддршка е спроведувана од страна на Европската агенција за животна околина и се состои од техничка помош за примена на алатка за мерење на перформансите на градот во однос на активностите во областа на животната околина. Оваа менаџмент алатка се користи и во приватниот и во јавниот сектор, а сè позачестено ја користат и локалните власти низ светот.
- *Поддршка за работата на мрежи на градови:* вмрежувањето е систем на работа при кој субјекти (во случајов градови) се здружуваат заради соработка при достигнувањето на одредени цели. Има доста мрежи кои работат на реализација на цели од областа на одржливи градови, а ЕУ дава институционална и финансиска поддршка на:
 - Советот на Европски Градови и Региони – мрежа на асоцијации на локални власти од Европа;
 - Еуроситис (Eurocities) – мрежа на големи градови од Европа каде членуваат над 140 големи градови од 30 земји;
 - Меѓународната мрежа на локални власти за одржливост – со над 1200 градови-членки од целиот свет
 - Светска федерација на обединети градови
 - Енергетски градови (Energie Cities) – европска мрежа на градови за енергетска ефикасност, итн.

- *Помош за реалокација на патните простори во градовите:* преку студии и собирање на добри практики им се пружа техничка помош на градовите за намалување на сообраќајните гужви, намалување на циркулацијата на автомобили и зајакнување на останатите видови на градски транспорт и мобилност;
- *Помош за промовирање на велосипедизмот во градовите;*
- *Помош за воведување на „зелени“ јавни набавки на локално ниво:* како големи потрошувачи на стоки и услуги, јавните органи во рамките на ЕУ се стимулираат да вршат одговорно набавување на истите. Одговорноста во овој случај се огледува во однос на изборот на стоки и услуги кои не се штетни за животната околина и на тој начин да придонесат за одржлива потрошувачка и производство и тоа е всушност она што се подразбира под „зелени јавни набавки“;
- *Управување со енергетските перформанси на зградите:* тоа е акција спроведена преку Energie-Cities преку која сите згради згради во сопственост на градот ставаат постер на кој јавно го соопштуваат нивото на електрична енергија и вода која ја конзумира зградата и нивото на CO₂ кое го испушта во атмосферата. Оваа активност значително делува во забрзувањето на примената на Директивите на ЕУ за енергетската ефикасност на зградите на локално ниво;
- *Помош за организирање на акцијата Европски ден без автомобили:* 2249 градови учествуваа во манифестацијата Европска недела на мобилност 2011, во чии рамки се реализира и Европскиот ден без автомобили во организација на Energie Cities како мрежа на градови, национални координатори и Директоратот за животна околина при Европската комисија;
- *Поддршка од страна на Европската агенција за животна околина* наменета специјално за локалните власти преку информации за умрежување, студии и знаење;
- *Награда за европски „зелен“ главен град:* е воспоставена во 2010 година и се состои од годишен избор на европски „зелен“ главен. Оваа награда се дава на градот кој има конзистентна историја на активности во насока на постигнување на високи стандарди на својата животна околина, е посветен на постигнување на глобалните цели за подобрување на животната околина и одржливиот развој и град кој може да делува како пример и добра практика за останатите европски градови;
- *Европски денови на градското зеленило:* беше акција во 2005 година кога се собираа најдобри практики од цела Европа за одржување, реставрирање и

унапредување на градските зелени простори. Најдобрите практики беа објавени и промовирани во рамките на многу други активности;

- *Европски проекти за истражување во областа на одржливиот развој на градовите*: редовно се поддржуваат во рамките на европските рамковни програми за истражување и развој;
- *Национални експертски центри*: во секоја земја-членка на ЕУ се воспоставени национални центри за експертиза од областа на одржливиот развој на градовите каде локалните власти можат да се обратат за помош и поддршка за реализација на своите проекти од оваа област;
- *База на податоци корисни за урбаниот развој*: на ниво на ЕУ се собираат и анализираат разни компаративни статистички податоци и индикатори за европските градови. Активноста ја води Еуростат со поддршка на националните статистички агенции. Извештаите и анализите потоа се јавно достапни. Ваквото собирање на податоци се врши на секои три години.

5.6. Механизми за финансирање на проекти за одржливи градови

Освен техничка, Европската унија дава и финансиска поддршка на градовите за имплементација на локални проекти за одржлив развој. Бидејќи одржливиот развој е еден од највисоките приоритети на ЕУ, постојат програми за финансирање на вакви проекти скоро во сите програми и фондови.

Генералниот директорат за животна околина управува со три видови/програми на финансиски средства:

- *LIFE*: е финансиски инструмент на ЕУ за поддршка на проекти од областа на заштита и конзервација на природата која се применува за земјите-членки на ЕУ и некои соседни и кандидатски земји. Од 1992 до денеска за оваа програма се потрошени една милијарда и 35 милиони евра на 2750 проекти.
- *Рамковна програма за конкурентност и иновации – програма за претприемништво и иновации*: оваа програма поддржува проекти од сверата на еко-иновации.
- *Оперативни грантови за граѓански организации* кои применуваат проекти од оваа област.

Останати инструменти на Европската комисија кои можат да се искористата за финансирање на проекти од областа на одржливиот урбан развој се грантови од програмите за енергија, рурален развој, образование и обуки, програмата Млади во акција, како и средства од Европскиот фонд за регионален развој.

5.7. *Заклучни белешки*

После овие излагања за стратешките и оперативните приоритети и акции на ЕУ во однос на одржливите градови можеме да ги извлечеме следните заклучоци:

- Европските градови имаат свои заеднички карактеристики но и регионални специфичности;
- Европските градови и тоа како имаат потреба од одржлив пристап кон својот развој;
- Како генерален концепт и принцип, одржливиот развој е поставен како една од клучните цели на Унијата;
- ЕУ го признава значењето на одржливите градови во имплементацијата на одржливиот развој притоа гледајќи ги одржливите заедници како катализатори на подобриот живот за сите граѓани. Затоа се воспоставени стратегии и програми за имплементација на ;
- Европа гради стратешки пристап кон одржливоста и вече се работи на стратегиите Европа 2020 и Европа 2050, каде принципот на одржливост е поставен во срцевината на идејата за развој базиран на економија која се развива врз знаење и иновации, која ефикасно ги користи ресурсите, која е конкурентна и „зелена“ и која генерира високо вработување, социјална и територијална кохезија;
- Обврските од Алборг се патоказ за сите европски градови на патот на својата трансформација во одржливи градови. Тие се принципи кои се специфични и практични и тие ги движат европските градови во иста насока на тој пат;
- Европската унија освен со поставување на стратешките правци, ја помага трансформацијата на своите градови во одржливи градови со помош на различни програми и финансиски средства.

Овие констатации одат во насока на потврда на хипотезата која ја поставивме во ова истражување дека: *Властите на урбаните центри во Европската унија и организите на Европската унија се силно заинтересирани за примена на концептот на одржлив развој на градовите и неговата имплементација ја планираат и*

спроведуваат систематски и сеопфатно. За нејзино дефинитивно потврдување или одбивање ќе ни послужи дискусијата во следното поглавје каде ќе ги разгледаме практиките на градот Виена.

6. УСПЕШЕН ПРИМЕР НА ОДРЖЛИВ ГРАД ВО ЕУ - ВИЕНА

Во овој дел од трудот ќе се фокусираме на подетално истражување и опис на процесите на планирање и имплементацијата на активности за поддршка на одржливиот развој на градот од страна на локалните власти. За таа цел се користиме со методот Студија на случај затоа што тоа е метод кој помага да се објасни како и зошто одредени процеси се случуваат. Сметаме дека приказ на конкретни практики од областа на примената на одржливиот урбан развој ќе го заокружи истражувањето давајќи му апликативна димензија и доближувајќи го до практичарите од оваа област. Како извори на податоци се користени ресурси достапни на интернет страниците на градот, статистички податоци, претходни анализи, како и искуството од две студиски посети на јавните служби во Виена направени во март и мај 2011 година и интервјуата извршени за време на нивното времетраење.

6.1. *Зошто токму Виена?*

Виена е избрана како релевантен пример за Македонија затоа што тоа е град со средна големина, со богато културно - историско и живо градско наследство и се наоѓа на „меѓата“ на старата и новата Европа и со тоа е најблизок европски центар до нашите простори. Виена е главен град на Австрија и најголема единица на локална самоуправа во Австрија. Во времето на студената војна Виена, на само 60 километри оддалеченост од Братислава, се наоѓала на работа на железната завеса а главните случувања во Европа се одвивале на други страни. Виена бил мирен и тивок град со богата историја. Но, веднаш после 1989г. за многу кратко време Виена се нашла на важен крстопат помеѓу земјите од старата ЕУ и новите транзициски земји. Таа ситуација дала огромни импулси за развој на градот и зајакнување на динамиката според која тој функционира. Денеска Виена е еден од најмодерните европски градови, кој исто така е мултиетнички конгломерат. Најголемите етнички групи во Виена се имигранти од поранешна Југославија и Турција. Во 2008 година Виена имала 1,7 милиони жители, распоространета е на површина од 415 квадратни километри. Општинскиот буџет на Виена во 2008 година изнесувал 11,1 милијарди евра, а Бруто домашниот производ по жител во 2006 година бил 41.500 евра. 53% од градот се зелени и водени површини. На илјада жители во Виена 389 биле сопственици на автомобил (2008 г.), трамвајската мрежа во 2010г. имаа должина од 215км, а метро-мрежата 74,6 км (официјална веб-страница на градот Виена, 01.10.2011).

6.2. Административни карактеристики

Како административен центар, Виена е главен град на Австрија, главен град на регионот каде е сместена и најголема општина во државата. Општините во Австрија се административни единици, локални власти и единици на локална самоуправа. Освен за јавната администрација, општините во Австрија се и независни економски ентитети. Главните тела на управување со градот Виена (кои се задолжителни тела и на секоја друга општина во Австрија) се:

- Совет на општината Виена: главно тело за донесување на одлуки, составен од советници избрани на избори, кое исто така врши и надзор на работата на општинските органи. Советот го носи буџетот на општината и ја усвојува нејзината завршна сметка;
- Сенат на градот Виена: се состои од избрани претставници од Советот на општината и главните раководители од администрацијата и служи како тело за прелиминарни дискусии и консултации пред донесувањето на одлуки од страна на Советот. Честопати ова тело се нарекува и „општинска влада“;
- Градоначалник: кој е избран од страна на Советот на општината, а истовремено е и Гувернер на регионот. Градоначалникот одговара пред Советот за активностите што се во негова надлежност;
- Извршни градски советници: се претставници од извршните тела и истовремено се членови на Сенатот и на администрацијата. Во рамките на администрацијата тие се раководители на административните служби и одговараат пред градоначалникот и до Советот на градот за работата и извршувањето на функциите на администрацијата.
- Градска администрација: е задолжена за целокупното функционирање на градот и неговите служби. Главните служби/сектори на градската администрација се:
 - Финансии, економски политики и јавни претпријатија;
 - Образование, младина, информации и спорт;
 - Јавно здравје и социјални работи;
 - Интеграција, женски прашања, заштита на потрошувачите и персонал;
 - Културни работи и наука;
 - Урбан развој, сообраќај и транспорт, заштита на климата, енергија и јавно учество;

- Животна околина, и
- Домување, конструкција на домови и урбано возобновување.

Овие сектори моментално се состојат од 60 општински одделенија и три јавни претпријатија: за болници, за домување и за управување со вода. (StadtWien, 2011; официјална интернет страница на градот Виена).

Принципот на управување и владеење во градот е децентрализиран, што значи дека дистриктите се сериозно вклучени во донесувањето на сите одлуки по пат на примена на принципите на:

- *Информирање* на дистриктите за сите проекти и планирани активности;
- *Слушање* на идеите и желбите на дистриктите и внесување во планските и проектни активности и
- *Соработка* преку ко-одлучување или заедничка имплементација на активностите (исто).

6.3. Планирање на одржливиот развој на градот Виена

Во анализата за придонесот на регионалните и локалните власти во Европа кон реализацијата на Европската стратегија за одржлив развој изготвена во име на Комитетот на регионит, за Австрија се вели дека има прилично добра вертикална соработка. Тоа значи дека националниот координатор за имплементација на ЕУ Стратегијата за одржлив развој е ангажиран во развојот на стартегиите за одржлив развој на регионите и на градовите. Притоа клучно тело е Комитетот за Одржлива Австрија како комбинирано тело во кое членуваат претставници од различни нивоа на власт. Градовите во Австрија претежно изработуваат планови за развој во согласност со принципите на Агенда 21. (Committee of the Regions, (2009).

Виена својата стратегија за одржлив развој ја изготвила во 2005 година како план за урбан развој на Виена наречен *„Мисли европски - делувај регионално – развивај ја Виена“*. Овој план е воден од Одделението за урбанизам и планирање и во себе содржи планови за креирање на области на градот кои се „атрактивни за живеење и работа“ (Hofstetter K., Vogl A. 2011). Планот таргетираше 13 клучни области за развој и од него произлегле повеќе други гранкови стратегии. Ќе споменеме неколку од нив:

„Општинската програма на Виена за енергетска ефикасност“ е донесена во 2006 година и таа дава насоки за политики поврзани со потрошувачката на енергија во градот до 2015 година. Оваа програма нуди преку 100 мерки за енергетска ефикасност кои се однесуваат на домаќинствата, јавните и приватните услуги, индустријата и производството итн. Главната цел на програмата е: за постигнување на зацртаниот економски раст на Виена за истиот период, зголемувањето на потрошувачката на енергија во градот да изнесува 7 наместо 12% (исто).

Виена има донесено и „Програма за заштита на климата“ уште во 1999 година. Главната цел на оваа програма е намалување на емисиите на јаглероден диоксид. Целите поставени за 2010 година Виена ги постигнала уште во 2006, па потоа ја обновила оваа програма во согласност во новата стратегија за развој и нејзините цели се сега поставени до 2020 година. Оваа програма се состои од 37 политики со вкупно 385 мерки во полето на набавка на енергија, употреба на енергијата, мобилноста и структурата на градот, јавните набавки, обработката на отпад, земјоделството и шумарството, конзервација на природата и односи со јавноста (Hofstetter K., Vogl A. 2011). Еден од поистакнатите проекти во рамките на оваа програма е „EcoBuy Vienna“ (еколошко купување во Виена) и кој има за цел да воведо „зелени“ јавни набавки од страна на градската администрација на Виена и нејзините јавни претпријатија. Значајноста на овој проект, т.е. на неговите резултати е огромна, со оглед на фактот што годишните јавни набавки на градот изнесуваат приближно 5 милијарди евра (официјална интернет страница на градот Виена).

„Виена Еко Бизнис План“ е програма која ги поддржува локалните претпријатија во примена на техники на менаџмент кои се во склад со принципите на заштита на околината. Целта на оваа програма е „да промовира одржлива локална економија“ (исто, стр.7), низ ефикасни и економични деловни практики. Претпријатијата во оваа програма учествуваат на доброволна основа (официјална интернет страница на градот Виена).

Освен овие, Виена има изготвено и стратегии за квалитетот на воздухот, за развој на градскиот велосипедизам, мастер план за осветлување, омбудсман од областа на животна околина, програма за пристапност на јавните програми итн.

Најнов проект во планирањето на развојот на Виена е *“Smart City Wien”* или „Виена – паметен град“ кој треба да биде поврзан со стратегијата за урбан развој на Виена и останатите програми, а целта му е поврзување на урбаниот развој со енергијата и чистите технологии од иднината. Имено, оваа стратегија е во директна насока на остварување на европските амбиции за борба со големата потрошувачка на енергија и штетни влијанија врз климата со помош на напредни технологии и се базира врз Планот на ЕУ за стратешки енергетски технологии. „Виена – паметен град“ ги има зацртано следните задачи: холистички пристап кон управување со градските енергетски системи, технологии за високоефективно производство и потрошувачка, интелигентни мрежи и набавка на термална енергија и активни згради со многу ниски енергетски потреби и воведување на соосветни системи за градска мобилност (Hofstetter K., Vogl A. 2011).

Овде особено вреди да се нагласи моментот на граѓанско учество при планирањето на развојот како и „Стратегијата за Отворена влада на Виена“. Имено, примената на Локалната Агенда 21 на граѓаните на Виена им нуди можност да се вклучат во процесот на јавни консултации и учество. „Одржливите активности и планирање не смат да доаѓаат само од локалните власти затоа што секој граѓанин има со што да придонесе“ (Hofstetter K., Vogl A. 2011, стр. 2). Тоа го координира одделението на администрацијата задолжено за заштита на околината и Советодавниот одбор за Локалната агенда 21 (официјална интернет страница на градот Виена). „Стратегијата за Отворена влада на Виена“ има за цел отварање на податоците што ги има администрацијата за јавноста – граѓаните, претпријатијата и научната јавност. Тие податоци се движат од статистики и географски до податоци за буџетот, економијата, транспортот итн (официјална интернет страница на градот Виена).

Во продолжение ќе разгледаме конкретни практики воспоставени од страна на градот Виена за решавање на урбаните проблеми од различни области.

6.4. Водата во Виена

Виенчаните се особено горди на својата вода. Тоа е затоа што 97.5 % од водата за пиење доаѓа директно од Алпите преку систем востановен во 1873 година и кој се базира на гравитацијата и делумно на електрична енергија. За да ја заштити оваа привилегија на Виена, во 2001 Советот на градот донел одлука за забрана на

приватизација на водоводот. Значи, денеска Виена има една од најквалитетните води во светот која се користи преку систем од минатите генерации кој Виенчани го шуваат и за идните поколенија. Тоа е одличен пример за одржлив развој во рамките на една градска услуга.

Но, посветеноста во преработката на употребената вода нималку не заостанува, а фабриката за преработка на вода е едно од најважните јавни претпријатија на Виена кое работи под мотото „Ние целосно чистиме“. Тоа е многу точно затоа што оваа фабрика користи најсовремена технологија за обработка на вода и е една од најсовремените во Европа. Водата која оттаму се исфрла во реката Дунав е 95% исчистена и е со ист квалитет како и онаа вода која доаѓа во градот. Тоа е огромно достигнување и придонес кон заштитата на животната околина и биодиверзитетот.

Обработката на вода во Виена има и една друга многу корисна карактеристика: енергетската ефикасност. Освен што работи на принцип на штедливост, тука силата на водата која се обработува се користи за производство на електрична енергија која ги задоволува потребите на фабриката.

Вредно за спомнување е и системот на транспорт на водата која бара логистички прецизни зафати. Поради тоа, едно од одделенијата на градската администрација работи единствено на преносот на вода, а за што е инвестирано и во најсовремени системи на цевки, резервоари, пумпи итн. Во духот на принципите на одржливост е минимизирање на загубите на вода, а за таа цел градот инвестирал во дигитализација на следењето на водните канали и креирање на информативен систем за таа намена. Вкупната должина на водоводната мрежа на градот Виена е 3298 км за кои е инвестирано во нова технологија на цевки и системи на поправки при кои нема копање на улиците. Исто така, интересно е решението со кое се отстрануваат штетните гасови и миризбата од канализационата мрежа кое е решено преку поврзување со канали кои водат до покривите на зградите. Така, преку т.н. ефект на оцак се обезбедува непречено испарување од канализацијата кое никому не смета.

Интересна практика е и решението за заштита од поплави. Наоѓајќи се на брегот на една од најголемите реки во Европа, Виена честопати била поплавувана. Во периодот од 1972-1998 изграден е вештачки канал паралелно на Дунав во должина од 20 километри кој се нарекува Нов Дунав. При наплив на вода се отвараат специјални

„порти“ кои овозможуваат насокување на вишокот вода во вештачкиот канал. Овој проект, кој вклучува и остров е оспособен и како точка за рекреација и разонода и е многу често посетуван од граѓаните на Виена.

6.5. Отпадот како енергија

Виена е една од Европските лидери во обработката на отпад затоа што континуирано воведува системи за претворање на отпадот во енергија. Имено, од 2009 година наваму во Виена е забрането складирање на отпадот од домаќинствата во депонии и 250.000 тони градски отпад се обработува во една од трите фабрики за отпад каде тој се претвора во електрична и топлотна енергија.

Најголемата меѓу нив е инцинераторот Фафенау кој се наоѓа во комплекс заедно со фабриката за преработка на отпадните води и фабриката за биогаз. Тие се лоцирани во поширокото централно подрачје на градот и го сочинуваат т.н. дистрикт за животна околина. Отпадот во градот се селектира и се собира со специјални возила кои дневно во Фафенау носат по 770 тони отпад кои поминуваат низ компелксен процес на сепарација, горење, био-процеси кои произведуваат топла вода која се користи за прано греење на 50.000 семејства годишно и електрична енергија за сопствените потреби и за дополнителни 25.000 семејства. Така, оваа фабрика е претворена во локален производител на услуги за домаќинствата.

Споменатата фабрика за биогаз конвертира 17.000 тони на органски и отпад од домаќинствата во еколошка енергија, без притоа да испушта штетни гасови во атмосферата.

Кога сме кај рециклирањето на отпадот, да споменеме дека во 2005 година Виена усвои стратегија за рециклирање на мешана пластична амбалажа со која се превидува шупливите амбалажи (пр. платичните шишиња) да се сепарираат. За таа цел се востанови и нова фабрика за сортирање на пластични шишиња која всуѓност произведува материјал за рециклирање кој е многу баран затоа што троши и до 60% помалку енергија за обработка во однос на употребата на оригинални суровини. Но, оваа фабрика не би можела да си ја врши функцијата без соработката на граѓаните, односно без нивниот придонес во одделувањето на пластичните предмети. За таа цел, градот превзема силни комуникациски кампањи за граѓаните поврзани со отпадот и рециклирањето, промовирајќи го системот „намали, реупотреби, рециклирај“. Освен

тоа, функционира и службата за инспекција која работи на предупредување, препораки и казнување на прекршителите.

Друг интересен пример од оваа област е напорот за намалување на количеството на градежничкиот отпад. Пресметките покажале дека за изградба на еден апартамент во Виена се потребни скоро 60 патувања низ градот на тешки камиони со репроматеријали во вкупен домет од 2.800 км. При состојба кога годишно во Виена се градат во просек 5000 станова, градот барал решение да се намали отпадот и загадувањето од градежничките активности. За таа цел е лансиран проект во партнерство со приватниот сектор за дизајнирање на систем за минимизација на градежничката логистика и загадување. Тој систем се состои од правила и стандарди за одржливо градежништво.

6.6. Градски транспорт и мобилност

Според градскиот мастер план за транспорт, градот Виена го промовира користењето на јавниот транспорт и планира од 35% во 2008 година, учеството на јавниот транспорт во да се покачи на 40% од вкупните градски трансфери. За таа цел градот работи истовремено на неколку фронта.

Првата цел е да се направи добра комбинација на метро, автобуски и трамвајски линии. Од градот проценуваат дека 96% од нивните граѓани имаат одличен пристап до некоја форма на јавен транспорт во своите населби и дека овие три видови на јавни линии се високоинтегрирани. *„Планирањето, управувањето и продажбата на билети за овие мрежи се координира централно заради обезбедување на највисок можен квалитет и ефикасност.“* (TINA VIENNA 2010, стр.26). Битно е да се истакне и дека виенските автобуси оперираат користејќи плин кој се смета за еколошко гориво.

Посветено е и големо внимание на обезбедување на јавни и лесно достапни информации околу употребата на јавниот транспорт и тоа преку интернет страницата за јавен превоз и апликациите за мобилни апарати преку кои се даваат детални информации околу распоредот, продажбата на билети и други аспекти на транспортот. Аудио водичи се воведени на сите возила и станици, како и одбројувачи на време до следното возило по станиците. Се води сметка и одбележувањето на возилата и станиците да биде јасно, со недвосмислени симболи, силни бои и големи бројки и букви за да се олесни навигацијата на граѓаните низ системот.

Друга значајна цел поврзана со јавниот транспорт е тој да се направи достапен за мноштвото граѓани без разлика на нивните лични ограничувања за патување (како на пр. физичка попреченост и сл.). За таа цел се користат ниски трамваи и автобуси, а најнов е ултранискиот трамвај од само 19 см кој покрај тоа што го зголемува комфорто на патниците, го намалува и времето поминато на станиците и со тоа покажува подобри перформанси во однос на времето на патување и оперативните трошоци кои ги прави. Освен тоа, воспоставени се и аудио апликации за помош при превозот и купувањето на билети за да послужат како помош на лицата со попречености.

Во однос на сообраќајот со автомобили, градот исто така направил големи напори. Така, воведен е компјутерски систем за контрола на сообраќајот кој врши следење на градските сообраќајници и прибирање на податоци од раскрсниците за бројот на возила и ги прилагодува сигналните уреди според реалната состојба на улиците. Во случај на откажување на централниот систем за регулација, секој уличен потсистем за регулација може да продолжи самостојно да функционира.

Кога сме кај автомобилите, да споменеме дека градот Виена во рамките на мастер планот за сообраќај издвоил место и за системот за паркирање. Имено, паркирањето се наплаќа и е временски лимитирано на сите улици и се смета дека тоа придонело до намалување на сообраќајните гужви и до намалување на борјот на возила во оптек. Се смета дека строгите правила за паркирање придонесле и за зголемено користење на јавниот транспорт и велосипедските патеки.

Најнов тренд во управувањето со сообраќајот во Виена е промовирањето на користење на велосипеди. Велосипедите се сметаат за брзо и безбедно средство за градски превоз доколку има соодветна инфраструктура, во која градот постојано инвестира, дури и во строгиот центар. За таа цел изготвена е засебна стратегија за велосипедски превоз која предвидува велосипедски патеки сосема издвоени од коловозите во поширокот градско јадро, а заеднички рути по тесното историско градско подрачје. Во 2010 градот имал 1100 километри велосипедски патеки (TINA VIENNA, 2010). Дополнително на тоа воведен е и систем на изнајмување на јавни велосипеди кои можат да се подигнат и вратат на 62 локации, при што првиот час на користење е секогаш бесплатен.

Градот не ги заборавил ни пешаците и развил и засебен Акциски план за пешаци со цел ним да им посвети зголемено внимание. Една од целите на овој план е да ја прилагоди инфраструктурата за пешаците според нивната демографска структура и потреби да ги внесе пешаците и на мостовите, да обезбеди скали и специјални мостови за пешаци. Посебно значен аспект и кај овој вид на градски превоз е пристапноста и тоа е вклучено како принцип и стандард во акцискиот план.

Градот Виена посветува особено внимание и на својата улога како меѓународен транзитен центар. Аеродромот е поврзан со градот со редовните транспортни линии, но воведен е и специјален брз воз кој за само 16 минути пристига од градскиот центар до аеродромот. Понатаму, еден од најголемите проекти кои се имплементираат во моментот во Виена е изградбата на новата железничка станица која треба да ја зајакне централната местоположба на градот помеѓу Источна и Западна Европа и да овозможи брза и ефикасна врска со најважните европски дестинации. Воедно, таа ќе биде поврзана со редовните метро линии, како и со регионалните железнички правци. Друга интересна активност во напорите на Виена за унапредување на регионалната поврзаност е брзиот катамеран по Дунав кој ги поврзува Виена и Братислава кој за 75 минути вози 126 патници од центарот на едниот до центарот на другиот град. Овој систем е интересен и поради тоа што претставува јавно-приватно партнерство.

6.7. Енергија – намалување на потрошувачка и алтернативни начини на производство

Веќе споменавме дека трите фабрики на Виена: за преработка на вода, отпад и бигасови воедно и произведуваат електрична и топлотна енергија која се користи за потребите на домаќинствата. Следен чекор во искористувањето на енергијата од овие постројки е производството на ладна вода која ќе се користи за ладење на воздухот и која треба да ги замени еркондишн системите во намала рака во јавните згради. Така, градот во текот на следните неколку години ќе вложи 51 милиони евра за да може системот за централно греење да го прилагоди така да тој се користи и за ладење. Болниците се веќе приклучени на овој систем од каде се известува за позитивни резултати. Технички, овој систем на ладење се состои од ладење на водата во централна станица до 7 степени целзиусови со користење на енергија од инцеленаторите и транспорт на водата преку изолирани цевки до системите за регулирање на температурата на воздухот во зградите и нејзино враќање на повторно

ладење и нов циклус на циркулација. Овој процес ќе потроши само 1/10 од енергијата која би ја потрошиле класичните системи за еркондишн за постигнување на истиот ефект.

Градот изградил и систем за производство на пареа од шумска биомаса, која се користи како енергија за загревање на домаќинствата од неколку градски дистрикти. Бидејќи и самата Виена, но и општо Австрија е богата со шумска биомаса која не целосно се користи за индустриско производство во 2006-та година е изградена фабрика за нивна употреба заради енергетски цели. Притоа, *„се намалува користењето на фосилни горива и се зголемува безбедност во користењето на енергенсите, а притоа стимулативно се делува и на локалната економија“* (TINA VIENNA, 2010, стр. 18).

Особено иновативно решение за користење на обновливи извори на енергија е користењето на геотермалната енергија за регулирање на температурата на воздухот во метро-станциите. Имено, потпирајќи се на природните закони според кои температурата на копното е константна и изнесува околу 11 степени целзиусови низ текот на целата година, воспоставен е системот „Есис“ кој се базира на воздушни конвеери вградени во сидовите на тунелите од метро-системот. Овој систем овозможува ладење на станиците во лето, а нивно греење во зима, а како експеримент е проширен и на зградите околу некои метро-станции. Тоа е пример за локално загревање и ладење кое не е штетно за животната околина и е еден убав пример за добра пракса на одржлив град.

6.8. Урбанистички интервенции за одржлив град

Важен дел од овие интервенции се однесуваат на постојните населби, а особено оние кои спаѓаат во ударните историски и туристички атрактивни пинктови на Виена. Така, градот оснивал агенции во секој свој дистрикт кои децентрализирано пружаат услуги поврзани со одржувањето на зградите и на населбите. На пример, за реновирање на зградите од ерата Бидермаер, градот предвидел повеќегодишна програма со која агенцијата ги советува граѓаните за реновирање на зградите за домување, помага при проектирањето, но и превзема медијаторска улога при евентуалните конфликтни интереси. Како резултат на тоа, квалитетот на живот во

соодветното соседството се зголемува а тоа станува попопуларно и атрактивно (TINA VIENNA, 2010).

Пример за поинаков тип на урбанистички интервенции е новиот план за град-во град на брегот на Дунав кој треба да удоми околу 20.000 жители и да претставува пример за одржливи локални соседства и населби. Тоа ќе биде град кој ќе се наоѓа само на пола саат возење од Братислава и со тоа ќе придонесе кон комплетирање на Виенско-братславскиот економски регион. Новиот град е предвидено да вклучува деловен центар во комбинација со национален парк во непосредна близина, град во природа кој ќе овозможи „живеење во Виена, а работење во Европа“ (исто, стр. 22).

Големо внимание Виена посветува и на планирањето на јавните простори кои ги мсета за збирни точки на социјалниот живот на градот. Изготвен е план-стратегијанаречен „Програма за 50 места“ чија мисија вклучува подобрување на употребата на јавните простори. Принципите на кои се темели оваа програма се: прилагодување на јавните места на потребите на што поширок круг на потенцијални корисници од аспект на демографски, социо-економски и културни разлики и дизајнирање кое е лесно овозможува лесно преадаптирање во иднина според потребите на идните генерации и тоа по ниски трошоци.

6.9. Интегрирано социјално домување во комбинација со пренамена на урбанистички простори

По пропаѓањето на старата фабрика за кабли во Виена во 1997 година, огромен простор од 8 хектари во централното градско подрачје требало да се пренамени за дане стане запустен простор кој би претставувал опасност по безбедноста и здравјето на граѓаните. Градот решил просторот да го намени за социјално станбено живеење. Следел комплексен процес на планирање кој започнал уште во 1996г. и во кој биле вклучени општинските органи, приватни компании, граѓански организации итн. и тој процес траел неколку години. Конечното решение било дека тоа не може да биде комплекс од чисто социјални станови, затоа што искуството со други такви проекти покажало дека во тие случаи загрозените социјални групи само дополнително се сегрегираат и гетоизираат, а насилството во таквите социјални згради е високо. Новиот пристап бил да се градат резиденцијални станови од различни типови, а општината да дава поволности при купувањето за социјално загрозените семејства. Така почнало

проектирањето на овој специјален урбанистички проект. Со влегување во јавно-приватно партнерство општината ангажирала десетина архитектонски компании и им дала слобода да го дизајнираат просторот на старата фабрика за кабли. Многу од купувачите на станови можеле да се вклучат со свои идеи и желби уште во раните фази од процесот на планирање. Комплексот е управуван од холдинг компанија која ја составуваат бројни комерцијални и хуманирани организации. Првите станари се вселиле во 2006г. а денеска овој комплекс има:

- Вкупно 964 станови во вредност од 100 милиони евра и околу 3000 жители;
- Станови во сопственост на граѓани од кои дел се купени од социјално загрозени семејства и имигранти, со помош од самата општина;
- Станови во сопственост на општината кои се користат за привремен престој (не може да се користат подолго од 6 месеци) и се наменети за луѓе кои излегуваат од брак и на кои им треба привремено сместување, жртви на семејно насилство, млади над 18 години кои се осамостојуваат, а помош за привремено сместување може да побара и било кој граѓанин кому му е тоа потребно;
- Дополнително на станбениот простор, овој комплекс сега вклучува продавници, ресторани, канцеларии, културни институции (театар, културен дом), зелени површини и простор за одмор и игра.
- Задржани се делови од старата фабрика и вклопени во новиот дизајн како дел од заштитата на наследството на градот, а и името на комплексот останало „Фабрика за кабли“;
- Комплексот е многу добро сообраќајно поврзан со центарот на градот (автобуска и метро станица), но внатре во него движењето на автомобили не е дозволено;
- За времетраењето на целата градба (десетина години) функционирале старите згради како културни простори што придонело да нема вандализам на празниот терен во периодот на дислокации и градба, околното население имало чувство на сигурност, а населението станало позаинтересирано за културата.

6.10. *Јавен простор пристапен за сите*

Виена превзема многу чекори за да го подобри и олесни движењето на своите граѓани со специјални потреби. За таа намена уште во 1994г. е донесена специјална

програма наречена „Без бариери“. Во рамките на таа програма се превземаат следниве активности:

- Донесени се регулативи кои бараат сите новоконструирани и реновирани градби да бидат пристапни;
- Формирана е служба за „пристапен дизајн“ која дава совети и техничка помош за примена на правилата од тие регулативи;
- Обезбедени се финансиски средства за поддршка на имплементацијата на тие регулативи;
- Креирана е интернет платформа за пријавување на бариери, која вклучува и градска мапа која може да помогне во идентификувањето на најдобриот пат за движење со количка;
- Јавниот транспорт е целосно пристапен за лица со посебни потреби;
- Многу пешачките премини се опремени и со звучна сигнализација итн.

6.11. *Заклучни белешки*

Генерален заклучок е дека Виена успеала со својата отворена администрација и развој темелен на знаење.

Имено, сите примери од организацијата на градот Виена кои ги разгледавме досега се координирани од страна на градската администрација и јавните претпријатија кои работа во склоп на градот. Освен во одличната координација, успехот на администрацијата лежи и во тоа што успеала да размислува свежо и напредно и секогаш да биде во чекор со времето и духот на своите граѓани. Како тоа се постигнало? Еден од главните фактори на успех е тоа што се поттикнува слободно размислување и креативност во решавањето на проблемите. Се анагажираат многу специјалисти, но и луѓе кои се способни пронајдоците од една област да ги применуваат во други области. Тоа се стимулира пеку ангажирање на виртуелни тимови на луѓе од повеќе одделенија да размислуваат за дизајн на некоја сосема нова програма – тоа значи дека била клучна тимската мултидисциплинарна работа. Втор силен фактор се партнерствата кои се склучуваат и тоа јавно-јавни, јавно-приватни и партнерства со граѓанските организации. По овие партнерства не се посега само за конкретни проекти кои треба да се имплементираат, туку тие се користат при планирањето на визијата, стратегиските правци итн. Градот Виена многу инвестира во иновации кои потоа ги имплементира во своите програми. Тоа е третиот фактор за

нејзиниот успех. Последен фактор на успех кој ќе го истакнеме, но сепак од огромно значење се финансиските средства. Градот Виена има огромен сопствен буџет, градот е атрактивен за приватните инвеститори и нема проблем да најде партнери за јавно-приватно партнерство, а доколку се потребни задолжувања за реализација на некој поголем проект тој има голема доверба кај банките заради високоите стандарди и квалитет на своето работење. Сите овие фактори заедно придонеле за успешната приказна на Виена.

7. ГРАДЕЊЕ НА ОДРЖЛИВИ ГРАДОВИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА

Во претходните делови од овој труд дадовме теоретски осврт на поимот и принципите на одржливи градови, го разгледавме концептот на одржлив град во контекст на Европската унија и навлеговме во практичнот аспект на овој концепт преку студијата на случај на градот Виена. Во овој дел ќе се вратиме повторно на поимот одржлив град, но сега ќе го разгледуваме од аспект на неговата примена во Република Македонија. За таа цел ќе се осврнеме на процесот на урбанизација во Република Македонија и состојбата која тој ја генерира, ќе ги испитаме аспектите од Националната стратегија за одржлив развој кои се однесуваат на градовите, ќе се задржиме на влијанијата на процесот на децентрализација врз одржливиот развој на градовите, за конечно да го разгледаме градот Скопје и осврт на главните урбани центри во Македонија, според планските региони.

Сепак, најпрво да го дефинираме поимот град во македонски контекст. Според Законот за територијална организација (Република Македонија (2004) град е *„населено место што има повеќе од 3000 жители, има развиена структура на дејности, а над 51% од вработените се надвор од примарните дејности; има изградена урбана физиономија со зони за домување, стопанство, рекреација и јавно зеленило, плоштад, изграден систем на улици и комунални служби и претставува функционално средиште на населените места во опкружувањето“*.

7.1. Урбанизацијата и економско-социјалните состојби во РМ

Макроекономската состојба во Република Македонија е стабилизирана во периодот после конфликтот во 2001г. но стапката на раст е сепак под нивото на најголем дел од соседните земји во Југоисточна Европа (Светска Банка, 2006). Во однос на регионалната дисперзија на бруто-домашниот производ Македонија во 2007 година имала вредност од 39.5% што индицира на крупни разлики во развојот на регионите на РМ (вредноста 0% е најдобра и покажува состојба на изедначеност на БДП по региони). Населението во Македонија сеуште во голем дел зависи од приватните трансфери на финансиски средства од странство каде спаѓаат и трансферите на мигрантите кон нивните семејства – тој дел изнесува околу 18 % од Бруто домашниот производ (исто) што воопшто не е за занемарување (според истиот

извор, овој процент во Албанија изнесува 15%). Невработеноста во Македонија веќе со децении е стандардно над 30 % , а стапката на сиромаштија се движи околу 29% (Државен завод за статистика на РМ, 2010).

Процесот на урбанизација не заостанал во Република Македонија. Иако тој процес започнал уште при крајот на деветнаесеттиот век најизразен бил во времето после Втората светска војна. Паралелно со процесот на индустријализација кој бил еден од најважните процеси во социјалистичкиот систем на поранешна Југославија и несоодветната политика на селото, населението масовно се населувало во градовите во потрага по подобра егзистенција. Историското движење на стапката на урбанизација во Македонија не е лесно да се следи поради честите промени на територијалната организација и начинот на регистрација на пописите на населението (каде не секогаш се правела разлика помеѓу урбани и рурални жители). Но, според анализите кои ги правела канцеларијата на УН во Македонија урбаната популација се зголемила повеќе од вкупната популација. Постои процена дека во 2008 таа стапка била 65% и се смета дека до 2020 година ќе се зголеми на 78% со што ќе се доближи до просекот на ЕУ (Светска Банка, 2006). Градот Скопје доминира затоа што во него е алоцирана една третина од вкупното урбано население во земјата, а после него следат само четири други градови кои надминуваат 80.000 жители и тоа Битола, Гостивар, Куманово и Тетово (исто). Тоа е феноменот што Ацески (2012) го нарекува „*Скопје и остатокот на Република Македонија или Скопје и македонската пустина*“ (стр.4) . Понатаму, други демографски фактори кои влијаат врз интензивноста и обликот на урбанизацијата се и најновите тенденции во скучувањето и прекинувањето на бракови и типот на домување што произлегува како резултат на тоа. Имено, во студијата на Светска банка (2006) се бележи дека има континуиран пораст и на бројката на нови бракови, но и на бројот на разводи што доведува до зголемена побарувачка за објекти за домување, што секако треба да се вклопи во системот на планирање на развојот на градовите. Сличен фактор е и стареењето на населението што треба да асоцира вложувања во транспортниот систем на градовите и услугите за стари и изнемоштени лица.

Според Ацески (2012) урбанизацијата во Република Македонија во последниов половина век ги има следниве карактеристики:

- Концентрација на населението во големите градови без формирање на соодветна урбана мрежа;
- Отсуство на континуитет во формирање на урбаната хиерархија;
- Големи социјални разлики меѓу селското и градското население и населби.

Ацески (исто, стр.4) заклучува дека процесот на урбанизација на градовите во Македонија има „*карактеристики на хиперурбанизација со изразити централистички тенденции кои се насочени (во минатото многу поизразено) претежно кон развојот на Скопје и кон неколку поголеми градови.*“ Тој смета дека поради отсуството на преодни форми на населби меѓу градот и селото само се интензивира урбанизацијата, а дека на таа се додаваат ефектите на де-факто деаграризацијата која сеуште се случува (затоа што со децении наназад се запоставува развојот на селската инфраструктура). Таквата состојба ги произвела следните состојби:

- Невработеност;
- Недостиг на станови и пораст на цената на становите;
- Нерешени урбанистички прашања, особено во периферните делови на градовите, и
- Појава на субстандардни живеалишта и населби (Ацески, 2012).

Еден исто толку важен процес кој како дополнителен ефект се надоврзува на процесот на урбанизација е транзицијата. Како и во останатите аспекти на македонското општество, ефектите од долгата и нејасна транзиција се одразија и врз развојот на градовите. Како што констатира Ацески „*Опит впечаток е дека градот во транзиција е опасно загрозен од владејачките елити кои вешто ја користат ерозијата на правниот систем и моралните вредности, за да ги задоволат сопствените апетити за брзо богатење*“ (2012, стр.10). Тоа важи и за македонската урбанизација и градови – транзицијата се огледува во нив преку честото и нетранспарентно менување на деталните урбанистички планови, недостаток на учество на граѓаните и другите сектори при донесувањето на одлуки во врска со урбанистичките решенија, напливот на дивоградби кој се слуши токму после независноста на државата и општото непознавање и отсутност на примена на светски урбанистички стандарди.

Друг специфичен момент при размислувањата за одржливиот развој на македонските градови е мултиетничноста, која е присутна кај поголемиот дел од нив. Иако историски мултиетничноста се сметала за богатство на македонските населби, конфликтот во 2001 година покажа дека се потребни унапредувања на меѓусебните односи. Како резултат на Охридскиот договор од 2001 се интензивира процесот на децентрализација, а следеше и нова територијална организација од 2004 година. Тоа резултира со 21 од 84-те македонски општини да имаат немакедонско етничко мнозинство. Бројни се придобивките од Охридскиот договор за унапредувањето на демократијата и унитарноста на Република Македонија, но кога се стигнува до моментот на територијалната организација присутни се и критики дека *„...низ системот на територијална организација обезбедени се можности за етничките политички партии, и македонски и албански, за зголемена моќ преку зголемување на нивниот „пазарен удел“ во локалните самоуправи. Како резултат на тоа, овој политички пристап води кон повисоко ниво на сегрегација помеѓу етничките заедници.“* (Cresci V, Ymeri B. 2010). Ацески тоа го опишува како живот на „град во градот“ каде *„... секој го живее сопствениот живот, судирите се ретко етнички обоени, контактите меѓу припадниците на посебните групи се ретки, формални, неизбежни и нужни во рамките на институциите, но не и во секојдневниот живот“* (исто, стр.13). Токму овој момент на етничка сегрегација е едно од клучните прашања од социјалниот аспект на одржливиот развој специфичен за градовите во Република Македонија.

Веќе споменавме дека стапката на невработеност на ниво на РМ редовно се движела над 33% во последниве децении а приближувала и кон 40% (Државен завод за статистика на РМ, 2010). Но анализата на Светска банка покажува дека невработеноста е особено „тврдоглава“ појава во урбаните подрачја на РМ. Тука се тврди дека во однос на своите соседни, РМ е единствената земја каде се јавува зголемување на бројот на урбани сиромашни луѓе во однос на рурални сиромашни (2006). Тоа покажува дека миграциите од село во град не ги решаваат проблемите на луѓето и дека градовите во РМ не можат да го решат овој проблем. Би се очекувала обратна ситуација, затоа што пазарите на трудот кои се поразвиени во градовите и полесниот пристап до услуги и образование во градот вообичаено значат полесен пристап до работа.

7.2. Национална стратегија и врска со градовите

Во услови на толку бавен и би рекле мачен развој кој го живее Македонија во последниве децении, на прв поглед би се чинело дека нема место за дискусии за одржлив развој на земјата и на градовите. Сепак, одржливиот развој во Македонија не е непозната тема. Кај нас постојат доста активности во насока на подигнување на свеста и имплементирање на акции од областа на одржливиот развој, но ентузијазмот на тоа се чини дека претежнува кај граѓанскиот сектор и организации. Се разбира дека и властите (и централни и локални) превемаат бројни активности во оваа насока, меѓу кои е и Националната стратегија за одржлив развој донесена во јануари 2010 година од страна на Владата на РМ, а по предлог на Министерството за животна средина и просторно планирање (Министерство за животна средина и просторно планирање, 2010). Изготвувањето на оваа стратегија е дел од напорите на Македонија за приклучување кон имплементацијата на Стратегијата за одржлив развој на Европската Унија, но и кон светското движење за одржлив развој. Стратегијата дефинира шест стратешки области за одржливиот развој на РМ и тоа:

- Политики и правна рамка
- Животна средина:
- Енергија:
- Рурален развој:
- Социјални прашања: и
- Мали и средни претпријатија (МСП), инфраструктура и транспорт (ИТ) и индустрија (И).

Стратегијата пред сè содржи дијагноза на состојбата со одржливиот развој на РМ во која се констатира дека РМ избилува со природно и културно наследство, но не постои свест, разбирање и залагање за одржливиот развој. Се констатира високо ниво на невработеност и потреба од подобрување на стратешкиот пристап за развој на здравството и образованието, делови од енергетиката и земјоделството, како и во туризмот, кој претставува сектор со голем потенцијал. Дијагнозата бележи и потреба од подобрување во областа на управување со водите и цврстиот отпад, како и значително подобрување на железничката и патната мрежа, стимулирање на индустрискиот развој и можеби најкомплексното прашање на управувањето. Имено во Стратегијата се забележува дека постои *„Потреба од сеопфатен организациски развој и институционално зајакнување во сите сфери на јавниот живот, вклучувајќи креирање*

на политики, подготовка на правна и регулаторна рамка, стратешко планирање, администрација, мониторинг и спроведување“.

Стратегијата ги идентификува и главните препреки за постигнување одржлив развој во Република Македонија и тоа:

- Недоволно разбирање, свест и посветеност на концептот и принципите на одржлив развој;
- Нецелосно развиена рамка за поддршка на политиката за одржлив развој;
- Нецелосно развиена правна и регулаторна рамка за поддршка на одржливиот развој;
- Слаб капацитет за меѓусекторски и интегриран пристап потребен за постигнување одржлив развој;
- Слаб капацитет за стратешко работење засновано на одржлив развој - планирање, администрирање и спроведување.
- Недостаток од домашни и странски фондови за поддршка на проекти и активности за одржлив развој, како и недоволна поддршка на банкарскиот сектор на проекти за одржлив развој.

Стратегијата за одржлив развој на РМ предвидува реализација во три фази и во секоја од нив остварување на соодветната краткорочна, среднорочна и долгорочна цел, и тоа:

- прва фаза до 2010 година, наречена Фокусирање при која се планира започнување на преговорите со ЕУ и низ тој процес ставање на одржливиот развој во фокусот на активностите, затоа што примената на принципот на одржлив развој во многу се гледа како процес кон доближување кон европските стандарди во клучните шест области. *Во оваа фаза треба да биде постигната краткорочната цел зацртана со Стратегијата, а тоа е почеток на преговори со ЕУ и позитивно оценет напредок од страна на ЕУ во однос на примената на одржливиот развој;*
- втората фаза се предвидува да трае од 2010 до 2015 година, со наслов Созревање и означува созревање на јавниот, економскиот и приватниот сектор во насока на одржливиот развој. Во оваа фаза би се имплементирале пилот и демонстрациски проекти за да се постават трасите за реструктурирање на секторите кон одржлив развој. *На крајот на оваа фаза треба да се оствари среднорочната цел Македонија да*

е членка на ЕУ и нејзиниот напредок кон одржливост да биде позитивно оценет од страна на ЕУ;

-третата фаза на стратегијата се однесува на периодот 2015 до 2030 година и носи име Имплементирање. Во оваа фаза се предвидува посеопфатна селекција и имплементација на различни проекти, со што повеќе вклучени чинители. Во оваа фаза, т.е. до крај на 2030 година треба да се постигне целта Македонија да биде меѓу првите 20 најодржливи земји во ЕУ и меѓу првите три во регионот.

Со оглед на тоа дека веќе е јасно во актуелниот момент дека преговорите за членство во ЕУ ќе се одложат на некое време, очигледно дека и фазите на примена на стратегијата ќе треба да се прилагодат на динамиката на напредувањето кон ЕУ. Но, важно е да се наоѓаат начини за имплементација на проектите од областа на поддршката на одржливиот развој, т.е. да не се дозволи застојот во евро-интеграцијата да го задржи и одржливиот развој на земјата.

Доколку низ Стратегијата ја побараме улогата на локалните власти и градови во нејзината примена и ги испитаме улогите кои се предвидени за нив, ќе констатираме дека уште во првиот водечки принцип за имплементација на Стратегијата е предвидено Владата да има иновативна, поддржувачка и водечка улога во однос на општините и приватниот сектор, кои пак имаат оперативна улога во остварувањето на одржлив развој во Република Македонија. Тоа се толкува како една констелација на улоги и позиции каде Владата ќе ги донесува стратешките насоки и потребните закони за нивна реализација, а дека општините и приватниот сектор оперативно ќе ги извршуваат. Тоа е централистички пристап на спроведување на политики и реформи од горе-надолу и парадоксално, не е во духот на одржливиот развој и партиципативното одлучување. Секој проект од оваа Стратегија во крајна линија ќе треба да се спроведе на некоја локација која припаѓа на територијата на некоја општина и треба да биде адекватен на локалните услови, потреби и специфичности. Но, таква хармонија може да се постигне единствено со давање на поактивна улога на општините во процесот на планирање. Исто така, Стратегијата не зела во предвид дека градовите во Македонија изготвуваат сопствени стратегии за развојот кои се специфични за нивното поднебје и услови. Во тој поглед останува отворено прашањето до кој степен општинските стратегии се компатибилни со националната и какви интеракции ќе произлезат од разликите помеѓу стратегиите. На оваа дискусија сакаме да надоврземе уште еден

аргумент во однос на приближувањето кон ЕУ. Имено, главна нишка на Стратегијата е евроинтеграцијата на РМ. Притоа, треба да се земе во предвид дека законите и стандардите кои притоа ќе се наметнат ќе треба крајно да се имплементираат на локално ниво и општините ќе бидат крајните одговорни субјекти за нивно реализирање. Токму тоа треба да значи и посилна улога на општините уште во процесот на планирање на одржливиот развој а и зајакната консултативна улога при самите преговори.

7.3. Процесот на децентрализација и одржливиот развој на градовите

Еден од најсуштинските општествени процеси кои се случуваат во Република Македонија во последните петнаесетина години е процесот на децентрализација на власта и уредувањето на локалната самоуправа. Причините поради кои овој процес е толку важен се повеќекратни: поквалитетно ниво на демократија, субсидијарност, европска интерграција, промоција на етничка рамнотежа и соживот на заедниците итн. Но, децентрализацијата е предуслов и за севкупниот економски развој, а се стреми кон оспособување на локалните заедници ефикасно да ги решаваат своите проблеми, подигање на нивото на инволвираност на граѓаните и другите чинители во раководењето со локалните прашања, зголемување на транспарентноста, одговорноста и намалување на корупцијата. Моделот на нашата децентрализација во текот на овие петнаесетина години беше многу дискутиран во јавноста, особено како процес чија главна цел е успешна имплементација на Охридскиот рамковен договор, притоа запоставувајќи го фактот дека силна локална самоуправа е клучен европски стандард и промотор на принципот на субсидијарност. Се прават споредби со различни земји, но честопати се заборава да се каже дека моделот на нашиот модел на локална самоуправа е направен според европскиот стандард, а тоа е Европската повелба за локалната самоуправа, донесена од Советот на Европа и ратификувана во нашата земја како негова членка.

Во Законот за локална самоуправа од 2002 година, во чл. 22 (Република Македонија 2002) се наброени надлежностите за кои општините во РМ се предвидува да бидат надлежни. На таа листа од 11 надлежности нема да го најдеме одржливиот развој на општините како таков, но ќе најдеме надлежности кои по својата природа спаѓаат во доменот на одржливиот развој, а тоа се:

- Урбано и рурално планирање;
- Заштита на животната средина;
- Локален економски развој;
- Комунални активности (вклучувајќи: водоснабдување, третман на отпадни води, собирање и третман на тврд отпад, греење и конструкција на патишта);
- Култура;
- Спорт и рекреација;
- Социјална добросостојба и заштита на деца;
- Образование;
- Здравствена заштита;
- Заштита на граѓани;
- Противпожарна заштита.

Тоа значи дека со процесот на децентрализација општините го имаат правото да го планираат и управуваат со својот одржлив развој. Но, кај нас, веројатно поради слабата економска состојба, предимство во размислувањето кога се споменува некој тип на развој на локално ниво има локалниот економски развој. Како парадигма развојот се гледа исклучиво како економски напредок и зголемување на нивот на благосостојба на граѓаните. Тоа се огледува и во националните документи како на пример Програмите за спроведување на процесот на децентрализација кои зборуваат за локален економски развој, но и од стратешките документи и активности на општините каде исто така фокусот е ставен пред сè на економијата. Изразите одржлив развој на градовите или одржливи градови се сеуште далечни за нашите власти, а тоа подетално ќе го елаборираме во следните поглавја.

Во рамките на ова поглавје сакаме да ги прикажеме заклучоците до кои дошол мониторингот на перформансите на општините извршен од страна на невладиниот сектор (Центар за развој на локална демократија, 2011, и 2011a). Еден од нив е дека дури ако го следиме само локалниот економски развој како таков (и како релевантен дел од одржливиот развој), таа област *„покажува најслаби перформанси на децентрализацијата во однос на другите надлежности на општините“*. Понатаму, се заклучува дека централната власт многу малку ги помага општините во ЈЕР преку директни мерки (пример, капитални инвестиции во комуналната инфраструктура, мерки за подобрување на вработувањето, итн). Од друга страна, иако општините се

доволно запознени со националните развојни планови на централно ниво, сепак не се доволно моќни да допринесат во што поуспешно реализирање на истите (исто). Ова го истакнуваме како состојба која треба да се има во предвид кога се планира имплементацијата на Националната Стратегија за одржлив развој во Република Македонија и како дополнување на нашите аргументи дека општините треба да бидат поинтензивно вклучени многу рано во процесот на планирање, а не да се гледаат само како оперативни спроведувачи на одржливиот развој. Тоа пред сè затоа што треба да се задоволат некои основни услови и да се зајакнат нивните капацитети пред да им се даде операционализацијата на општините. Во таа насока да споменеме и анализираме уште неколку констатации:

- Капиталните инвестиции и нивното добро планирање се клучни за одржливиот развој затоа што самата природа на принципот на одржливост значи долгорочно размислување. Но, нашите општини покажуваат слаби резултати во однос на повеќе годишното планирање за капитални инвестиции. Имено само 25% од општините (2009) или 30% (2010), имале изработено планови за повеќегодишно планирање на капиталните инвестиции, кои се соодветно поткрепени и со конкретни буџетски алокации за нивна примена (Центар за развој на локална демократија, 2011a);
- Одржливиот развој на ниво на град, како што видовме во претходните делови на овој труд бара соодветен капацитет на администрацијата, а пред сè еден интегрален пристап кон проблемот со креирање на интеракции и врски помеѓе еколошките, економските и социјалните аспекти на одржливиот град. Во нашите урбани општини вообичаено има максимум еден вработен кој се грижи за образование, редовно има одделение или сектор за урбанизам, многу ретко има одделение за енергетска ефикасност, но постои одделение за животна средина. Дали е ваквиот организациски капацитет доволен за примена на концептот на одржлив град е прашање кое треба подетално да се разгледува.
- Во таа насока да истакнеме дека следењето на перформансите на општините покажало дека државните службеници сметаат дека имаат доволно капацитети за изработка на локални стратешки развојни документи и нивна имплементација. Меѓутоа, бројот на постоечки развојни документи

од разни области во општините сугерираат спротивен заклучок (Центар за развој на локална демократија, 2011a);

- Претходно споменавме дека партнерствата се многу важен аспект од примената на концептот на одржлив град. Но, констатирано е дека не постои доволна заинтересираност на локалните власти, или во најмала рака недоволна евиденција, за реализација на проекти преку формата на Јавно-приватно-партнерство, а уште помалку за стратешки партнерства со невладиниот сектор;
- Како важен аспект на одржливиот град е транспарентноста и отчетноста на локалната администрација при спроведувањето на процесите. Кај нас, иако напредокот на тоа поле од 2002 годна наваму е огромен, сепак, споредено воспоставените стандардни практики и оние во земјите на ЕУ се констатира дека „Со мал дел на исклучоци, активностите поврзани со транспарентното и отчетно работење на општините најчесто се само формални, а не и суштински. Општините добиваат многу малку барања за достапност на информациите од јавен карактер, што укажува на фактот дека граѓаните многу малку се запознаени со инструментите и можностите за пристап до информациите од јавен карактер“.

Да заклучиме со тоа дека процесот на децентрализација има големо и силно влијание врз примената на концептот на одржливи градови, затоа што со него градовите во РМ ги добија неопходните правни основи, а делумно и човечки и финансиски ресурси за да го применуваат овој концепт. Потребна е повисока свест и повисоко ниво на соработка при превземање на национални иницијативи за одржлив развој кои треба локално да се имплементираат, затоа што сите урбани општини имаат воља, но само неколку од нив имаат и капацитет самостојно, со сопствени ресурси да применуваат еден ваков комплексен процес. Кај нив главен проблем е неможноста целосно да се реализираат активностите и проектите кои се планирани во стратешките документи. Исто така, голем недостаток е и непостоењето на утврден систем за мониторинг и евалуација со кој би се мерела и оценувала реализацијата на стратешките локални развојни документи.

Во продолжение ќе разгледаме како концептот на одржлив град е применет на ниво на градот Скопје, а потоа и кај главните урбани центри на нашите плански региони.

7.4. Скопје на патот кон одржливоста

Скопје е центарот на нашата држава каде се слеале преку половина милион граѓани или околу 25% од вкупното население на државата (Државен завод за статистика 2002). Скопје е најголемиот произведен, потрошувачки и образовен центар на РМ и несомнено има највисока стапка на раст споредено со останатите 33 градови во републиката. Прашањето кое пред нас се поставува е каков е тој раст и развој и во колава мера Скопје практикува методи на одржлив град. Одговорот е дека Скопје има елементи на одржлив град, но тие се спорадични и се спроведуваат без доволна координација во планирањето, без интегрален пристап и план за одржлив развој.

Неизбежно е да се споменат четири клучни моменти од развојот на Скопје во последниов век:

Првиот момент е земјотресот во 1963 година кога Скопје беше целосно разрушено и светските и националните напори за негова реизградба и ревитализација која на некој начин и се постигна до крајот на седумдесеттите години од дваесеттиот век;

Вториот битен момент за Скопје е транзицијата и урбанистичкиот хаос и самоволие, културното уназадување, социјалната и етничката поделеност кои се појавија како нејзин нус-производ на преминот на новиот милениум. Ацески (2012, стр.84) забележува дека *„грамот се развивал спротивно на некои начела на одржливост, за што говори состојбата на поделеност во однос на повеќе параметри од кои највидливи се социјалната и етничката – два елементи кои во секое време можат да го пореметат нормалниот тек на развојот.“* Ако појдеме од тоа дека од социо-културен аспект *„грамот сам по себе претставува симболика, сплет на елементи на културата, архитектурата, уметноста но и елементи кои го формираат секојдневниот живот.,* (исто, стр.91), можеме да заклучиме дека Скопје има колеблив градски идентитет, поставен на удар на интересите на бизнис елитите во однос на својата урбанистичка форма и карактеристики, во комбинација со влијанијата на политичките елити и нивните идеологии. Граѓаните на градот и нивните интереси

како да останувале потиснати зад овие две главни струи на влијание веројатно затоа што нивните реални потреби и очекувања од градот биле тешко да се вкопат во оние на бизнисот и политиката.

Третиот клучен момент за Скопје е поврзан со системот на владеење со градот. Скопје има десет општини во својот состав, од кои некои опфаќаат и рурални предели. Сите тие општини имаат свои градоначалници кои заедно со Градоначалникот на Скопје го управуваат градот преку Координативното тело на градоначалници. Надлежностите се поделени, или подобро речено расцепкани помеѓу градот и општините и системот на управување може непречено да функционира само при совршена политичка комбинација на градоначалниците (не заради квалитетот на градоначалниците како такви, туку заради степенот на политизација на градоначалничките функции). Тоа доведува и до расцепкана одговорност за состојбите. Резултатот од сето тоа е дискутабилен, но анализите говорат дека урбанистичкиот простор е упропастен за еден подолг временски период. (Ацески, 2012, стр.27)

Четвртиот клучен момент за Скопје е проектот „Скопје 2014“. Веројатно е премногу рано за научни заклучоци и очекуваме историјата да биде најголемиот судија за оправданоста и естетиката на овој проект, како и неговото влијание врз идентитетот на градот и на неговите граѓани. Веројатно нема да бидат занемарливи ни социјалните и економски ефекти од неговата имплементација. Она што од денешна перспектива може да се констатира како негова фалинка се две нешта: недостаток на партиципативно одлучување по истиот и нетранспарентен процес на негово планирање и имплементација. Имено, граѓаните како носители на животот во градот воопшто не се консултираа во врска со овој проект. Нема јавни докази дека се правело испитување на нивните желби и потреби, нити дека се направиле потребните анализи и студии пред почетокот на имплементација на овој проект. Проектот „Скопје 2014“ на граѓаните им се „продаде“ како готов производ на кој тие мора да се прилагодат. Дури и според современите принципи на маркетингот за комерцијални производи овој пристап е погрешен (современиот маркетинг најпрво ги испитува потребите и навиките на потрошувачите), а камоли за еден социјален проект од колосално значење и размери. Во однос на транспарентноста, важни се неколку моменти меѓу кои се цената на проектот и неговиот институционален сопственик. Имено, ретки се оние кои знаат колку точно чини овој проект иако тој се плаќа со народни пари. Исто така, поради

типовите на интеракции помеѓу институциите и информациите кои се достапни за јавноста, останува нејасно кој е институционалниот сопственик на овој проект од кого треба да се бараат информации и отчетност: градот Скопје, општината Центар, Министерството за култура или Владата на Република Македонија. За проект од овие размери имплементиран во 21 век овие два недостатоци се недозволиви.

Од аспект на планирањето, Градот Скопје нема стратегија за одржлив развој како засебен и интегрален документ. Економскиот дел е покриен со Стратегија за локален економски развој, еколошкиот со Локален еколошки акционен план, асоцијалниот спект е покриен со повеќе секторски програми. Овие документи се меѓусебе поврзани и имаат елементи на одржлив развој, но сепак негостига една единствена платформа за развој на градот. Во продолжение да ги разгледаме активностите на градот Скопје во однос на принципите на одржлив град за кои дискутираме во четвртиот дел од овој труд.

Меѓу практиките во Скопје кои одат во насока на примена на принципот на одржлив развој ќе ги споменеме:

- Реновирање на возниот парк на јавното сообраќајно претпријатие и промоција на користење на јавниот транспорт;
- Развој во согласност со природата: жичарница Водно, редовно одржување на градското зеленило, градскиот парк и кејот на реката Вардар;
- Пристојно богат културен живот на градот;
- Солидна соработка на градот со граѓанскиот сектор;
- Одржување и проширување на главните сообраќајници во градот;
- Стратегија за родова еднаквост;

Меѓу практиките во Скопје кои одат во спротивна насока од принципите на одржливите градови спаѓаат:

- Отпадот во Скопје не се селектира и во најголем дел не се рециклира
- Во Скопје постои само еден вид на јавен превоз;
- Мала километража на велосипедски патеки и нивна несоодветна инфраструктура;
- Фаворизација на централната во однос на останатите градски општини;
- Недоволна пристапност на улиците и институциите за лица со попречености;

- Етничка поделеност и слаба општествено-социјална комуникација на двата брега на Вардар;
- Недоволен број на проекти од областа на енергетската ефикасност;
- Променливост на урбанистичките планови и нетранспарентност на постапките за нивни измени;
- Ограничена транспарентност во работата на јавната администрација на градот и општините;
- Дефицит на граѓанско учество при донесувањето на одлуки;
- Проектот „Скопје 2014“ е силна и агресивна интервенција во „духот на градот“;
- Недоволна промоција на користење на обновливи извори на енергија и еко градби;
- Недоволна промоција на одржливо локално производство и потрошувачка;
- Нееднаква инфраструктурна состојба на општинските и градските училишта;
- Недоволна грижа за градската фауна;
- Незадоволителни решенија за движењето на пешаците;
- Силно звучно загадување на градот.

7.5. Одржливиот развој при центрите на планските региони

Доколку ги споредиме нашите градови со карактеристиките на одржливите и карактеристиките на неодржливите градови кои ги елабориравме во првиот дел од овој труд ќе го донесеме единствениот валиден заклучок дали во РМ има и во колкава мера има грижа за одржливиот развој на градовите. Со цел да направиме преглед на ангажираноста на нашите поголеми градови во примената на концептот на одржлив развој, направивме истражување засновано врз информациите кои се достапни на веб-страниците на репрезентативен примерок на 7 македонски градови – центри на планските региони на ниво НУТС 3, и тоа: Куманово, Штип, Струмица, Велес, Битола, Охрид и Тетово. Овие градови без селектирани врз основа на следните критериуми:

- Урбани градски населби според Законот за територијална организација на РМ;
- Застапеност на по еден град од секој плански НУТС 3 регион на РМ;
- Имаат информативни веб-страници.

За секој од овие градови беше направено истражување на следниве прашања:

1. Дали има Стратегија за одржлив развој ?
2. Дали има Стратегија за локален економски развој (ЛЕР)?
3. Дали имплементира проекти од ЛЕР?
4. Дали има стратегија за заштита на околината?
5. Дали имплементира проекти за заштита на околината?
6. Дали има стратегија за енергија?
7. Дали имплементира проекти од областа на промоција на обновливи и алтернативни извори на енергија?
8. Дали има стратегија за социјална еднаквост и заштита?
9. Дали имплементира проекти од областа на социјална заштита?
10. Дали има стратегија за образование?
11. Дали имплементира проекти од областа на образованието?
12. Дали има програма за меѓународна соработка?

Куманово е центар на Северно-источниот плански регион кој претставува најсиромашен регион во државата. Воедно Куманово како општина има најголем број на жители во Македонија и е изразито мултикултурна општина. Куманово има изготвена Стратегија за одржлив развој од 2006-та година. Моментално се работи на обновување на Локалниот еколошки акционен план ,а од областа на заштита на околината се посготвува важен регионален проект – фабрика за топење на црвст отпад. Иако не постои локална стратегија за енергија Куманово имплементира проект за гасификација на градот и има отворена телефонска линија за јавно осветлување. Не постои специјална стратегија за социјална заштита, но во соработка со граѓанските организации градот предава надлежности поврзани со неа на деца со специјални потреби. Куманово има стратегија за образование и редовно имплементира проекти поврзани со училиштата.

Штин е центар на источниот плански регион и е еден од претендентите за деловен центар на источна Македонија. Од областа на ЛЕР стратегија постои, а најзначаен проект е изградбата на карго-аеродром со помош на јавно-приватно партнерство и прекуграничен проект за развој на туризмот. Од областа на алтернативна и обновлива енергијата во најава се проекти и изработена е студија за фарма на вереници, но нема податоци за веќе имплементирани. Немаме податоци за

стратегиите на општината освен за онаа за ЛЕР и Стратегија за млади, но се имплементираат проекти од областа на социјалната заштита (проект за недискриминација) и животната околина (уредување на коритото на реката Пчиња, поставување на колекторски систем). Изработена е и физибилити студија за енергетска ефикасност на средно училиште.

Струмица е центар на југоисточниот плански регион и се наоѓа на плодна рамница на троеѓето на Македонија, Бугарија и Грција што и дава особено поволна местоположба за економски развој. Струмица има стратегија за оржлив развој на градот, т.н Платформа за развој на Струмица 2007-2015. Од областа на ЛЕР има стратегија за зголемување на вработувањето и план за развој на стопанството. Струмица имплементира повеќе проекти од областа на заштитата на околината межу кои најважен е изградбата на пречистителна станица. Од областа на енергијата, изработена е стратегија за енергетска ефикасност, а најголем проект во оваа област е гасификацијата на градот која е во завршна фаза. Во образованието се превзема проект за подобрување на условите во училиштата, а во областа на социјалната заштита значаен е регионалниот центар за рехабилитација од зависности.

Битола е центар на Пелагонискиот плански регион и е град со долга историја и културно наследство. Битола има стратегија за развој која е изработена врз принципите на одржливиот развој, а од областа на економијата има и стратегија за развој на туризмот и план за вработување. Проект во кој влеваат надеж е индустриската зона „Жабени“, но не е познато дали нејзиното планирање ги вклучило принципите на т.н. зелени економии. Специфично за развојот на Битола во овој момент е проекцијата и изградбата на нова резиденцијална област на местотот на поранешната касарна, но во нејзината промоција не стојат податоци кои навестуваат еко-елементи на населбата или воведување на иновативни архитектонски и енергетски форми.

Велес е центар на Варадрскиот регион каде е и најголем град. Велес е специфичен по изразено добрата соработка со граѓанските организации, особено на полето на социјалната заштита и екологијата. Велес има изработено планови од социјална заштита кои спаѓаат во акциите за локализација на Агенда 21. Од особено значење е проектот кој се работи во партнерство со УН Хабитат за социјално домување.

Охрид како центар за југозападниот регион е карактеристичен по своето енормно живо и културно градско наследство поради што е еден од градовите под заштита на УНЕСКО. Охрид има изготвено стратегија за одржлив развој во 2007 година. Постои и Стратегија за развој на туризмот. Од областа на животната околина Охрид е карактеристичен по тоа што има изготвено план и програма за намалување на бучавата, а спроевдува и проекти за заштитата на Охридското езеро. Охрид има стратегии за социјална заштита, а во тек е изготвувањето на стратегија за образованието.

Тетово е центар на Полошкиот регион и мултикултурен и мултиетнички град. Тетово особено вложува во развојот на малите и средни претпријатија во својата околина. Од областа на заштитата на животната околина актуелен е проектот – јавно-приватно партнерство за собирање на отпад. Тетово имплементира и проекти за заштита на Шар планина која спаѓа на територијата на општината и која е богато природно градско наследство. Во тетово е изработен еден од првите акциони планови во РМ кои се однесуваат на заштита на лицата со хендикеп, а се применува и родово сензитивно буџетирање.

Во продолжение презентираме сумарни резултати од оваа кратка анализа на практиките на одржлив развој низ републиката, симболички прикажани во Табелата бр. 1. Можеме да видиме дека кај 4 од 7 градови постои стратегија за одржлив развој иако при проучувањето на документите може да се заклучи дека доминира економскиот аспект на развојот, иако не се запоставени и социјалниот и еколошкиот дел. Битно е дека скоро сите овие градови спроведуваат проекти од областа на социјалната заштита и образованието. Обновливите извори на енергија не се најзастапени, но имаме два големи градови кои воведуваат комплетна гасификација на своите домаќинства, со што применуваат одржлив пристап кон задоволување на потребата за енергенси. Во областа на заштитата на околината, постојат и стратегии и примена на практични проекти, од кои најзначаен е проектот во подготовка за изградба на регионална фабрика за топење на цврстиот отпад во Куманово. Дополнителен заклучок од анализата на интернет страниците е дека сите градови имплементираат бројни проекти од областа на заштитата на културното наследство, а негуваат и бројни локални културни манифестации во што предничи градот Битола. Битола е единствена

која подготвува и проект од областа на јавниот транспорт т.е. се подготвува за воведување на бесплатен јавен превоз.

Прашање	Куманово	Штип	Струмица	Битола	Велес	Охрид	Тетово
Стратегија одржлив развој	•		•	•		•	
Стратегија ЈЕР	•	•	•	•	•	•	•
Проекти ЈЕР	•	•	•	•	•	•	•
Стратегија околина	•					•	
Проекти околина	•	•	•			•	•
Стратегија енергија			•				
Проекти енергија	•		•				
Стратегија социјала				•	•		•
Проекти социјала	•	•	•	•	•	•	•
Стратегија за образование	•				•		
Проекти образование	•	•	•		•		•
Стратегија за меѓународна соработка	•						

7.6. Заклучни белешки

Констатираме дека во Република Македонија постои потреба од развивање на интегриран пристап во креирањето на политиката на одржлив развој и на локално ниво и на национално ниво. Моментално не постои соодветно буџетско планирање за оваа намена, има мал капацитет за креирање на политики од оваа област и нема доволни инвестиции за изградба на потребните капацитети. Воедно, констатираме дека постои ниска свест за одржлив развој и отсутност на концептот во многу од постојните стратешки документи. Така, анализите правени за изработка на Националната стратегија за одржлив развој на РМ забележале една клучна, но хронична “фалинка“ во нашиот систем, а тоа е дека основна институционална поставеност и легислатива

постојат во голем број сектори, но со ограничен потенцијал на институциите и дека главен проблем е имплементацијата.

Процесот на децентрализација им ги дал потребните овластувања на општините за примена на концептот на одржлив развој на локално ниво. Повеќето градови во РМ почнуваат да приемнуваат некои принципи од овој концепт, но тоа е во зародишна форма. Нашите градови имплементираат доста проекти кои можат да се стават под капата на одржливиот развој но веројатно има многу повеќе аспекти кои за нив остануваат непознат терен, како на пример: стимулирање на локално производство за локални потреби, стимулирање на еколошка економија, примена на зелени јавни набавки, обезбедување на локални социјални услуги, организирана и испланирана меѓународна соработка, примена на странски искуства итн.

8. ЗАКЛУЧОК

Градот кој не промовира одржлив развој се доведува во опасност да не се развива. Тоа е така затоа што во концептите на развој се испреплетуваат неколку процеси меѓу кои поважен е урбанизацијата или транзиција на граѓаните од рурално во урбано општество. Имено, во 1800 г. само 3% од населението живеело во градовите, а Лондон со население од милион жители бил најголемиот град на светот. Во 2000 г. 47% од населението живеело во урбани населби, а веќе во 2007 година овој процент надминал 50% (ОН, 2007). Се предвидува дека до 2050 г. овој процент ќе надмине 70%, што значи дека урбаното население во 2030г. ќе биде 5 милијарди, а во 2050 6,4 милијарди луѓе (UN – HABITAT, 2008). Градовите мора да се подготвуваат за тие нови времиња, а концептот на одржлив град е еден од начините за подготвен дочек на иднината. Тоа важи и за европските, а и за мекдонските градови.

Одржливиот град е град по мерка на човекот – сегашниот и идниот. Одржливиот град е трајна творба и тоа не само во поглед на достигнувањата, туку и во поглед на потенцијалите и ресурсите – тие мора да се зачувуваат за идните генерации. Одржливите градови не се планираат врз основа на шаблонизирани решенија, туку секој план за одржлив град е оригинално и уникатно уметничко дело со синергична испреплетеност на човекот, општеството и животната околина. Одржливиот град е уникатен концепт и затоа што вклучува дизајн на развојот на градот според сопствените димензии и потреби и со нагласено граѓанско учество. Концептот на одржлив град нуди еден поширок концепт на локална демократија каде се слуша гласот и се почитува моќта не само на идните генерации граѓани, туку и гласот на природата, духот на општеството и на времето кое се движи напред.

Во литературата постојат доста обиди за дефинирање на принципите на одржливиот град но она што е заедничко за сите овиевидувања е дека:

- Одржливиот градот се развива во согласност со природата каде е сместен и со која е опкружен и се грижи за постигне хармонична интеракција со неа;
- Одржливоста како принцип се интегрира во сите системи на работа и управување на градот;
- Одржливиот град стимулира видоизменување на локалната економија и потрошувачка и тежнее кон локално задоволување на потребите за стоки и производи;

- Одржливиот град се грижи за луѓето, стимулирајќи комуникација и доближување на различните социјални слоеви, а особено ги зема во предвид маргинализираните и малцинските групи на население;
- Одржливиот град има силна културна димензија и богат културен живот;
- Одржливоста значи грижа за зачувување на „духот на градот“, внимавајќи на традициите, но истовремено видоизменувајќи се според импулсите на современото; и
- Одржливиот град има администрација која работи интерактивно со граѓаните и го стимулира граѓанското учество на разновидни начини.

Администрацијата на одржливиот град се занимава со дејности меѓу кои е раззеленување на градот и градската природа, енергетска ефикасност и повторно користење на енергијата, грижа за атмосферски промени и квалитет на воздухот, планирање на транспортот и управување со сообраќајот со вклучување на иновативни и неинвазивни форми на транспорт како и умна употреба на земјиштето и урбанистичка форма. Домувањето и развојот на локалните заедници се на централно место, а се промовира и одржлив локален економски развој со промовирање на „зелени“ економии, мали и средни претпријатија и употреба на знаењето како ресурс.

Процесот на визионирање на одржливиот развој на градот е клучен во трансформацијата кон одржливи градови, а граѓанското учество во него е централно. Заради успешно трансформирање локалните власти треба да ги користат инструментите кои им стојат на располагање: стратегиите и плановите за одржлив развој, политиките кои ги донесуваат како поддршка на тие стратегии и партнерствата кои ги склучува градот за полесна имплементација на тие политики. Примената на овој концепт секако има многу предизвици, поради што скептиците критикуваат дека одржливиот град е само утописка идеја. Еден од тие предизвици е свеста – кај граѓаните и кај администрацијата дека долгорочните ефекти се повредни од краткорочните богатства.

Ситуацијата во Европа е адекватна на теоретските модели за одржливи градови. Европските градови имаат свои заеднички карактеристики но и регионални специфичности и разлики. Сепак, заедничко е дека имаат потреба од одржлив пристап кон својот развој и тие веќе и го применуваат. Во тоа голема улога игра и самата Европска унија иако таа нема директни надлежности над градовите. Одржливиот

развој е поставен како една од клучните цели на Унијата и таа го признава значењето на одржливите градови и ги гледа одржливите заедници како катализатори на подобриот живот за сите граѓани. Европа гради стратешки пристап кон одржливоста и веќе се работи на стратегиите Европа 2020 и Европа 2050, каде принципот на одржливост е поставен во срцевината. Главната стратешка идејата во ЕУ е развој базиран на економија која се развива врз знаење и иновации, која ефикасно ги користи ресурсите, која е конкурентна и „зелена“ и која генерира високо вработување, социјална и територијална кохезија. Битно е дека при градењето на тие стратегии градовите се важен фактор кој се зема во предвид.

Европските градови имаа свои стандарди за одржливост олицетворени во десетте обврски од Алборг. Тие се патоказ за сите европски градови на патот на својата трансформација во одржливи градови и се специфични и практични принципи според кои европските градови се движат кон одржливост.

На случајот на Виена видовме дека отворената администрација и развој темелен на знаење се клучни фактори за имплементација на концептот на одржлив град. Администрацијата која успеала да размислува свежо и напредно и секогаш да биде во чекор со времето и духот на своите граѓани е носител на одржливиот град. Потребно е градската администрација мисли слободно и да внесува креативност во решавањето на проблемите. Неопходно е градење на синергии со надворешни специјалисти, партнерства со други јавни, приватни и граѓански организации. Од Виена научивме дека треба многу да се инвестира во иновации кои потоа се имплементираат за решавање на проблемите на градот.

Овие констатации одат во насока на потврда на хипотезата која ја поставивме во ова истражување дека: *Властите на урбаните центри во Европската унија и организите на Европската унија се силно заинтересирани за примена на концептот на одржлив развој на градовите и неговата имплементација ја планираат и спроведуваат систематски и сеопфатно.*

Во однос на Република Македонија дефинитивно постои потреба од развивање на интегриран пристап во креирањето на политиката на одржлив развој и на локално ниво и на национално ниво. Моментално не постои соодветно буџетско планирање за оваа намена, има мал капацитет за креирање на политики од оваа област и нема

доволни инвестиции за изградба на потребните капацитети. Воедно, констатираме дека постои ниска свест за одржлив развој и отсутност на концептот во многу од постојните стратешки документи. Клучна, но истовремено и хронична “фалинка“ во нашиот систем е дека основна институционална поставеност и легислатива постојат во голем број сектори, но со ограничен потенцијал на институциите и затоа главен проблем е имплементацијата.

Процесот на децентрализација им ги дал потребните овластувања на општините за примена на концептот на одржлив развој на локално ниво. Повеќето градови во РМ почнуваат да приемнуваат некои принципи од овој концепт, но тоа е во зародишна форма. Нашите градови имплементираат доста проекти кои можат да се стават под капата на одржливиот развој но веројатно има многу повеќе аспекти кои за нив остануваат непознат терен, како на пример: стимулирање на локално производство за локални потреби, стимулирање на еколошка економија, примена на зелени јавни набавки, обезбедување на локални социјални услуги, организирана и испланирана меѓународна соработка и примена на странски искуства итн.

И покрај тоа што македонските градови се борат со егзистенцијални проблеми на своите граѓани и се борат за било каков развој, предупредуваме дека тоа не треба да се прави по било која цена, или поточно – по цена која е многу пати повисока. Паметниот одржлив развој значи вложување на ресурсите во инвестиции кои значат штедење како на пример вложување во зелена енергија која на долг рок е поевтина и поздрава, која носи чист воздух и здрава планета. Сметаме дека за Македонија не е рано да се мисли на одржлив развој, туку напротив ова е точно време кога преку принципот на одржливост градовите можат да генерираат еколошки чист, хуман и долгорочен развој, за почит од идните генерации на граѓани.

9. РАБОТНА БИБЛИОГРАФИЈА И ЛИТЕРАТУРА

- Ацески И.** (1997), *Развој на урбаните центри во Македонија*, ИСПП, Скопје.(коавтор)
- Ацески И.** (2000), *Социјална Екологија*, Скопје, Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
- Ацески И.** *Градот – Знаци во времето и просторот*, Скопје, Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
- Ацески И.** *Човекот и градот*, Скопје, Филозофски факултет, Универзитет „Св. Кирил и Методиј“
- Ацески И.** (2012), *Социо-просторни и социолошки перспективи на развојот на Скопје*, Генерален урбанистички план на Скопје
- Бек У.** (2003), *Што е глобализација?*, Скопје, Тера Магика
- Борхарт К.Д.** (2000), *АБВ на правото на Заедницата*, Брисел, Европска Комисија, Генерален директорат за образование и култура
- Вајденфелд и Веселс** (2004), *Европа од А до Ш*, Скопје, Сектор за европска интеграција, Фондација Конрад Аденауер
- Вотерс М.** (2003), *Глобализација*, Скопје, Институт за демократија, солидарност и цивилно општество
- Вртески Ј. и др.**(2007), *Прирачник за стратешко планирање на локалниот развој на општините*, Скопје, Проект поддржан од ЕУ: Поддршка на процесот на децентрализација
- Гелевски Н., ур.**(2002), *Културен идентитет – разлика во себе*, Скопје, Темплум
- Доминик В.** (2004), *Здивот На Европа*, Скопје, Слово
- Државен завод за статистика на РМ,** (2010), *Одржлив развој 2010*, Скопје
- Државен завод за статистика на РМ,** Попис на населението, домаќинствата и становите во Република Македонија во 2002 годинс, Скопје

Карталов Р. (2005), *Европската интеграција низ економската перспектива*, Скопје, Филозофски факултет, Универзитет Св. Кирил и Методиј

Кастелс М. (1996, 2000), *Подемот на мрежното општество*, Скопје, Алеф

Лакер В. (1992), *Историја Европе 1945-1992*, Белград, Клио

Мандер Ц. и Голдсмит Е. (уредници), (2003), *Глобализација: аргументи против*, Белград, Клио

МекКормик Ц. (2004), *Разбирање на Европската унија*, Скопје, Алфа-Бета

Министерство за животна средина и просторно планирање, (2010), *Национална стратегија за одржлив развој во Република Македонија 2009-2030*, Скопје, Министерство за животна средина и просторно планирање

Панзова В. (2003), *Науката како занает*, Скопје, Филозофски факултет

Република Македонија (2002), *Закон за локалната самоуправа*. Скопје, Службен весник на Република Македонија, бр.5/2002

Република Македонија (2004), *Законот за територијална организација на локалната самоуправа на Република Македонија*. Скопје, Службен весник на Република Македонија бр. 55/2004

Светска Банка, (2006), *Република Македонија, Прашања поврзани со урбаниот и општинскиот развој*, Извештај бр. 37278-МК, Одделение за одржлив развој, Единица за Југоисточна Европа, регион на Европа и Централна Азија

Фондација Фридрих Еберт (2005), *Како да се подобри развојот на локално ниво*, Скопје, Канцеларија Скопје

Центар за развој на локална демократија (2011), *НАПРЕДОК ИЛИ СТАГНАЦИЈА? Следење на процесот на децентрализацијата во областите локално финансирање, образование и урбанизам, Извештај 2010*, Скопје, Фондација Отворено општество - Македонија

Центар за развој на локална демократија (2011a), *РЕАЛНОСТ ИЛИ (само) НАДЛЕЖНОСТ? Следење на процесот на децентрализација на Локалниот економски развој во РМ, Извештај 2010*, Скопје, Фондација Отворено општество - Македонија

Andrews, Rhys, and Tom Entwistle, (2010) "Does Cross-Sectoral Partnership Deliver? An empirical Exploration of Public Service Effectiveness, Efficiency, and Equity." *Journal of Public Administration Research*, 2010: 679-701.

Angel S., Sheppard S. Et al (2005), *The Dynamics of Global Urban Explosion*, Transport and Urban Development Department, The World Bank

Beatley T. (2000), *Green Urbanism: Learning from the European Cities*, Washington, Island Press

Blassingame, L. (1998) "Sustainable cities: Oxymoron, utopia, or inevitability?." *Social Science Journal* 35, no. 1: 1. Psychology and Behavioral Sciences Collection, EBSCOhost (accessed September 12, 2011).

Bosselman C. (2008), *The Principle of Sustainability*, Burlington, Ashgate Publishing Company

Carter N. (2004), *Strategije zastite okolisa: Ideje, Aktivizam, Djelovanje*, Zagreb, Barbat

Cameron J. & Joas M. (2008), *EU Support for Cities towards Sustainable Development – An Empirical Study about Failure or Success at the Local Government Level*, Åbo, Åbo Akademi University, Department of Public Administration, Finland

Commission of the European Communities, (1990), *Green Paper on the urban environment* Com 90 (120), Brussels, http://ec.europa.eu/environment/urban/pdf/com90218final_en.pdf, 25.09.2011

Commission of the European Communities, (2006), *Communication From The Commission To The Council And The European Parliament on Thematic Strategy on the Urban Environment*, Brussels, (<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2005:0718:FIN:EN:HTML> , 25.09.2011)

Commission of the European Communities, (2009), *Mainstreaming sustainable development into EU Policies: 2009 Review of the European Union Strategy for Sustainable Development*, Brussels

Committee of the Regions, (2009), *Contributions of the Regional and Local Authorities to Sustainable Development Strategies*, Brussels, European Union

Council of the European Union, (2006), *Renewed EU Sustainable Development Strategy*, Brussels

Curwell, Steve; Hamilton, Andy; Cooper, Ian (1998), *The BEQUEST Network: Towards Sustainable Urban Development*, Building Research & Information Journal, Jan 1998, Vol. 26 Issue 1, p56-65
(<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=7615014&site=ehost-live>, 25.08.2011)

Creci V, Ymeri B. (2010), *Conceptualizing Territorial Reorganization Policy Interventions in the Republic of Macedonia* во *Territorial Consolidation Reforms in Europe*, Budapest, Open Society Institute, Local Government Initiative

European Commission, (1996), *European Sustainable Cities*, Brussels, European Commission, Directorate General

European Commission, (2010), *Europe 2020*, Brussels, European Commission

European Commission, (2011), *Roadmap to a Resource Efficient Europe*, Brussels, European Commission

Evans B et al., (2005), *Governing Sustainable Cities*, London, Earthscan

Fisk G. (2001), *Popularna kultura*, Beograd, Clio

Goci S. (2003), *Evropska Vlada*, Beograd, BMG

Goodstein E.S. (2003), *Ekonomika i okolis*, Zagreb, Nakladnicka Kuca

Grizāns, Jurijs; Vanags, Jānis (2010), *Sustainable Urban Development: Interaction Between Business, Society And State*, Economics & Management Journal, p1099-1105

(<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=53172990&site=ehost-live>, 25.08.2011)

Haton V. & Gidens A. (editors) (2003), *Na ivici: Ziveti sa Globalnim Kapitalizmom*, Beograd, Plato

Hirt S., Stanilov K. (2009), *Twenty years of Transition: The evolution of Urban Planning in Eastern Europe and the Former Soviet Union 1989-2009*, Nairobi, UN - HABITAT

Howlett M. & Ramesh M., (1995), *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*, Toronto, Oxford University Press

Hofstetter K., Vogl A. (2011), *"Smart City Wien": Vienna's Stepping Stone into the European Future of Technology and Climate*, City of Vienna

Jabareen, (2006), *Sustainable Urban Forms: Their Typologies, Models and Concepts*, SAGE Publications, Journal of Planning Education and Research, 26:38 -52

Jepson Jr., Edward J.; Edwards, Mary M. (2010) *How Possible is Sustainable Urban Development? An Analysis of Planners' Perceptions about New Urbanism, Smart Growth and the Ecological City*, Planning Practice & Research Journal, Vol. 25 Issue 4, p417-437 (<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=54329802&site=ehost-live>, 25.08.2011)

Kenworthy J. R. (2006), *The eco-city: ten key transport and planning dimensions for sustainable city development*, Environment & Urbanization Copyright © 2006 International Institute for Environment and Development (IIED). 67, Vol 18(1): 67–85.

Local Government and Public Service Reform Initiative, edited by Tomas Horvat (2000), *Decentralisation: Experiments and Reforms*, Budapest

Mercier J. (2009) , *Equity, Social Justice, and Sustainable Urban Transportation in the Twenty-First Century*, Administrative Theory & Praxis Journal, Vol. 31, No. 2, pp. 145–163., Public Administration Theory Network.

Miltin D. (1992), *Sustainable Development: A Guide to the Literature*, Journal on Environment and Urbanization 1992 4: 111, Sage

Murphy P. (2000), *Urban Governance For More Sustainable Cities*, European Environment Journal, V. 10, pg. 239–246., Dublin, John Wiley & Sons,Ltd.

Næss, Petter (1995), *Central Dimensions In A Sustainable Urban Development*, Sustainable Development journal, Vol. 3 Issue 3, p120-129 (<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=8388757&site=ehost-live> , 25.08.2011)

Newman S, Jennings I.(2008), *Cities as sustainable Ecosystems*, Washington, Island Press

Norton, A. (1994) *International Handbook of Local and Regional Government*, Cheltenham, Edward Elgar Publishing Limited

Patterman C. *Sustainable development in European cities: How research can contribute*, Brussels, European Commission, Directorate General of Research

Palmer, Jason, Ian Cooper, and Rita van der Vorst. 1997. "MAPPING OUT FUZZY BUZZWORDS - WHO SITS WHERE ON SUSTAINABILITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT." Sustainable Development 5, no. 2: 87-93. GreenFILE, EBSCOhost (accessed September 12, 2011).

Ramirez and Kebede (ed.), (2008), *Strategic Planning for Local Development: case Studies from small and mid-sized European Cities*, Belgrade, UN Habitat and Local Government and Public Service Initiative

Redclift M., (2005), *Sustainable development (1987–2005): an oxymoron comes of age.* *Sustainable Development* ; 13(4):212-227. , Ipswich, GreenFILE, Published online 22 July 2005 in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com). DOI: 10.1002/sd.281

Roseland M., (2005), *Toward Sustainable Communities*, Gabriola Islands, New Society Publishers

Satterthwaite D. (1997), *Sustainable Cities or Cities that Contribute to Sustainable Development?*, Urban Studies Journal, Vol. 34, No. 10, 1667± 1691

Solidarite (2009), *Building sustainable cities in Europe*, Solidarite, (<http://www.pourlasolidarite.eu/2-Building-sustainable-cities-in?lang=en&retour=y>)

StadtWien,(2011),*The Organization of the Vienna City Administration*, City of Vienna (<http://www.wien.gv.at/english/administration/structure.html>)

Steurer R. and Berger G., (2010), *The Lisbon Strategy and sustainable development strategies across Europe*, Vienna, Institute of Forest, Environmental and Natural Resource Policy

Stieglitz, J. (2003), *Globalisation and Its Discontents*, New York, WW Norton Company

TINA VIENNA (2010), *Vienna Know – How: Urban technologies and Strategies*, Vienna, Tina Vienna

Tormey S. (2004), *Anti-capitalism a beginner's guide*, Oxford, Oneworld publications

Ukaga, Maser & Reichenbach (2010), *Sustainable development: Principles, Frameworks and Case Studies*, Boca Raton, CRS Press

UNESCO Germany (2007), *UNESCO Today*

United Nations, (1987)."*Report of the World Commission on Environment and Development.*" General Assembly Resolution 42/187

United Nations, (1992), *Agenda 21*, Rio, United Nations Conference on Environment and Development

United Nations (2009) *Self-Made Cities*, New York and Geneva, United Nations

UN – HABITAT, (2008), *State of the World Cities 2008/2009*, London, Earthscan

Vidoevic Z. (2005), *Kuda vodi globalizacija*, Beograd, „Filip Visnic“ Institut Drustvenih Nauka

Whitehead, M. (2003), *(Re)Analysing the Sustainable City: Nature, Urbanisation and the Regulation of Socio-environmental Relations in the UK*, Routledge, Urban Studies Journal, Vol. 40 Issue 7, p1183

(<http://search.ebscohost.com/login.aspx?direct=true&db=bth&AN=10175074&site=ehost-live> , 10.09.2011)

World Bank, (2009), *Systems of Cities – The World Bank Urban and Local Government Strategy*, Washington, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank

World Bank, (2010), *Building Sustainable and Climate Smart Cities in Europe and Central Asia*, Washington, Europe and Central Asia Region, Sustainable Development Department, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank

World Bank, (2010 a), *Strengthening Local Governments in South East Europe Countries – Connecting Global Knowledge to Promote Innovative and Sustainable Cities*, Washington, Europe and Central Asia Region, Sustainable Development Department, The International Bank for Reconstruction and Development/The World Bank

Европска комисија, http://ec.europa.eu/index_en.htm, 01.10.2011

Европска комисија, Директорат за животна околина, одржлив развој, <http://ec.europa.eu/environment/eussd/> 25.09.2011

Кампања на европски одржливи градови, <http://sustainable-cities.eu/index.php> 25.09.2011

Обврските од Алборг, <http://www.aalborgplus10.dk/> 25.09.2011

Официјална веб-страница на градот Виена, <http://www.wien.info/en> 01.10.2011

Официјална веб-страница на градот Скопје, www.skopje.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Куманово, www.kumanovo.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Штип, www.stip.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Струмица, www.strumica.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Битола, www.bitola.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Охрид, www.ohrid.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Велес, www.veles.gov.mk , 20.10.2011

Официјална веб-страница на градот Тетово, www.tetova.gov.mk , 20.10.2011